

Hans ægteskab/ hendes ægteskab

***- økonomiske beslutninger i
familier og hjemmeservice***

Jens Bonke

København 1997
Socialforskningsinstituttet
97:15

Hans ægteskab/hendes ægteskab

- økonomiske beslutninger i familier og hjemmeservice

Forskningsleder: Cand.polit. Niels Ploug

Forskningsgruppen om velfærdsstat og økonomi

Sekretærarbejdet er udført af overassistent Lillian Eckardt

Undersøgelsens følgegruppe:

Fuldmægtig, Troels Fleckenstein, Erhvervsfremmestyrelsen

Fuldmægtig, Preben Høj, Erhvervsministeriet

Konsulent, Lene Jensen, Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark

Formand, Torben Mørch, Danske Hjemmeservicefirmaers Brancheforening

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-569-8

Design: Bysted A/S

Omslagsfoto: Torben Huss

Oplag: 1.000

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

Forord

I forbindelse med Kommissionen om fremtidens beskæftigelses- og erhvervs-muligheder blev der gennemført undersøgelser af efterspørgslen efter forbrugsservice. Det viste sig, at økonomiske forhold ikke var tilstrækkelige til at forklare denne efterspørgsel, hvorfor der fra Erhvervsministeriet blev udtrykt ønske om en undersøgelse af, hvordan der træffes beslutninger i husholdninger.

I nærværende undersøgelse er der på denne baggrund interviewet en række udvalgte børnefamilier om forudsætningerne for økonomiske beslutninger, og måden de træffes på, herunder om fordelingen af økonomiske ressourcer i familierne. Hertil kommer spørgsmål om ønsket om køb af forbrugsservice, som også er belyst gennem interview med udvalgte hjemmeservicevirksomheder.

For alle interviewenes vedkommende er der tale om kvalitative interview, der ud over at belyse nævnte problemstilling også har til formål at afklare begreber og spørgsmål, som kan stilles i en senere kvantitativ interviewundersøgelse. Herved vil udbredelsen af forskellige måder at forhandle og fordele ressourcer på kunne belyses.

Undersøgelsen indeholder desuden bearbejdning af data fra omnibusundersøgelsen 1994 og European Community Household Panel undersøgelsens danske del.

I løbet af projektperioden er udkast til nærværende rapport blevet forelagt en følgegruppe, tilligemed at konsulent, seniorforsker Lilli Zeuner, programleder, seniorforsker Lisbeth Pedersen, forskningsleder Vita Bering Pruzan og forskningschef Niels Ploug har kommenteret udkast til rapporten. Seniorforsker Mogens Kjær Jensen har kommenteret udkast til spørgeguiden til undersøgelsen af husholdningerne.

Studerterne Frederik Nemeth, Mette Bastholm og Thor Høberg-Petersen har bidraget med dataindsamling og -bearbejdning. Projektet er finansieret af Erhvervsministeriet og gennemført af seniorforsker, lic.polit. Jens Bonke.

København, juni 1997

Jørgen Søndergaard

Indhold

<i>Indledning, hovedresultater og perspektiver</i>	<i>7</i>
--	----------

Kapitel 1

Familier og økonomiske ressourcer	25
1.1. Husholdning	26
1.2. Husholdningen	29
1.3. Husholdningsøkonomi mv.	31
1.3.1. Viden og arbejdsmarkedsmæssig status	32
1.3.2. Normer og præferencer for ligestilling	36
1.3.3. Indkomst	38
1.3.4. Forbrug	46
1.3.5. Tid og arbejde	49
1.3.6. Husholdningsservice	53
1.4. Sammenfatning	63

Kapitel 2

Beslutninger i familier – teorier og undersøgelser	67
2.1. Forklaringer på fordeling af økonomiske ressourcer	69
2.2. Teorier og begreber	72
2.3. Fordelingssystemer – allokeringsregimer	78
2.4. Udbredelsen af fordelingssystemer	82
2.5. Sammenfatning	88

Kapitel 3

Beslutninger i familier – en empirisk analyse	93
3.1. Interviewmetode	93
3.2. Udvælgelse af respondenter	94
3.3. Interviewet	98
3.4. Interviewguiden	99
3.5. Metodekritik	103
3.6. Beslutninger i danske husholdninger	105
3.6.1. Kollektivitet eller individualitet	119
3.6.2. Ansvar, kontrol og forvaltning	124
3.6.3. Planlægning, organisering og beslutning	133
3.6.4. Adfærd og strategi ved mangel på penge og ved flere penge	145
3.6.5. Autonomi	152
3.6.6. Børn og børnecheck	162

3.7. Fordelingssystem – arv og miljø	166
3.8. Forklaringer på valg af fordelingssystem	176
3.9. Sammenfatning	191

Kapitel 4

Hjemmeservice	203
4.1. Hjemmeserviceordningen	203
4.2. Efterspørgsel efter hjemmeservice	205
4.3. Udbud af hjemmeservice	214
4.3.1. Virksomhederne	215
4.3.2. Kunderne	218
4.3.3. Opgaverne	219
4.3.4. Indgåelse og ophævelse af aftale	221
4.3.5. Betalingen	225
4.3.6. Hjemmeservice eller sort arbejde	226
4.4. Virksomhedernes fremtid	228
4.5. Sammenfatning	231

Decision making in Families – an empirical analysis	235
--	------------

Bilag 1

Spørgeguide – personinterview	241
--	------------

Bilag 2

Spørgeguide – virksomhedsinterview	253
---	------------

Litteratur	257
-----------------------------	------------

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1996	265
---	------------

Indledning, hovedresultater og perspektiver

Indledning

Der er i løbet af de sidste årtier foregået markante forandringer i familien. Familiedannelsen finder sted stadig senere i livet og indledes som regel ved, at man flytter sammen i papirløse forhold, hvor fødslen af første barn bliver anledningen til at gifte sig. Mange børn fødes således uden for ægteskab, men vokser op i et sådant, hvis ikke forældrene bliver skilt undervejs (Nygaard Christoffersen, 1993).

Samtidig er familiens økonomiske og arbejdsmæssige situation blevet anderledes. Næsten lige så mange kvinder som mænd er i dag udearbejdende, og tidligere tiders eneforsørger familie forekommer stadig sjældnere. De fleste familier har to indkomster, om end ikke lige store, og arbejdsdelingen mellem ægtefællerne er blevet stadig mindre skæv (Bonke, 1995b).

Hvad det har betydet for indflydelsen på familiens daglige af-færer og gøremål er imidlertid uklart. Hvorvidt det er manden, kvinden eller begge i forening, der bestemmer, og i hvilket omfang dette mønster har ændret sig, har sjældent været undersøgt nærmere. I forhold til en forholdsvis omfattende viden om, hvem der tjener hvad, og hvem der gør hvad, er spørgsmålet om beslutningstagning i familien, forvaltningen af familiens ressourcer og gennemførelsen af det faktiske forbrug stadig et område, der forskningsmæssigt er forholdsvis uopdyrket.

For at råde bod på dette forhold er formålet med nærværende projekt at undersøge den intrafamiliære fordeling af penge i familien, tillige med parternes fordeling af forskellige opgaver mellem sig. Ved således at se på forskellige forhold af betydning for fordelingen af økonomiske ressourcer i familien, er det muligt at

undersøge forbindelsen mellem økonomien udenfor og økonomien i familien.

Det er tillige muligt at belyse, hvad kvinden selv opnår, henholdsvis hvad andre i familien opnår, ved en øget indtjening fra arbejdsmarkedet. Der er således ikke nødvendigvis en entydig sammenhæng mellem parternes indkomster og deres levestandard.

Der stilles herved spørgsmålstegn ved det traditionelle perspektiv, hvorefter familien opfattes som en enhed, der samler – "pool'er" – de økonomiske ressourcer og efterfølgende fordeler dem på en måde, som sikrer samme levestandard og indflydelse til begge ægtefæller. Dette kan vise sig nærmere at være et specialtilfælde end normen, og flere udenlandske undersøgelser peger da også på, at pengene og tiden ikke altid deles ligeligt, ligesom forbruget/konsumet heller ikke nødvendigvis bliver det (Land, 1983). Det kan både være udtryk for forskelle i indtjening og præferencer, og for at beslutninger i familien ikke træffes demokratisk, fordi der hersker en given magtstruktur mellem ægtefællerne, hvorefter den ene parts indflydelse på visse områder er større end den anden parts.

I de fleste familier tjenes pengene af den enkelte og ikke af husholdningen, og goder købes ikke af husholdningen men af dens medlemmer. Familien består derfor af to individer, samtidig med at den også består af en social og økonomisk enhed (Edgell, 1980, Blumstein & Schwartz, 1983). Det er kort sagt denne modsætning – dualitet – som denne undersøgelse ser nærmere på.

For at give et dækkende billede af problemstillingen er nærværende rapport opdelt i fire dele.

I første del diskuteres husholdningsbegrebet, og der gives en belysning af udbredelsen af forskellige familietyper opdelt efter mandens og kvindens ressourcemæssige baggrund i form af

viden, arbejdsmarkedsstatus, indkomst, tid og holdninger til ligestilling. Endvidere belyses ønsker til og brug af fremmed hushjælp.

Anden del af rapporten indeholder en indføring i forskellige måder at fordele penge og tid på i familier, tillige med at der opstilles en række analytiske begreber til formålet. Denne del af rapporten indeholder samtidig en gennemgang af forskellige udenlandske undersøgelser på området.

I tredje del af rapporten analyseres udvalgte familiers beslutningstagning, og der foretages en inddeling af disse efter fordelingssystem/allokeringsregime, som dækker over den måde, økonomiske ressourcer fordeles på i familien. Udover at belyse forholdene i de udvalgte familier er formålet her at *afprøve og udvikle begreber* til senere brug for undersøgelser af *udbredelsen* af forskellige fordelingssystemer.

Endelig belyser fjerde del af rapporten efterspørgslen efter husholdningsservice, som denne viser sig i de udvalgte familier, og gennem de erfaringer, som udvalgte udbydere af hjemmeservice har gjort sig. Der er herved tale om en analyse af de beslutningsmæssige præmisser og forhold, som ligger til grund for købet af markedsgoder til hel eller delvis erstatning af eget arbejde i hjemmet.

Hovedresultater

Fordelingen af ressourcer i danske familier

Det fremgår af undersøgelsen, at i knapt to ud af tre familier har begge parter i dag samme arbejdsmarkedsstatus, og at knapt halvdelen af familierne består af to fuldtidsarbejdende. Hvad angår uddannelse, er over halvdelen af alle par gift med uddannelsesmæssigt set ligestillede. Ikke overraskende er den kønsmæssige indkomstforskel da også indsnævret væsentligt i løbet af de seneste årtier, og alene for parfamilier tjener kvinden mere end eller det samme som manden i hver femte af disse familier, mens det omvendt i knap fire ud af fem parfamilier stadig er

manden, der tjener mest. Hvis man derimod ved indkomstmæssig ligestilling forstår, at hver part bidrager med 40-60 pct. af den samlede indkomst – den anden resten – er der ligestilling i 60 pct. af alle parfamilier, hvorimod ligestillingen begrænser sig til knap 40 pct. af parfamilierne, hvis parterne hver især skal bidrage med 45-55 pct. af indkomsten.

Den traditionelle rollefordeling med manden som eneforsørger og kvinden som indkomstmæssige bidrager er derfor ikke længere det almindeligt forekommende i danske familier.

Også hvad angår arbejdstiden er der i dag små forskelle mellem kvinder og mænd, når der tages hensyn til både erhvervsarbejde og husholdningsarbejde. Kvindens andel af det samlede tidsforbrug varierer således kun mellem 48 og 52 pct., selv om det er dog fortsat er kvinderne, der tager sig mest af det huslige, mens mænd bruger mere tid på arbejdsmarkedet.

I flere familier afhjælpes tidspresset ved køb af fremmed arbejdskraft. Det gælder således i hver ottende familie, idet rengøring er det mest udbredte område. Ikke overraskende er det især i familier, hvor begge er fuldtidsbeskæftigede, at der købes eller er et ønske om fremmed hjælp. Hver tredje dobbeltfuldtidsbeskæftigede familie har således et sådant ønske.

Teorier og undersøgelser

En række udenlandske undersøgelser viser, at både penge og tid forhandles på forskellige måder i familierne. Ser man på de daglige udgifter, viser det sig, at i nogle familier tages husholdningspengene ud af mandens indkomst og gives til kvinden til brug for den daglige husholdning, mens det i andre husholdninger er kvindens indkomst eller dele heraf, der anvendes til formålet.

Et vigtigt spørgsmål er her sontringen mellem kontrol og forvaltning, hvor kontrollen drejer sig om, hvem der har det afgørende ord at skulle have sagt over større finansielle beslutninger, og hvordan denne kontrol over parternes personlige forbrug

og adgang til de fælles penge er fordelt. Forvaltningen handler derimod om, hvordan det valgte fordelingsystem konkret anvendes, idet flere eller færre udgiftstyper kan blive forvaltet fælles eller af kun den ene part.

For at undersøge disse forhold nærmere er der opstillet forskellige allokeringsregimer, som fokuserer på, hvem der tjener penge, hvem der kontrollerer disse, og hvem der forvalter og forbruger dem. Det betyder, at adgangen til pengene og ansvaret for at forvalte husholdningsudgifterne anvendes til at afgrænse forskellige fordelingsystemer.

I det ensidige fordelingsystem er den ene ægtefælle, sædvanligvis kvinden, ansvarlig for forvaltningen af hele husholdningens indkomst og for betalingen af stort set alle udgifter. Manden giver kvinden hele sin indkomst bortset fra en mindre del, som han beholder til personlige udgifter. Hvis kvinden også selv har indkomst, vil denne blive lagt oveni og brugt på husholdningen.

Et andet fordelingsystem i familierne er kendetegnet ved, at manden giver kvinden et fast beløb hver uge eller måned til køb af daglige goder. Resten af indkomsten inden for dette såkaldte husholdningspengesystem forbliver i husholdningen til brug for betaling af goder, som han er ansvarlig for.

Hertil kommer det fælles fordelingsystem, som er karakteriseret ved, at begge parter bidrager med indtjening til en fælles kasse/konto, som begge har adgang til. Begge kan bruge af pengene, selv om de kan være ansvarlige for forskellige husholdningsudgifter.

Endelig i det individuelle fordelingsystem har hver part en indkomst, som vedkommende beholder for sig selv og selv forvalter. Ingen af parterne har dermed adgang til hele husholdningens indkomst, og hver er ansvarlig for at betale for specifikke goder, som husholdningen har behov for at erhverve.

Ifølge udenlandske undersøgelser viser det sig, at det fælles fordelingssystem er det mest almindelige, herefter følger husholdningspengesystemet, og endelig er der en del tilfælde, hvor kvinden får hele mandens indkomst til forvaltning, og hvor familien dermed tilhører det ensidige system. Det individuelle fordelingssystem forekommer kun i få tilfælde i undersøgelserne.

Ser man på husholdningsarbejdet vil dette være mere eller mindre ulige fordelt tillige med, at der kan forekomme en mere eller mindre udpræget grad af specialisering parterne i mellem. Der sondres således mellem familier, hvor den ene ægtefælle, sædvanligvis kvinden, står for og udfører størstedelen af de daglige aktiviteter – et ulige tidsregime – og familier, hvor begge parter bruger lige meget tid på husholdningsarbejdet – et lige tidsregime.

Ifølge en dansk undersøgelse (Bonke, 1997) viser det sig, at over halvdelen af familierne tilhører det lige tidssystem, hvor begge parter stort set bruger lige meget tid på husholdningsarbejdet, mens kvinden eller manden tager sig af størstedelen af dette arbejde i færre end halvdelen af familierne. Blandt sidstnævnte familier er det ikke uventet oftest kvinden, der står for husholdningsarbejdet.

Beslutninger i 12 danske familier

Med udgangspunkt i de forskellige fordelingssystemer er karakteren og måden, penge og tid forhandles på, undersøgt nærmere gennem udvalgte, kvalitative interview.

Det umiddelbare tegn på at tilhøre det fælles fordelingssystem er angiveligt, at der findes en fælles konto eller husholdningskasse, som begge parter har lige adgang til. Der skal med andre ord være tale om fælles penge, og ikke om at hver har sin bankkonto og sine penge. For nogle er en familie ganske enkelt ensbetydende med en fælles økonomi i form af fælles konti.

Det betyder imidlertid ikke, at begge har samme indflydelse over økonomien. I nogle familier er det manden, der har adgang til budgetkontoen, og også ham der laver budgettet, måske fordi han har en større indkomst og dermed indbetaler et større beløb til faste udgifter. Det er i øvrigt sådan, at en stor indkomst tilsyneladende medfører mere budgetlægning end en lille.

Medlemmer af familierne i det individuelle fordelingssystem lægger stor vægt på, at de er individuelle personer, som ikke har umiddelbar adgang til den andens indkomst, og at de ikke ønsker at blande sig i, hvad den anden bruger på individuelle udgifter. Derimod er det en måde at synliggøre, hvad der bruges på den daglige husholdning, idet bidragene hertil er forhandlede. Hvor der er store indkomstforskelle parterne imellem, kan dette regime i øvrigt minde om husholdningspengesystemet, idet den med den største indkomst fører penge over til den fælles, daglige husholdning.

Hvad angår tidsfordelingen er den ofte lige blandt familierne i det fælles fordelingssystem, og lige sådan i den ene af de to familier inden for det individuelle fordelingssystem. I den anden familie er den derimod ulige, hvilket afspejler et forskelligt antal arbejdstimer på arbejdsmarkedet.

Hos stort set alle familierne i det fælles fordelingssystem er parterne enige i, at både deres egen og partnerens indkomst er til fælles brug. Og det gælder ovenikøbet også i en familie, hvor han tjener mere end dobbelt så meget, som hun gør. Det generelle billede er imidlertid, at begge parter synes at operere inden for en kollektiv mere end en individuel familiemodel, og at deling af indkomsten derfor opfattes som normen blandt de interviewede familier.

Et væsentligt spørgsmål er, hvem der har ansvaret for familiens økonomi, hvem der kontrollerer den, og hvem der står for udførelsen af daglige henholdsvis større beslutninger af økonomisk

karakter, det vil sige hvem der forvalter eller fører husholdningen.

Hvad angår familier med individuelle fordelingssystemer er der forskelle, både hvad angår indkomster og fordelingen af disse mellem parterne, og hvad angår kontrollen over og forvaltningen af disse. I den ene familie er det ham, der har en afgørende indflydelse på familiens økonomiske forhold, mens det hos den anden ser ud til at være hende, der har det afgørende ord at skulle have sagt. Det er således ikke givet, at ens indkomster betyder ens indflydelse på familiens økonomi, eller at den, der tjener mest, også har den overordnede kontrol over familiens økonomi.

Ikke overraskende mener flere af personerne inden for det fælles fordelingssystem, at ansvaret for indkomsterhvervelsen er fælles. I nogle familier tillægges han dog alene ansvaret både af ham selv og af hende, hvorimod der ikke er nogle, der tillægger hende eneansvaret for familiens økonomi. Hvad angår kontrollen over familiens økonomi tillægges denne som regel manden, og kun i nogle få familier tillægges den dem begge, og i så fald er det ham, der gør det.

Endelig, hvad angår indflydelsen over de daglige henholdsvis større, økonomiske beslutninger, oplyser nogle, at det er kvinden, der bestemmer over de daglige, mens manden tager sig af de større beslutninger. Disse familier har med andre ord, hvad der må betegnes som en traditionel, forvaltningsmæssig arbejdsdeling. Der er dog også familier, hvor begge bestemmer lige meget over det daglige, ligesom også større beslutninger er fælles.

Der er kun én familie, der nærmer sig det fulde fællesskab og den arbejdsmæssige lighed, idet der her er enighed om, at gennemførelsen af daglige og større beslutninger er fælles anliggender, som ikke kræver de store forhandlinger. Den overordnede

kontrol med familiens penge opfatter kvinden dog som værende hans.

Det generelle billede er imidlertid, at selv om de nævnte familier angiveligt tilhører det fælles fordelingssystem, er det ikke i alle tilfælde udtryk for, at begge mener, at de deler det overordnede ansvar for familiens indtjening, og at begge kontrollerer familiens penge. Heller ikke forvaltningen af daglige eller større beslutninger er nødvendigvis fælles anliggender. Det betyder, at der selv inden for det fælles fordelingssystem i realiteten ikke er nogen familie, hvor både ansvar, kontrol og forvaltning deles ligeligt mellem parterne.

Med hensyn til planlægningen og organiseringen af familiens daglige, finansielle affærer er der inden for stort set alle familier enighed mellem parterne om planlægningsomfanget, hvorimod dette varierer markant mellem familierne, også mellem familier inden for det samme fordelingssystem.

Inden for det fælles fordelingssystem er der således både familier, der planlægger større køb omhyggeligt, familier der forsøger at gøre det, og familier, der tager det, som det kommer. Også planlægningen af det daglige forbrug varierer mellem familierne inden for det fælles fordelingssystem, men imod forventning ikke nødvendigvis på samme måde som købet af større ting. Nogle familier planlægger således det daglige forbrug omhyggeligt, men tager større køb, som de kommer, og andre planlægger sidstnævnte omhyggeligt, mens førstnævnte tages mere lemfældigt. Kun i én familie er der overensstemmelse mellem den planlægningsmæssige indsats overfor dagligdags køb og større investeringer.

Forklaringerne på disse forskelle kan naturligvis være, at der ikke er meget at gøre godt med, eller at indkomsten er så stor, at planlægning bliver et mål i sig selv. At det imidlertid ikke kun er indkomstens størrelse, der er afgørende for planlægningens

omfang og karakter, viser sig ved at planlægningsomfanget kan variere mellem familier, hvis indkomster er lige store.

Selv om der i stort set alle familier tilsyneladende er enighed mellem manden og kvinden om planlægningsomfanget, er det ikke ensbetydende med, at den ene ikke i højere grad end den anden tager initiativet til større køb, og lige så lidt betyder det, at den der sidder på penge-kassen, har en større indflydelse på, om der skal købes eller ej.

I flere familier er det kvinden, der tager initiativet vedrørende større køb, især når det gælder køb af og til boligen. Ud over ideen er selve undersøgelsen af alternative muligheder også en vigtig forudsætning for at træffe den endelige beslutning. I og med det ofte er kvinden, der står for dette arbejde, har hun også en stor indflydelse på udfaldet af beslutningen, selv om manden i mange tilfælde har det endelige "økonomiske" ord at skulle have sagt.

Der er med andre ord tale om komplekse beslutningsmønstre i mange af familierne inden for det fælles fordelingssystem og en meget forskellig fordeling af indflydelsen parterne imellem, til-lige med at der er forskellige måder at planlægge på, når det kommer til konkrete køb af større ting.

Også inden for det individuelle fordelingssystem er der stor for-skel. I den ene familie er det den, der finder købet vigtigst, der er mest aktiv i forberedelserne, mens det i den anden familie er mere uklart, hvilket kan hænge sammen med, at de har mindre styr på deres økonomi.

På trods af sådanne forskelle inden for og mellem fordelingssy-stemerne er der ikke desto mindre enighed mellem parterne i stort set alle familierne om, at de hver især har en rimelig ind-flydelse på større køb til familien.

I mange familier er der uenighed om, hvilken strategi der skal anvendes, herunder hvilke udgiftstyper der skal spares på i tilfælde af en reduceret indkomst. I flere familier ville kvinden først og fremmest spare på de daglige udgifter og ferier mv., mens manden ville vælge at optage lån. I tilfælde af en permanent eller en engangs indkomststigning vil manden tilsvarende vælge at afvikle eventuelle lån, mens kvinden i disse familier vil bruge pengene på forskellige typer af forbrug.

Forskelligheden i prioritering parterne imellem inden for disse familier, som alle tilhører det fælles fordelingssystem, afspejler meget godt, at det netop ofte er manden, der efter begges opfattelse har den overordnede kontrol med familiens penge og derfor også styrer lån og afviklingen af samme. Der er dog også familier inden for dette regime, hvor parterne er enige i, at begge har den overordnede kontrol over familiens penge, og det samme gælder ikke overraskende for familierne inden for det individuelle fordelingssystem.

Hvad angår prioritering i tilfælde af en mindre indkomst adskiller disse familier sig således ikke fra de mere traditionelle familier under det fælles fordelingssystem, hvorimod prioriteringen ved en indkomstfremgang mere ville svare til forholdene i de øvrige familier under det fælles fordelingssystem.

Ét er, hvordan man hver især ville prioritere, noget andet er, hvem der ville træffe den endelige beslutning, og om det ville have nogen betydning, om det var den ene eller den anden part, der mistede indkomst henholdsvis fik en større eller vandt en større sum penge.

Blandt familierne tilhørende det fælles fordelingssystem er der gennemgående enighed mellem parterne om, at beslutningen om besparelser henholdsvis anvendelsen af en øget indkomst vil blive truffet i enighed, og det er uafhængigt af, hvem der tjente mere, vandt penge eller tjente mindre.

I familien, som tilhører det ensidige fordelingssystem er situationen nemmere, idet deres indkomst gør, at det ville være banken, der ville bestemme, hvordan der skulle spares. Og i tilfælde af en indkomstfremgang ville der også være nok umiddelbart at bruge pengene på.

Et vigtigt spørgsmål for at forstå indflydelsesfordelingen i familierne er, hvilken autonomi medlemmerne har over deres respektive indkomster, og dermed i hvilket omfang, de kan bruge disse penge efter eget individuelle ønske. For familier med et ensidigt fordelingssystem har den ene part større indflydelse over husholdningen end den anden, og det er derfor også forventeligt, at den, der bestemmer, besidder en vis form for autonomi.

Nu er det imidlertid vanskeligt at gøre udgifterne til ens eget og den andens individuelle forbrug op tillige med, at det ikke står klart, om man bruger mere på sig selv end den anden part gør. I de fleste familier er begges opfattelse dog, at kvinden bruger mere end manden. Der er kun én familie, der tilhører det individuelle fordelingssystem, hvor han bruger mere på sig selv, end hun gør. Når det imidlertid er vanskeligt at sige, hvor meget der bruges på en selv, hænger det også sammen med, at pengene tages forskellige steder fra. I nogle familier tages de således fra ens egen lønkonto, mens de i andre tages fra fælleskonti. For de flestes vedkommende bliver lommepenge derfor blot en del af de daglige udgifter, der i øvrigt afholdes. Hos familierne i det individuelle fordelingssystem tages pengene til eget forbrug ikke overraskende fra deres respektive lønkonti.

Hos alle disse familier er der med andre ord ikke synlige lommepenge i den forstand, at så og så meget er afsat til eget personligt forbrug, eller blot at et givet beløb er aftalt til dette formål. Og mange mener da heller ikke, de har lommepenge, når der i fællesinterviewet spørges herom.

Hvad angår *autonomi* i almindelighed, forekommer der både eksempler på, at han har større autonomi end hun har, og om-

vendt at hendes autonomi er størst. Det viser sig blandt andet, hvor den ene part vil købe ting, som den anden part siger nej til at købe. Ikke overraskende har parterne i familierne i det individuelle fordelingssystem meget stor autonomi, og lige sådan betyder en god økonomi, at situationer, hvor den ene veto'er den andens køb, ikke forekommer. Omvendt, hvis der er småt med penge, viser det sig, at der godt nok er stor autonomi, men det har blot ikke nogen betydning i praksis.

Forklaringerne, på at man tilhører et givet fordelingssystem, kan være flere forskellige. I familien, som tilhører det ensidige fordelingssystem forvaltet af hende, giver begge udtryk for, at dette regime er valgt, fordi de forsøger at undgå forældrenes mønster. I begge hjem var det faderen, der bestemte og forvaltede et ensidigt regime, selv om kvindens moder også havde erhvervsarbejde i modsætning til mandens moder, der ikke var på arbejdsmarkedet. Når manden derfor mener, at indkomsterhvervelsen og børnenes forsørgelse først og fremmest bør være hans ansvar, mens husarbejdet er et fælles anliggende, kan det skyldes, at han på samme tid er påvirket af forholdene hos sine forældre med en traditionel kønsrollefordeling og en nutidig samfundsmæssig norm om ligestilling mellem kønnene. Det er dog også det mest praktiske, da han i perioder har en lav og usikker indkomst, mens hun har fast lønarbejde.

Også blandt familierne i det fælles fordelingssystem refereres der ofte til det praktiske ved det valgte fordelingssystem. I nogle familier anser manden det således som værende både mest effektivt og mest praktisk at være fælles om husholdningen, mens kvinden først og fremmest finder, at det at være fælles om det er det mest naturlige, hvilket betragtes som en ideologisk forklaring. Der er dog også familier, hvor disse forklaringer er byttet om, således at han fremhæver det ideologiske og retfærdige, og hun peger på det praktiske ved det fælles fordelingssystem. Her til kommer den generationsmæssige forklaring i en familie, hvor mødrene har haft stor indflydelse på økonomien. Hans forældre tilhørte således husholdningspengesystemet, mens hendes for-

ældre tilhørte det ensidige system forvaltet af moderen. Selv om denne familie tilhører det fælles fordelingssystem, er der meget, der tyder på, at hun har en meget stor indflydelse på økonomien.

I én af familierne inden for det individuelle fordelingssystem er begrundelsen for valget af dette system både praktisk og ideologisk. Det skyldes at begge interesserer sig for økonomi og har flere konti for at have styr på økonomien. Også det generationsmæssige spiller ind for kvinden i denne familie, som selv kommer fra en familie, hvor faderen stod for økonomien. Dette ønsker hun ikke at gentage. Det generationsmæssige spiller derimod ingen rolle for manden, som kommer fra en familie med et fælles fordelingssystem.

Endelig fremhæver manden i den anden familie med det individuelle fordelingssystem det ideologiske som forklaring på valget af fordelingssystem. Kvinden derimod fremhæver som den eneste af samtlige interviewede psykiske grunde, hvorved hun mener, at hun styrer husholdningen, fordi hun går mest op i det.

Hos den anden familie i det individuelle fordelingssystem var forældrenes system ligeledes ensidigt og igen sådan, at i hans hjem var det faderen og i hendes moderen, der stod for forvaltningen af økonomien. Han udelukker da heller ikke, at det kan have medvirket til, at de selv har valgt det individuelle fordelingssystem.

Der er således en sammenhæng mellem de interviewede familiers fordelingssystem og deres forældres, tillige med at også en række andre forhold har betydning, sådan som det fremgår af de gennemførte, kvalitative interview.

Familier og virksomheder om køb af hjemmeservice

Sammenholdes de interviewede familiers holdninger til og erfaringer med husholdningsarbejde og hjemmeservice med udvalgte hjemmeservicevirksomheders erfaringer med deres kunder

belyses et vigtigt område for økonomiske beslutninger i familierne. Det fremgår, at i flere familier inden for det fælles fordelingssystem er der et ønske om hjælp i husholdningen. Tilsyneladende kommer det lige så ofte fra kvinden som fra manden.

I flere familier fremhæver kvinden, at hun ikke ønsker fremmede ind i hjemmet, og i en enkelt familie giver manden samme begrundelse på trods af, at han også deltager i rengøringen og dermed kunne slippe for dette. I en anden familie, hvor de deles om rengøringen ønsker manden imidlertid fremmed hjælp, mens kvinden er imod det. Og i en tredje familie er han imod det af økonomiske grunde, men forklaringen kan dog også være, at hun tager sig af det huslige arbejde, mens han arbejder væsentlig mere på arbejdsmarkedet end hun gør. Hun er derimod for en sådan hjælp, men ligesom i mange andre familier er det et krav, at det er en person, man er tryk ved.

Hertil kommer, at der i en familie med en god indkomst var fremmed hushjælp, indtil hun gik ned i tid. Herefter ophørte det, både fordi økonomien blev strammere, og fordi hun, som den, der står for rengøringen, hellere ville bruge pengene på noget andet.

Tilsvarende vil rengøringshjælpen i familien, der tilhører det ensidige fordelingssystem forvaltet af kvinden, blive skåret væk, når han igen skal på – periodisk – førtidspension. Og dette vil finde sted på trods af, at hun står for rengøringen, mens han tager sig af andre praktiske ting i husholdningen. Denne kvinde er i øvrigt principielt imod rengøringshjælp, men omstændighederne kan altså gøre, at ideologien må vige for praktiske forhold.

I den anden familie inden for det individuelle fordelingssystem er begrundelsen for ikke at bruge fremmed hushjælp blot, at man ikke har fået sat det i værk.

Set fra udbyders side er problemerne nogle af de samme, som familierne angiver. Det skal helst være den samme hjælp, der kommer hver gang, dels for at sikre tryghed, dels for ikke at skulle sætte en ny ind i arbejdet. Herudover nævnes, at man foretrækker kvinder over 50 år, som altid har gjort rent, og at de skal kunne tale og skrive dansk for at forstå beskederne, som lægges til dem.

Hvad angår firmaernes oplevelser af kundernes beslutning om køb af hjemmeservice, er der enighed om, at denne som regel tages fælles, men at det nok er kvinden, der tager initiativet for at blive aflastet med rengøringen, som er den opgave hjemmeservicen hyppigst løser. Mere sikkert er det, at det oftest er kvinden, der ringer og bestiller hjemmeservice, selv om der kan være undtagelser, når det gælder unge familier, hvor manden også deltager i det huslige arbejde.

De interviewede firmaer, som alle har forskellige baggrunde, giver i øvrigt en positiv vurdering af erhvervets fremtid. Lovændringen pr. 1. januar 1997 betød godt nok umiddelbart, at nogle familier opsagde aftalerne, men nye er kommet til, og firmaerne er tilstrækkeligt velkonsoliderede til, at de tør satse på udvidelser og udvikling af medarbejdernes kvalifikationer, så rengøringsjob kan få en højere status. At hjemmeservice er kommet for at blive, er ingen af firmaerne i tvivl om.

Perspektiver

Som allerede nævnt er formålet med denne undersøgelse at belyse beslutningerne om fordelingen af penge og tid i familier inden for forskellige fordelingssystemer. Det betyder, at der sættes spørgsmålstegn ved fordelings- og fattigdomsanalyser, der udelukkende inddrager familiens økonomiske ressourcer uden hensyntagen til, hvordan disse kommer de enkelte familiemedlemmer til gode.

En bedre forståelse af forholdet mellem individet og gruppen – parret – og dermed af hvordan penge kontrolleres og fordeles i

familien, har endvidere også erkendelsesmæssig interesse for dem, som er interesseret i familiesociologi og husholdningsøkonomi, og det kan tillige forbedre grundlaget for udformningen af forskellige politikker rettet mod familien.

Det vil således være muligt mere målrettet at føre socialpolitik ud fra fordelingspolitiske hensyn og vurdere betydningen af forskellige former for indgreb fra det offentliges side, herunder politikker som har til formål at forbedre børns velstand og velfærd.

Også skattepolitisk vil større viden på dette område være af betydning. Overgangen fra beskatning af husstandsindkomst til individuel beskatning, som eksempelvis for Englands vedkommende fandt sted så sent som i 1988 (Pahl, 1989), har utvivlsomt haft betydning for kvinders og mænds arbejdsudbud og forbrug. Ligesådan vil en anderledes vægtning mellem indkomstskat og indirekte skatter og mellem subsidier og skattefradrag påvirke den enkelte ægtefælles adfærd overfor arbejdsmarkedet, og det vil tillige have konsekvenser for parternes velfærd.

Endelig er det forbrugerpolitisk vigtigt at vide, hvem der i realiteten træffer forskellige beslutninger, og hvem der som forvalter af disse beslutninger optræder som den faktiske forbruger. Ideen om familiens beslutnings- og fordelingssystem kunne således vise sig at være af stor kommerciel interesse. Hertil kommer, at mulighederne for at udvikle forbrugerservicesektoren, herunder markedet for hjemmeservice, kunne forbedres gennem en sådan øget viden om familiers måder at træffe beslutninger på.

Familier og økonomiske ressourcer

Det afgørende begreb i dette projekt er husholdning. Hvad menes hermed? Hvordan er det blevet opfattet tidligere? Og hvordan opfattes det i moderne familier? Perspektivet og opfattelsen af begrebet husholdning er her både sociologisk og økonomisk, og det bygger bl.a. på engelske undersøgelser af forholdene i en række familier. Det er således en primært begrebsdannende forskningsstrategi, der tages udgangspunkt i, men også mere begrebsanvendende undersøgelser har virket som inspiration for nærværende undersøgelse.

Efter en diskussion af begrebet husholdning, og en angivelse af udbredelsen af forskellige typer af husholdninger, indeholder kapitlet en belysning af nogle husholdningsøkonomiske forhold. Det gælder husholdningernes videnskabsmæssige og arbejdsmarkeds-mæssige baggrund, samt fordelingen af disse ressourcer inden for familien. Formålet er bl.a. at give et indtryk af, hvilke ressourcer parterne hver især er i besiddelse af, og dermed hvilke alternative muligheder, de i givet fald ville have udenfor familien. Det gælder også indkomsterne, hvis omfang og fordeling belyses nærmere, idet den samlede indkomst angiver omfanget af de pengemæssige ressourcer, der skal holdes hus med, og dermed de muligheder og den økonomiske formåen, familien som helhed er i besiddelse af. Forholdet mellem parternes indkomster tages på den anden side som udtryk for, hvilken magt parterne hver især besidder i forbindelse med økonomiske beslutninger i familien. Hvor meget der konkret forhandles om, og hvad genstanden for disse forhandlinger er, får man et indtryk af ved at se på familiernes forbrugsmønstre. Der sondres her mellem faste udgifter og løbende udgifter, idet omfanget og fordelingen af førstnævnte, som forhandles forholdsvis sjældent – med lav frekvens – har afgørende betydning for omfanget og fordelingen af

sidstnævnte, som forventes at være genstand for hyppigere – højfrekvente – forhandlinger og forbrugsbeslutninger i familien. Endelig er også omfanget og fordelingen af arbejdet til forhandling i familien, idet arbejdsudbuddet til arbejdsmarkedet – erhvervsarbejdet – har betydning for fordelingen af husholdningsarbejdet, som igen har betydning for parternes erhvervsarbejde samt for købet af husholdningsservice og andre tidsbesparellesstrategier. Efterspørgslen efter eksempelvis hjemmeservice må således forstås på baggrund af omfanget og fordelingen af både penge- og tidsmæssige ressourcer i familien.

I forhold til kapitel 3, som belyser de økonomiske ressourcer i udvalgte familier, er der her tale om et bredt, repræsentativt billede af fordelingen af økonomiske ressourcer, magtpotentialer og indflydelsesforhold i danske familier. Til dette formål anvendes bl.a. datamateriale, som er specielt bearbejdet i forbindelse med denne undersøgelse¹⁾.

1.1. Husholdning

For den enlige uden børn er indkomsterhvervelsen og forbruget af gode grunde et individuelt anliggende. Der er ingen fordelingsovervejelser at gøre sig, og indflydelsen over og fra andre personer er ikke umiddelbart til stede inden for husholdningens rammer. Det er derfor rimeligt at antage, at udbuddet af arbejde til arbejdsmarkedet og i husholdningen henholdsvis ønsket om

1) Der er anvendt data fra omnibusundersøgelsen, som er en fast tilbagevendende besøgs- eller telefoninterview, som foretages fire gange årligt af et simpelt, tilfældigt udsnit af befolkningen på over 18 år. Stikprøven er beregnet, så der netto interviewes ca. 1.000 personer. En omnibusundersøgelse kan i princippet dække flere emneområder, men har fast en række socio-økonomiske baggrundsspørgsmål. Der er tillige anvendt data fra European Community Household Panel Study, som er en longitudinal interviewundersøgelse, der siden 1994 er gennemført i 12 europæiske lande. I den danske del er netto interviewet 7.500 personer i tilfældigt udvalgte husstande. Formålet med ECHP'en er at belyse en række arbejdsmæssige, sociale og andre levkårsforhold i Europa i forbindelse med gennemførelsen af den sociale dimension.

at tjene en given indkomst er i overensstemmelse med den enliges præferencer for forskellige økonomiske goder.

Det er imidlertid problematisk, at enlige med børn og især par sædvanligvis er blevet opfattet på samme måde. Godt nok erhverves indkomst oftest af individer og ikke af husholdninger, og varer og tjenester købes som regel af enkeltindivider. Men det betyder ikke, at par blot kan betragtes som "summen" af to individer. Det ville indebære, at der blev set bort fra væsentlige forhold omkring familien, eller som Galbraith har formuleret det; "...by a heroic simplification the separate identities of men and women are merged into the concept of the household. The inner conflicts and compromises of the household are not explored" (jf. Land, 1983, p. 49).

Når derfor husholdningen er blevet betragtet som en "black box", hvor fordelingen af tid og penge er gjort usynlig, og det oven i købet er blevet antaget, at en sådan fælles enhed er i overensstemmelse med de faktiske forhold, er der grund til kritik. Det vil således kun være i særtilfælde, at medlemmerne af en husholdning har ens præferencer og lige stor adgang til familiens ressourcer.

Allerede tidligt blev der gjort opmærksom på dette problem, og flere har da også med udgangspunkt i bl.a. magtteorier, feministiske teorier og marxistiske teorier givet en berettiget kritik af opfattelsen af familien som én "nytte-maksimerende" enhed (jf. Bonke, 1995a, kapitel 7). Ifølge disse teorier er der således tale om et magtforhold, hvorefter den ene part, som regel kvinden, betaler en særlig pris for parforholdet, hvilket kvindebevægelser og andre tidligt gjorde opmærksom på. Bestræbelserne på at ændre på disse forhold har da også indebåret forbedrede uddannelses kvalifikationer og muligheder på arbejdsmarkedet for kvinder og herigennem betydet mere ligestilling mellem kønnene (Bonke, 1995b). Samtidig har familien ændret karakter til et mindre stabilt forhold, hvilket bl.a. kommer til udtryk i et øget antal skilsmisser og papirløse forhold.

Også inden for økonomisk teori blev man tidligt opmærksom på problemet. Således inddrog allerede "The new home economics" produktionen af goder i familien, den såkaldte husholdningsproduktion, i betragtningerne og pegede hermed på et væsentligt bidrag til tilvejebringelsen af økonomisk velfærd. Dermed blev familiens husholdningsarbejde eksplicit betragtet som en økonomisk aktivitet, der kunne opfattes som en substitut til arbejde på arbejdsmarkedet. Den bagvedliggende forudsætning var imidlertid stadig, at der var overensstemmelse mellem mandens og kvindens præferencer, hvad angår fordeling af økonomiske ressourcer og arbejdsudbud til såvel arbejdsmarkedet som hjemmet, og at én nyttefunktion derfor var tilstrækkelig til at beskrive den økonomiske adfærd i familien. Det blev således forudsat, at der enten skulle være enighed om de økonomiske præferencer i familien, eller at familiens præferencer skulle beslattes af et "altruistisk" familieoverhoved og accepteres af den anden part. Der er med andre ord enten konsensus eller overensstemmelse i parternes præferencer og det vel at mærke uafhængigt af, om familiens ressourcer fordeltes mere eller mindre ulige mellem parterne i familien.

Inden for forhandlings- og spilteorierne er der blevet sat spørgsmålstegn ved konsensusopfattelsen (Bourguignon & Chiappori, 1994; Browning et al., 1994; Doss, 1996). Det forudsættes her, at manden og kvinden har forskellige præferencer, og at der dermed er mere end én nyttefunktion i familien. For derfor at sikre sig den bedst mulige forhandlingssituation i familien vælger kvinden at investere tilstrækkelig meget i arbejdsmarkedsspecifik uddannelse, hvilket ud over større indflydelse i familien tillige forbedrer den næstbedste løsning, som er ikke at indgå eller at opløse parforholdet.

Blandt sociologer har der i længere tid været fokus på forskellen mellem individ, familie og husholdning. Sndringen mellem produktion, reproduktion og konsum er således af ældre dato, og hvad der er mere relevant i denne forbindelse, studier af beslutningstagning i familier har afgørende betydning for forståel-

sen for sammenhængen mellem sådanne begreber. Allerede i begyndelsen af 1980'erne skabte bl.a. Pahl (1988, 1989) værdifuld indsigt i de økonomiske forhold i familierne og dokumenterede betydningen af køn, generationer og livsfase for struktureringen af såkaldte intrahusholdningsmæssige forhold.

Endnu før havde sociologen Bernard, ifølge Pahl (1989), påpeget problemet med, at ægteskabet ikke opfattes som værende ens for de to parter. Bernard talte således om "hans" ægteskab og "hendes" ægteskab – herfra titlen på denne rapport – og understregede det dualistiske i, at ægteskabet eller parforholdet betyder dannelsen af en ny social og økonomisk enhed – et ægteskab – samtidig med at de to parter forbliver enkeltindivider. Det afgørende er derfor oplevelsen af "to" ægteskaber og de forhold, der betinger denne oplevelse, tillige med betydningen heraf for den indflydelse og magt, de to parter i realiteten har, og den forskel det giver for den faktiske fordeling af penge og tid i husholdningen.

Et andet vigtigt spørgsmål er, om forandringerne fra det traditionelle parforhold, med manden som eneforsørger og konen som forsørget, til indkomst- og arbejdsmæssigt mere ligelige forhold har haft nogen betydning for den magtstruktur, som er hævdet tidligere at have været gældende. Har kvinders øgede deltagelse på arbejdsmarkedet og dermed større indkomst og mænds større bidrag til husholdningsarbejdet (Bonke, 1995b) ændret beslutningstagningen og beslutningsmønstret i familien? Og hvordan har forskellige politiske tiltag i ligestillingsmæssig retning bidraget til en sådan forandring?

1.2. Husholdningen

For at kunne gennemføre en undersøgelse om beslutningstagning i familier er det nødvendigt at afklare, hvad man forstår ved dette begreb, sådan som det vil blive operationaliseret i kapitel 2. Inden da vil vi forsøge at afgrænse "en husholdning"-som relevant begreb i denne sammenhæng.

Der er mange muligheder, når man skal afgrænse, hvad man forstår ved en husholdning. Der kan være tale om personer, som bor sammen, spiser sammen, samler og efterfølgende deler deres penge, har et seksuelt forhold til hinanden, tilbringer fritiden sammen, hjælper hinanden med husholdningsarbejdet, osv. Eller der kan være tale om enlige, der sørger for sig selv og egne økonomiske affærer og dermed fører deres egen husholdning.

Ifølge en sædvanlig afgrænsning omfatter en husholdning personer, som indgår i en fælles husholdning og som har samme bolig. Disse personer behøver dog ikke at være i familie med hinanden, og de behøver heller ikke at omfatte alle personer på den pågældende adresse. Ofte er det endvidere sådan, at en husholdning også omfatter enlige, hvorimod papirløst samlevende kun medregnes, såfremt de har fælles børn.

Da formålet med denne rapport er at se på beslutningstagning, synes familien umiddelbart at være den relevante analyse-enhed. Imidlertid er enlige ikke særlig interessante, da deres beslutninger er et individuelt anliggende, og der af gode grunde ikke finder nogen fordeling sted af økonomiske ressourcer i denne familietype, når vi ser bort fra fordeling mellem voksne og børn. På den anden side er papirløse forhold interessante, da de ligesom andre par antages at fordele økonomiske ressourcer imellem sig. Det taler for, at husstanden er en mere relevant analyse-enhed, men heller ikke denne er dog i alle tilfælde hensigtsmæssig. Således vil husstande, der består af andre end familie/samlivskerner ofte udgøre mere uforpligtende og usikre, økonomiske enheder, som analytisk derfor lægger op til særlige undersøgelser.

Resultatet er, at vi her vil afgrænse vores analyse-enhed til at omfatte papirløse par og ægtepar, der bor sammen og har fælles husholdning, økonomisk og arbejdsmæssigt. Disse enheder vil blive betegnet familier, selv om de altså ikke opfylder den sædvanlige definition på en sådan, og selv om en enlig med et hjemmeboende barn også ofte betegnes en familie.

Tabel 1.2.1.
Antal enlige og par 1974, 1980, 1985, 1990/91 og 1994.

	1974	1980	1985	1990/91	1994
			1.000		
Par m/børn	699	701	683	637	594
heraf m/små- og/eller skolebørn	648 (30%)	650 (29%)	620 (27%)	573 (24%)	538 (23%)
Par u/børn	534	596	624	692	720
Enlige m/børn	126	130	153	149	154
Enlige u/børn	742	759	829	901	870
Alle	2.176 ¹⁾	2.248 ¹⁾	2.338 ¹⁾	2.424 ¹⁾	2.339 ²⁾

1) Inklusive andre/uoplyst.
2) Tallet er behæftet med stor usikkerhed.
Kilde: Omnibusundersøgelser og European Community Household Panel.

Det fremgår af tabel 1.2.1, at antallet af parfamilier i dag udgør 1,3 millioner, hvoraf godt en halv million (538.000) har småbørn og/eller skolebørn. Det svarer til, at hver fjerde familie i dag består af to voksne og børn mod knap hver tredje for 15 år siden, eller at antallet af sådanne familier er faldet med 90.000 i denne periode. Omvendt er antallet af par uden børn steget, og det gælder også enlige med og enlige uden børn. Det er med andre ord blevet mindre almindeligt at tilhøre den gruppe, som er i fokus i en undersøgelse som denne om beslutningstagning i "traditionelle" børnefamilier.

1.3. Husholdningsøkonomi mv.

Det har i flere undersøgelser vist sig at være af afgørende betydning for den måde familier træffer økonomiske beslutninger på, hvilke økonomisk ressourcer de råder over, disse ressourcers omfang og deres fordeling mellem parterne. Udover indkomsten og

dennes fordeling på lønindkomst og anden form for indtjening henholdsvis offentlige overførselsindkomster, spiller også parternes uddannelsesmæssige og arbejdsmarkedsmæssige baggrund en rolle for husholdningernes beslutningstagning. Højere uddannelse betyder således højere løn og dermed større arbejdsudbud og indkomst, hvilket giver mulighed for et større forbrug af varer og tjenester, delvist som erstatning for reduceret husholdningsarbejde og -produktion. Fordelingen af disse ressourcer – viden, indkomst og tid – mellem parterne er derfor vigtig for at kunne forstå betingelserne for beslutningstagning i familier. Disse forhold belyses nærmere nedenfor, mens selve beslutningsprocessen i familien tages op i næste kapitel.

1.3.1. Viden og arbejdsmarkedsmæssig status

I de fleste industrialiserede lande er kvinder i løbet af de seneste årtier i stort omfang kommet ud på arbejdsmarkedet, og de har i dag erhvervsfrekvenser, som ikke afviger væsentligt fra mænds (Bonke, 1995b). Hertil kommer, at i løbet af de senere år er forholdsvis flere kvinder blevet fuldtidsbeskæftigede, hvilket også hvad angår tidsforbrug har medført en tilnærmelse mellem kønnene.

Vogler (1989) nævner i den forbindelse med reference til engelske forhold, at der er blevet endnu større indkomstmæssig lighed i familierne, da beskæftigede mænd ofte er gift med beskæftigede kvinder, og arbejdsløse mænd ofte er gift med arbejdsløse kvinder. Dette mønster gælder også for danske familier (tabel 1.3.1.1). Sammenlignet med tidligere tiders eneforsørgerfamilie, hvor manden tjente alle eller størstedelen af pengene, er indkomstfordelingen i mange familier blevet mere lige.

Der er dog forskelle mellem kønnene hvad angår arbejdsløshedsomfang og arbejdsløshedens karakter. I modsætning til i England er der således i Danmark forholdsvis flere arbejdsløse kvinder end mænd – 9,9 pct. mod 7,8 pct. (året 1996) – og også forholdsvis flere langtidсарbejdsløse kvinder end mænd. Tilsvarende gælder det for gruppen af marginaliserede, inklusive

langtidsarbejdsløse, at den i Danmark består af forholdsvis flere kvinder end mænd – i 1994 kunne 8,1 pct. af alle voksne kvinder og 6,9 pct. af alle voksne mænd således betegnes som værende marginaliserede (Ingerslev & Pedersen, 1996).

Tabel 1.3.1.1.
Familier fordelt efter kvindens og mandens arbejdsmarkedsstatus¹⁾. 1994.

<i>Kvindens status:</i>	Fuldtids- beskæft.	Deltids- beskæft.	Korttids- beskæft.	Arbejds- løs	Pensionist/ efterløn	Alle
Procent af alle						
<i>Mandens status²⁾:</i>						
Fuldtidsbeskæft.	43,0	22,0	2,0	4,3	2,2	73,5
Deltidsbeskæft.	0,6	1,3	0,0	0,4	0,8	3,1
Arbejdsløs	0,8	0,8	0,0	0,6	0,0	2,4
Pensionist/efterløn	0,8	1,7	0,3	0,4	17,9	21,0
Alle (N:1191)	45,2	25,9	2,4	5,6	20,9	100,0

1) Eksklusive hjemmegående kvinder.

2) Korttidsbeskæftigede mænd forekommer ikke.

Note: Fuldtidsbeskæftiget: >34 timer pr. uge. Deltidsbeskæftiget: 15-34 timer pr. uge. Korttidsbeskæftiget: 6-14 timer pr. uge.

Kilde: European Community Household Panel.

Hertil kommer deltidsarbejde, som er særlig udbredt blandt kvinder. 22 pct. af alle familier består således af en deltidsarbejdende kvinde og en fuldtidsarbejdende mand, mens det omvendte stort set ikke forekommer (tabel 1.3.1.1). Tilsvarende gælder det, at der er forholdsvis flere familier, hvor kvinden er arbejdsløs og manden beskæftiget end omvendt, at manden er arbejdsløs, mens kvinden er beskæftiget. Det betyder, at i 31,7 pct. af samtlige parfamilier har kvinden en lavere arbejdsmarkedsstatus end manden over for kun 5,4 pct. af samtlige familier, hvor kvinden har den højeste arbejdsmarkedsstatus.

Det mest udbredte er dog, at begge parter har samme arbejdsmarkedsstatus, hvilket nemlig er tilfældet for knap to ud af tre familier – 62,8 pct. – jf. andelen af familier i diagonalen i tabel 1.3.1.1. Heraf er de fleste familier, hvor begge parter har fuld-tidsarbejde, svarende til 43 pct. af samtlige familier.

En væsentlig forklaring på, at godt tre ud af fire – 76,6 pct. – gifte/samboende kvinder i dag er beskæftiget på arbejdsmarkedet, er deres forbedrede uddannelseskvalifikationer. Kvinder uddanner sig i dag i lige så stort omfang som mænd (Bonke, 1995b), og i løbet af en årrække må det derfor forventes, at de forskelle, der i dag er i mænds og kvinders uddannelsesfordelinger, jf. tabel 1.3.1.2, vil blive indsnævret.

I dag er andelen af kvinder og mænd med længerevarende, videregående uddannelser lige stor – ca. 18 pct. – mens der er forholdsvis flere kvinder end mænd med korterevarende, videregående uddannelser – 9,8 pct. mod 6,3 pct. De største forskelle forekommer imidlertid i fordelingen mellem erhvervsfaglig uddannelse mv. og ingen uddannelse, idet godt halvdelen – 51,5 pct. – af alle mænd har en erhvervsfaglig uddannelse mod knapt halvt så mange, der ikke har nogen uddannelse – 23,9 pct. For kvinder er der nogenlunde lige mange med erhvervsfaglig uddannelse og ingen uddannelse – 36,7 pct. mod 35,1 pct. – hvilket betyder at den såkaldte restgruppe – dem uden uddannelse – er knap en halv gang større blandt gifte/samboende kvinder end blandt tilsvarende mænd (tabel 1.3.1.2).

Ikke desto mindre er over halvdelen af alle par gift med uddannelsesmæssigt set ligestillede, hvilket i øvrigt også gælder, hvis vi kun betragter par med småbørn og/eller skolebørn (tabel 1.3.1.3). Af de resterende parfamilier er der flere, hvor manden har en højere uddannelse end kvinden (27,2 pct.), selv om mange også er karakteriseret ved, at kvinden er bedre uddannet end manden (20,3 pct.). Faktisk er det hver femte parfamilie, der er kendetegnet herved, og for parfamilier med småbørn og/eller skolebørn er det knap hver fjerde, eller lidt flere end antallet af

traditionelle familier med en mand som uddannelsesmæssigt set er bedre rustet end kvinden.

Det er med andre ord allerede i dag muligt for kvinder og mænd at gifte sig med uddannelsesmæssigt set jævnbyrdige, og i fremtiden vil mænd med den nuværende udvikling få øgede muligheder for at gifte sig med kvinder, som er lige så godt eller bedre uddannede end dem selv.

Tabel 1.3.1.2.
Familier fordelt efter kvindens og mandens uddannelse. 1994.

Kvindens uddannelse:	Ingen uddannelse	Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	Videregående udd. <3 år	Videregående udd. >2 år	Alle
Procent af alle					
Mandens uddannelse:					
Ingen uddannelse	15,0	5,9	1,9	1,0	23,9
Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	16,4	25,4	4,8	5,0	51,5
Videregående udd, <3 år	1,6	1,7	1,4	1,6	6,3
Videregående udd, >2 år	2,1	3,7	1,7	10,8	18,3
Alle (N:1660)	35,1	36,7	9,8	18,4	100,0

Kilde: European Community Household Panel.

Tabel 1.3.1.3.
Andel familier, hvor kvinden henholdsvis manden har den højeste uddannelse. 1994

	Alle parfamilier	Par med små børn og/eller skolebørn
	Procent	
Mandens uddannelse højere end kvindens uddannelse	27,2	23,2
Mandens uddannelse den samme som kvindens uddannelse ¹⁾	52,5	52,5
Kvindens uddannelse højere end mandens uddannelse	20,3	24,3

1) Andel svarende til familierne i diagonalen i tabel 1.3.1.2.

Kilde: European Community Household Panel.

1.3.2. Normer og præferencer for ligestilling

En væsentlig forklaring på kvinders forbedrede uddannelseskvalifikation er ønsket om større ligestilling mellem kønnene. I gennem uddannelse opnås således forbedrede arbejdsvilkår og indkomster, som muliggør selvforsørgelse og dermed en mindre afhængighed af mandens indkomst. Der er på denne måde sat spørgsmålstegn ved den traditionelle familie med manden som forsørger og kvinden som den forsørgede.

I en nordisk undersøgelse af sammenhængen mellem arbejdsliv og familieliv viser det sig da også, at et flertal af beskæftigede forældre ønsker ligestilling, og at de tillige opfatter dette ønske som værende normen i dag (Ellingsæter, 1997). I valget mellem en mandlig eneforsørgermodel, en kvindelig juniorforsørgermodel og ligestilling mellem forældrene er det således kun 8 pct., der ønsker førstnævnte model, mens 28 pct. ønsker juniormodel. Knap to ud af tre (63 pct.) forældre ønsker ligestilling. Ikke overraskende er der flere kvinder end mænd, der ønsker ligestilling, uden at det dog ændrer på, at et flertal af fædre deler dette ønske.

Tabel 1.3.2.1.
Normer og præferencer for forsørgermodeller

	Mand	Kvinde	Ligedeling	I alt	Antal
	eneforsørger	juniorforsørger			interviewede
Procent					
Normer					
Forældre	5	45	48	100	2.044
- mødre	5	45	49	100	934
- fædre	6	45	48	100	1.110
Præferencer					
Forældre	8	28	63	100	2.071
- mødre	5	25	69	100	945
- fædre	10	31	58	100	1.113

Kilde: Ellingsæter (1997)

Sammenligner man ønsket om ligestilling med forældrenes opfattelse af, hvad der er normen på området, er der en væsentlig forskel. Flere finder således, at andres normer er mere traditionelle end deres egne, i og med juniormodellen og ligestillingsmodellen opfattes som værende lige udbredt som samfundsmæssig norm – 45 pct. og 48 pct. – mod en udbredelse af egne ønsker til de to modeller på godt en fjerdedel og knap to tredjedele.

Det viser sig i øvrigt, at både hvad angår ønsker og opfattelse af normer i samfundet er danske forældre mere moderne end både svenske og norske forældre. Også i en anden international undersøgelse (Bonke, 1995b), hvor Sverige og Norge godt nok ikke er med, går flere danskere – forældre og ikke forældre – ind for lige roller end i de øvrige, europæiske lande.

Der er ingen tvivl om, at denne førerstilling er medvirkende til den forholdsvis store grad af ligestilling mellem kønnene, som er opnået på mange områder i Danmark.

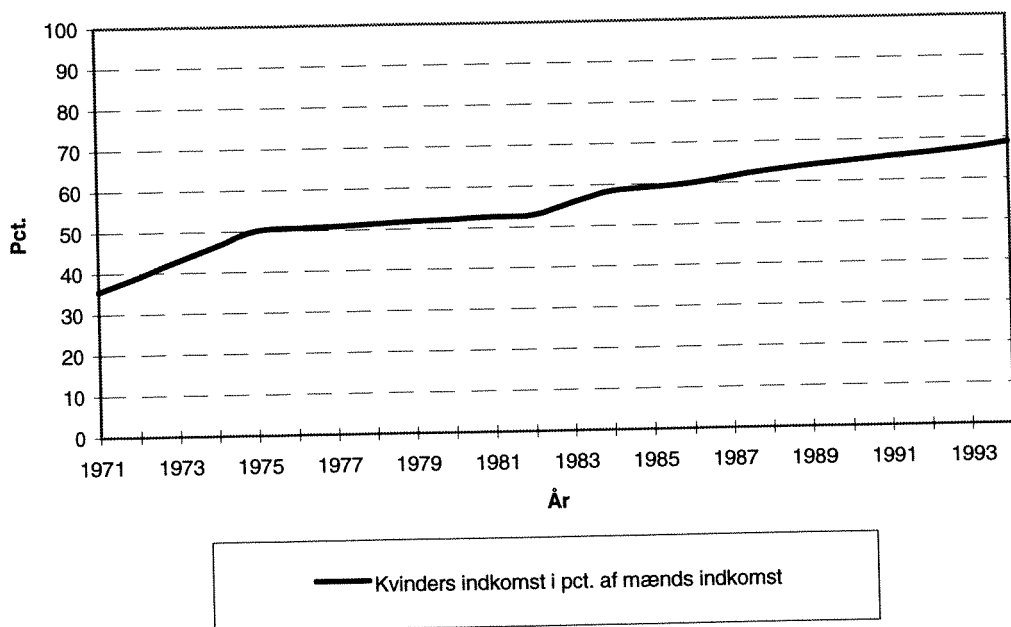
1.3.3. Indkomst

Som det er fremgået, er kvinders uddannelseskvalifikationer blevet forbedret og dermed deres lønninger og arbejdsudbud, selv om der ifølge Pedersen & Smith (1995) ikke er nogen sammenhæng mellem sidstnævnte to forhold. Højere uddannede tjener således ikke blot mere for hver time, de arbejder, de arbejder også flere timer, hvilket altså sker på trods af, at den samme indkomst kunne opnås ved et mindre arbejdsudbud. Når således især kvinders uddannelsesniveau er blevet forbedret, betyder det alt andet lige, at indkomstforskellene mellem kvinder og mænd reduceres.

Figur 1.3.3.1. viser da også, at den kønsmæssige indkomstforskel er indsnævret væsentligt i de seneste årtier. For alle kvinder og mænd – par og enlige – udgør kvinders indkomster således i dag (1993) knap 70 pct. af mænds indkomster, hvor forholdet for 20 år siden var på 35 pct. Ser man alene på parfamilier og anvender ECHP-data, som er det almindelige i denne undersøgelse, er forholdet mellem parternes indkomster stort set som for både enlige og par taget sammen, i og med kvinders indkomster udgør 70,4 pct. af mænds indkomster i sådanne familier.

Ser man alene på lønforskellen, kan en fjerdedel til en tredjedel tilskrives, at der stadig er uddannelsesmæssige o.lign. forskelle mellem kvinder og mænd, mens den resterende forskel skyldes andre forhold, såsom karrieremæssig placering inden for faggruppen, forskellige sandsynligheder for at opnå lederstillinger, diskriminering mellem kvinder og mænd eller at samme kvalifikationer/produktivitet ikke aflønnes ens (Bonke, 1992).

Figur 1.3.3.1.
Udviklingen i mænds og kvinders indkomster. 1971-1994.

Note: 1971-82 refererer til bruttoindkomst, mens 1984-1993 refererer til personindkomst.
Kilde: Indkomststatistik, Danmarks Statistik.

Sammenhængen mellem uddannelse og indkomst genfindes i tabel 1.3.3.1, hvor parhusholdninger er fordelt efter både mandens og kvindens uddannelse. Højere uddannelse for begge parter forøger således husholdningsindkomsten, og det gør også højere uddannelse for blot én af parterne. Når således enten manden eller kvinden, eller de begge ikke har nogen uddannelse, betyder det en samlet månedlig bruttoindkomst på 28.000-31.000 kr., mens tilsvarende, længere, videregående uddannelse for mindst én af parterne betyder en indkomst på 42.000-44.000 kr. Der synes således ikke at være tvivl om, at uddannelse forøger familiernes indkomster, hvilket altså både skyldes øget arbejdsudbud og højere løn, og for begge forholds vedkommende især for kvinder (Bonke, 1995a og 1995b).

Tabel 1.3.3.1.
Samlet månedlig bruttoindkomst¹ og kvindens andel heraf i lønmodtager parfamilier.
1994.

<i>Kvindens uddannelse:</i>	Ingen uddannelse	Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	Videregående udd. <3 år	Videregående udd. >2 år	Alle
	Kr./ Kvindens andel				
<i>Mandens uddannelse:</i>					
Ingen uddannelse	28.000 0,42	31.000 0,47	32.000 0,48		30.000 0,45
Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	32.000 0,40	36.000 0,42	35.000 0,41	41.000 0,44	36.000 0,42
Videregående udd. <3 år	28.000 0,39	39.000 0,42	39.000 0,46	43.000 0,45	39.000 0,44
Videregående udd. >2 år	36.000 0,37	42.000 0,37	53.000 0,36	44.000 0,44	44.000 0,42
Alle	31.000 0,41	36.000 0,42	38.000 0,42	42.000 0,44	37.000 0,42

1) Bruttoindkomst før skat, AUD, ATP, pensionsbidrag og andre fradrag.
 .. antal observationer <20.

Kilde: European Community Household Panel.

I forhold til indflydelsen på, hvordan familiens ressourcer anvendes, og dermed beslutningstagningen i familien peger flere undersøgelser – se nedenfor – på, at spørgsmålet om hvem, der tilvejebringer indkomsten, er af afgørende betydning. Det er således mere forholdet mellem mandens og kvindens indkomster end størrelsen på familiens samlede indkomst, der bestemmer magtfordelingen i husholdningen. Ifølge teorien om rolle-diffe-

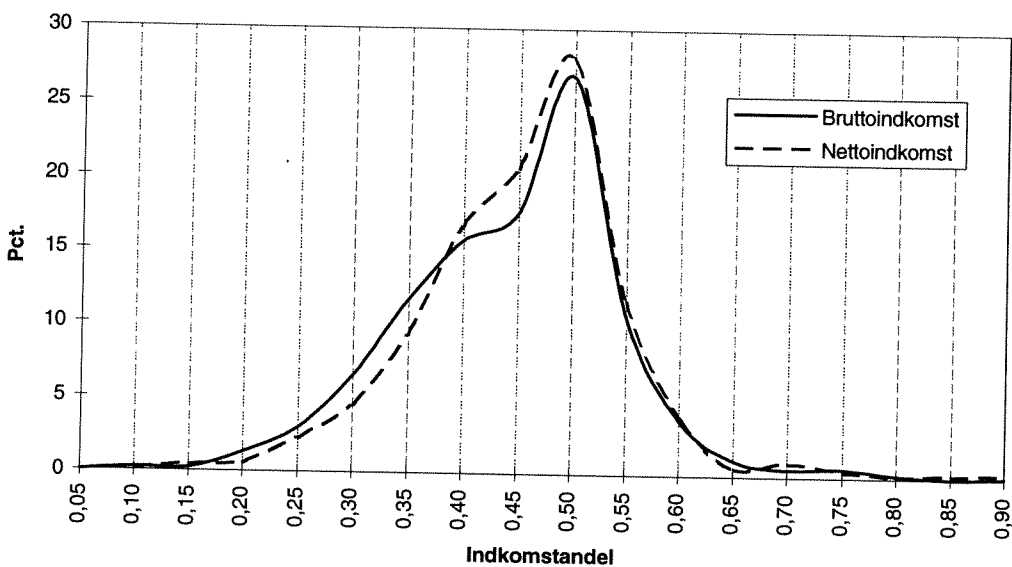
rentiering (Parsons & Bales, 1955) er det først og fremmest mandens opgave at forsørge familien gennem tilvejebringelse af den nødvendige indkomst fra arbejdsmarkedet, hvorimod kvindens hovedopgave er at skulle forvalte og tilgodese familiens interne behov. Selvom denne teori er af ældre dato, og andre forklaringer på ulighed mellem kvinder og mænd er kommet til siden hen (se Bonke, 1995a, for en oversigt), er det stadig ofte forsørger/sørgefor-rollerne, der henvises til, når man ønsker at forklare fordelingen af penge og tid i familien, hvilket også fremgår af interviewene i kapitel 3.

Som det fremgik ovenfor – figur 1.3.3.1 – er indkomstforskellene mellem kvinder og mænd blevet formindsket, og alene for parfamilier tjener kvinden mere end eller det samme som manden i hver femte – 21,3 pct. – af disse familier i 1994, mens der omvendt i knap fire ud af fem – 78,7 pct. – parfamilier stadig er manden, der tjener mest (figur 1.3.3.2). Hvis man ved indkomstmæssig ligestilling forstår, at hver part bidrager med 40-60 pct. af den samlede indkomst – den anden resten – betyder det, at der er ligestilling i 59,7 pct. af alle parfamilier, hvorimod ligestillingen begrænser sig til 37,5 pct. af parfamilierne, hvis parterne hver især skal bidrage med 45-55 pct. af indkomsten. Til sammenligning kan nævnes, at hvad angår fordelingen af indkomster efter skat – nettoindkomsten – er der ligestilling efter den brede afgrænsning i 65,6 pct. af alle familier, og i 40,3 pct. efter den snævre afgrænsning.

At ligestillingen hænger sammen med parternes uddannelse ses af tabel 1.3.3.1. Jo længere uddannelse manden har i forhold til kvinden, jo større er forskellen i deres indkomst, mens længere uddannelse for kvinder omvendt formindsker indkomstforskellen. I forhold til par, hvor kvinden ikke har nogen uddannelse og manden har en lang videregående uddannelse, og hvor hendes andel af indkomsten er på 37 pct., er andelen på 42 pct. og 44 pct. i familier, hvor de begge er uden uddannelse, eller hvor begge har lange, videregående uddannelser.

Figur 1.3.3.2.

For fordelingen af parfamilier efter kvindens andel af samlet bruttoindkomst.

Kilde: European Community Household Panel.

Uddannelsens betydning for indkomstfordelingen bekræftes af tabel 1.3.3.2, som viser, at højere uddannelsesniveau for kvinder isoleret set formindsker indkomstforskellen mellem parterne, ligesom også højere uddannelsesniveau i forhold til mænds – en mindre uddannelsesforskel – gør det. Og dette finder sted, selv om der er taget hensyn til forskelle i antallet af børn – højere uddannede kvinder har færre børn end kortere uddannede kvinder – kvindens alder, ejerskab af bolig og familiens indkomstniveau. Hvad disse forhold angår, ses det af tabellen, at familiens samlede indkomst overraskende forøger indkomstforskellene mellem parterne, hvor imod antallet af børn formindsker denne forskel. Sidstnævnte hænger sammen med, at godt nok er mødres erhvervsfrekvens høj, men deres arbejdsudbud – antallet af arbejdstimer – er alligevel ikke så højt som fædres, og det er deres lønninger heller ikke. Blandt familier med førskolebørn er

forskellen i moderens og faderens indkomst i øvrigt noget mindre end blandt familier med ældre børn – 8.600 kr mod 9.600/9.200 kr. – og førstnævnte familier er indkomstmæssigt set generelt mere ens end sidstnævnte familier (tabel 1.3.3.3). Samtidig er den samlede bruttoindkomst mindre i førskolebørnsfamilier end i skolebørnsfamilier – 36.600 kr. mod 38.800/38.300 kr. om måneden.

Tabel 1.3.3.2.
Forklaring af kvinders andel af den samlede bruttoindkomst i parfamilier. 1994.

	Månedlig bruttolønindkomst		Månedlig bruttolønindkomst inkl. individuelle sociale ydelser	
Kvindens andel af samlet indkomst	0,4227		0,4334	
	<i>Koefficient</i>	<i>t-værdi</i>	<i>Koefficient</i>	<i>t-værdi</i>
Konstant	0,5072	29,624	0,4884	17,086
Samlet indkomst	-0,0027	-8,836	-0,0051	-9,991
Uddannelse, kvinde	0,0100	3,401	0,0215	4,166
Uddannelsesforskel, mand-kvinde	-0,0068	-3,904	-0,0072	-2,215
Beskæftiget/ikke-beskæftiget ¹⁾	•	•	0,0822	5,572
Antal børn	-0,0058	-1,712	-0,0025	-0,389
Alder, kvinde	-0,0002	-0,616	0,0001	0,394
Boligejer/lejer	0,0057	0,602	-0,0057	-0,349
N:	782		1.390	
R ²	0,147		0,085	

1) Både mand og kvinde beskæftiget i forhold til mindst én ikke-beskæftiget.

Kilde: European Community Household Panel.

For familier uden børn er både den samlede indkomst og indkomstforskellen mellem parterne mindre i yngre familier end i ældre familier – kvindens alder <45 år henholdsvis >44 år – hvorimod uligheden i samlet indkomst og uligheden i indkomstforskelle mellem kvinden og manden er væsentlig større blandt yngre familier, som dermed udgør en indkomstmæssig mere forskelligartet gruppe end gruppen af ældre familier.

Tabel 1.3.3.3.
Uligheden i fordelingen af de samlede indkomster og i indkomstforskellen mellem kvinden og manden i lønmodtager-parhusholdninger. 1994.

	Samlet Indkomst ¹⁾		Ulighed ²⁾	Indkomst- forsk ¹⁾		Ulighed ²⁾
	Kr.		Pct.	Kr.		Pct.
Par u/børn, kv.<45 år	33.000	0,222	39	6.300	1,055	16
Par m/børn						
- yngste barn 0-6 år	36.600	0,068	20	8.600	0,936	25
- yngste barn 7-16 år	38.800	0,060	14	9.600	1,298	28
- yngste barn >16 år	38.300	0,076	13	9.200	1,227	20
Par u/børn, kv.>44 år	37.300	0,087	10	10.800	0,832	9
Ulighed						
- inden for grupperne	–	–	96	–	–	98
- mellem grupperne	–	–	4	–	–	2
Samlet ulighed	36.800	0,101	100	8.800	1,097	100

1) *Bruttoindkomst pr. måned.*
2) *Variansen til log af indkomsten.*
Kilde: *European Community Household Panel.*

For mange familier består indkomsten ikke kun af løn og indkomst fra selvstændig virksomhed. Også overførsler fra det offentlige i form af arbejdsløshedsdagpenge, bistandshjælp, pension, efterløn, sygedagpenge, uddannelsesstøtte mv. er en væsentlig

del af mange familier indkomst. Ser man således på kvindens andel af den samlede bruttoindkomst inklusive sociale, individuelle ydelser i familier med forskellig arbejdsmarkedsmæssig status, viser det sig ikke overraskende, at den største lighed findes, hvor begge parter er fuldtidsbeskæftigede (tabel 1.3.3.2). I sådanne familier er kvindens og mandens indkomster næsten lige store – kvindens andel er 47 pct. – over for en andel på 43 pct. i familier, hvor hun er deltidsbeskæftiget og han fuldtidsbeskæftiget (tabel 1.3.3.4). Hvis kvinden derimod er arbejdsløs falder hendes andel til 37-38 pct. af familiens samlede indkomst, mens den er 47 pct., hvis han er arbejdsløs. Endelig kan nævnes, at også i pensionist- og efterlønsfamilier er der relativ stor lighed, hvad angår parternes økonomiske bidrag til husholdningen.

Imidlertid er disse sidste forskelle (tabel 1.3.3.4) problematiske, når indflydelsen på økonomiske beslutninger og anvendelsen af penge i familien skal belyses. Det er formentligt ikke ligegyldigt om pengene kommer fra eget arbejde, som overføres eller sociale bidrag fra det offentlige eller fra ordninger, som netop skal kompensere for manglende indtjening på arbejdsmarkedet. Egne tjente penge antages således at give større indflydelse på forbrug end overførselsindkomster, samtidig med at offentlige overførsler på forskellig måde og i forskelligt omfang kan bidrage til at fastholde en ulighed mellem kønnene (se Leira, 1992; Sainsbury, 1994), hvorfor både indkomstens art, fordeling og størrelse må tages i betragtning, når man vil forklare magt- og indflydelsesfordelingen i familien.

Det ville derfor være interessant at undersøge betydningen for indflydelsesfordelingen af ændringer i de nævnte forhold. Hvad betyder det, at den ene part bliver arbejdsløs, pensioneret osv.? For at belyse sådanne forløb kræves imidlertid forløbsundersøgelser, som ikke findes for nærværende.

Tabel 1.3.3.4.

Samlet mdl. bruttoindkomst inkl. sociale ydelser og kvindens andel heraf i parfamilier fordelt efter kvindens og mandens arbejdsmarkedsstatus¹⁾. 1994.

<i>Kvindens status:</i>	Fuldtids- beskæft.	Deltids- beskæft.	Korttids- beskæft.	Arb.løs	Pensionist/ efterløn	Alle
Kr. /Kvindens andel						
<i>Mandens status:</i>						
Fuldtids- beskæft.	36.900 0,47	30.700 0,43		25.600 0,37		33.100 0,42
Deltids- beskæft.						18.900 0,39
Arb.løs.			* *			16.400 0,47
Pensionist/ efterløn					10.100 0,45	10.900 0,44
Alle	36.300 0,47	29.500 0,45		22.500 0,38	10.300 0,45	27.800 0,43

1) Eksklusive hjemmegående kvinder.

Note: Fuldtidsbeskæftiget: >34 timer pr. uge. Deltidsbeskæftiget: 15-34 timer pr. uge. Korttidsbeskæftiget: 6-14 timer pr. uge.

Kilde: European Community Household Panel.

1.3.4. Forbrug

Foruden indkomstfordeling og -størrelse er også forbrugsmønstret af betydning for indflydelsesfordelingen i familien. Der kan således sondres mellem et hyppigt gentaget forbrug og forbrug, der kun sjældent finder sted, ligesom forbrug rettet mod familien som helhed må antages at være forskelligt fra forbrug, der er individuelt, det vil sige rettet mod den ene part – eller børnene – i familien. Det lavfrekvente forbrug kræver alt andet

lige færre, men større beslutninger i forhold til det højfrekvente, som omvendt kræver hyppigere og mindre beslutninger. Samtidig vil førstnævnte beslutninger ofte formindske frihedsgraderne for sidstnævnte, da der ganske enkelt er mindre tilbage at forhandle om jo større en del af indkomsten, der er disponeret over på forhånd.

Det må endvidere antages, at fælles forbrug i højere grad involverer begge parter i beslutningsprocessen end individuelt forbrug, hvorfor også denne sondring mellem forskellige forbrugsenheder er af betydning for at kunne belyse rammerne for den måde, familien træffer beslutninger på.

Figur 1.3.4.1.
Forbrugsfrekvens og forbrugsenhed – eksempler på forbrug

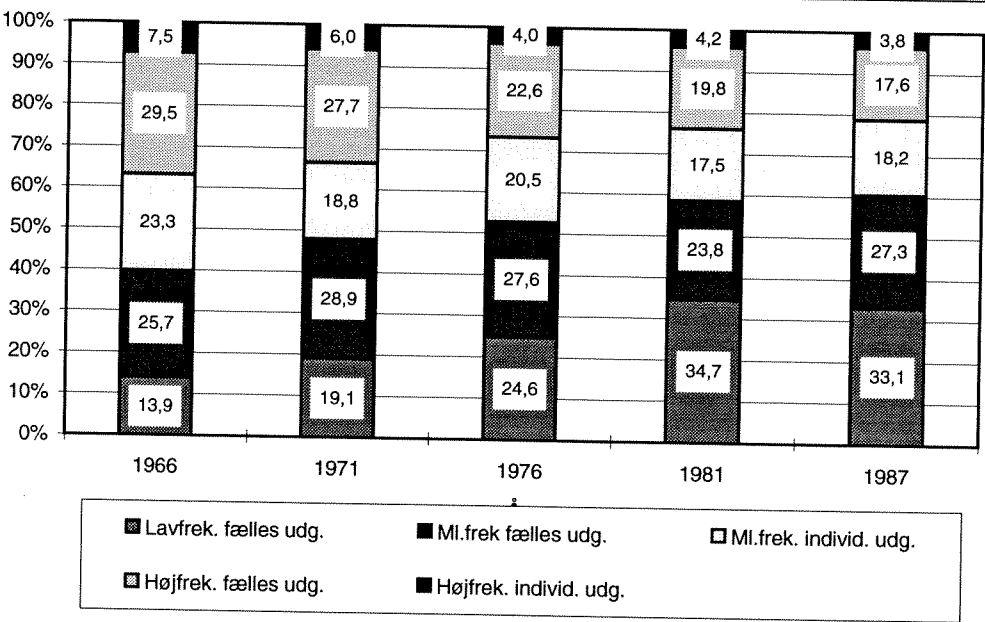
Forbrugsfrekvens:	- lav	- mellem	- høj
Forbrugsudgifter:			
- fælles	Bolig, brændsel (31-32)	Boligudstyr, husholdnings- tjenester (41-45) Dagpleje, daginstitution (46-74) Transport, kommunikation (61-64) Pakkede ture (84) Finansielle tjenester (85)	Føde, drikkevarer (11-13) Fortæring ude (83)
- individuelle		Beklædning, fodtøj (21-22) Medicin, lægeudgifter (51-54) Syge-, ulykkesforsikring (55) Fritidsudstyr, underholdning (71-73) Fagforening, a-kasse mv. (86)	Tobak (14) Personlig pleje mv. (81-82)

Note: Numrene i parentes refererer til nationalregnskabets forbrugsgrupper.

I figur 1.3.4.1 er angivet forskellige typer af udgifter inddelt efter forbrugsfrekvens og forbrugsenhed, samtidig med at udgifter, som betragtes som faste og ofte betales over betalingsserviceordninger, er angivet med fede typer.

Det viser sig, at en stigende del af udgifterne i parfamilier med børn går til lavfrekvent fællesforbrug, altså udgifter som afholdes sjældent og er til fælles bedste. Boligudgifterne har således udgjort en stadig stigende del af de samlede udgifter, idet de er steget fra 13,9 pct. i 1966 til 33,1 pct. i 1987. Omvendt er højfrekvente udgifter til fødevarer mv. faldet i samme periode og udgjorde i 1987 kun 21,4 pct. i forhold til 37 pct. i 1966 for parfamilier med børn. Det skal i den forbindelse understreges, at tallene i figur 1.3.4.2, som der refereres til, bygger på oplysninger fra Danmarks Statistiks Forbrugsundersøgelser, som ikke er helt sammenlignelige over årene.

Figur 1.3.4.2.
Forbrugets sammensætning hos par-familier med børn. 1966, 1971, 1976, 1981 & 1987.

Kilde: Diverse forbrugsundersøgelser, Danmarks Statistik.

Tabel 1.3.4.1.
Forbrugets sammensætning i forskellige parfamilier. 1987.

	Lavfrekven. udgifter		Mellemfrekven. udgifter		Højfrekven. udgifter		Alle udgifter	
	Fælles	Indiv.	Fælles	Indiv.	Fælles	Indiv.	Fælles	Indiv.
procent								
Par u/børn, kv.<45 år	30	0	26	20	20	5	75	25
Par m/børn	33	0	27	18	18	4	78	22
Par u/børn, kv.>44 år	31	0	25	19	21	5	77	23
Alle parfamilier	31	0	26	19	19	4	76	24

Kilde: Forbrugsundersøgelse 1987. Danmarks Statistik.

Hvad angår udgiftsfordelingen mellem forskellige familietyper, viser der sig kun små forskelle i 1987, idet knapt en tredjedel af samtlige husholdningsudgifter i alle typerne går til lavfrekvente udgifter, ca. 45 pct. til mellemfrekvente udgifter, og knapt en fjerdedel til højfrekvente udgifter. Heller ikke en opdeling mellem fælles og individuelle udgifter giver nogen væsentlig forskel familietyperne imellem, hvorimod de faste udgifter, som ikke er angivet i tabel 1.3.4.1 – de fede typer i figur 1.3.4.1 – varierer fra en andel på 58 pct. i børnefamilier til 54 pct i unge familier uden børn, og 52 pct. i ældre familier uden børn. Der er således mindre løbende at disponere over i børnefamilier end i ikke-børnefamilier.

1.3.5. Tid og arbejde

Et væsentligt træk ved de senere årtiers samfundsmæssige udvikling er kvinders stigende erhvervsfrekvens og arbejdsudbud. Den tid kvinder bruger på arbejdsmarkedet er steget markant, som det fremgår af tabel 1.3.5.1. Fra gennemsnitligt at have haft et kort deltidsjob – 12½ time om ugen – i midten af 1960’erne til

nu at have et langt deltidsjob – ca. 20 timer om ugen – er kvinders arbejdsudbud kommet til at ligne mænds mere og mere. For mænd er det betalte arbejde faldet fra 39½ time til 31 timer i den tilsvarende periode, hvorved arbejdsratioen – forholdet mellem kvinders og mænds arbejdstider på arbejdsmarkedet – er faldet fra 76 til 61. Imidlertid er de nyeste tal påvirket af en stigende arbejdsløshed især i 1980'erne, hvorfor der også er beregnet tal, hvor der er korrigeret for et ændret forhold mellem antallet af 0-tids-, deltids-, og fuldtidsbeskæftigede personer. Resultatet bliver, at både kvinders og mænds betalte arbejde er næsten uændret i perioden 1987-94.

Tabel 1.3.5.1.
Udviklingen i husholdningsarbejde og betalt arbejde 1964-94.

	Husholdningsarbejde			Betalt arbejde ³⁾			Arbejde i alt		
	kvinder	mænd	alle	kvinder	mænd	alle	kvinder	mænd	alle
	Timer pr. uge								
1964	28,55	3,33	16,87	12,43	39,47	24,84	41,00	42,70	41,78
1975	23,96	7,21	15,54	14,38	31,75	23,12	38,24	38,92	38,58
1987	21,36	10,59	15,94	21,88	31,73	26,83	43,11	42,35	42,73
1987 ¹⁾	22,19	11,39	16,76	21,88	31,73	26,83	43,97	43,16	43,57
1994 ^{1), 2)}	18,16	13,36	15,34	21,21	31,23	27,09	39,46	44,64	42,50
1994 ¹⁾	18,47	13,72	16,09	17,10	26,50	21,80	35,72	40,31	38,02

1) Inklusive bringning og hentning af børn.
2) 1994-tal vægtet med 1987-fordelingen på 0-tid, deltid og fuldtid.
3) Antal arbejdstimer i hovedbeskæftigelse.
Note: Antal ubetalte arbejdstimer for årene 1964, 1975 og 1987 er fra døgnrytmeundersøgelser, mens antal betalte arbejdstimer er fra survey-spørgsmål i spørgeskemaer.
Individuel-sampling vægtning.

En af forklaringerne på kvinders øgede antal betalte arbejdstimer er, at stadig flere kvinder har fået en erhvervsmæssig uddannelse.

Tabel 1.3.5.2 viser således, at det netop er dette forhold, der forøger kvinders arbejdsudbud, idet uddannelsens karakter og længde ikke ser ud til at have betydning for arbejdstidens længde. For mænd er sammenhængen mellem uddannelse og arbejdsudbuddet derimod klarere, idet mere uddannelse generelt set forøger arbejdstiden, og i øvrigt også for hans ægtefælle/samlever. Hvor den samlede betalte arbejdstid i familier, hvor manden ikke har nogen uddannelse er på 41 timer, er den på hele 66 timer i familier, hvor manden har en længere, videregående uddannelse. Det skal nævnes, at også arbejdsløse indgår i tallene, hvilket kan forklare nogle af forskellene mellem grupperne.

Tabel 1.3.5.2.
Samlet betalt arbejdstid i lønmodtager parfamilier. 1994.

<i>Kvindens uddannelse:</i>	Ingen uddannelse	Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	Videregående udd. <3 år	Videregående udd. >2 år	Alle
Timer pr. uge – mand/kvinde (i alt)					
<i>Mandens uddannelse:</i>					
Ingen uddannelse	17/11 (28)	../..	30/24 (54)	29/23 (51)	23/16 (41)
Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	../..	../..	../..	../..	29/18 (47)
Videregående udd. <3 år	28/23 (51)	41/28 (69)	36/28 (64)	36/27 (63)	34/25 (59)
Videregående udd. >2 år	31/11 (42)	../..	43/32 (75)	../..	39/27 (66)
Alle	24/14 (38)	40/29 (69)	35/27 (62)	35/26 (61)	32/23 (55)

.. antal observationer <20.

Kilde: European Community Household Panel.

Hvis man i stedet opdeler familierne efter placering i livsløbet, viser det sig, at arbejdsudbuddet til arbejdsmarkedet er størst for familier med skolebørn, hvor mange kvinders arbejdstid igen er forøget efter at have været formindsket, mens børnene var mindreårige. I skolebørnsfamilier er det betalte arbejde således tæt på at svare til to fuldtidsjob – 72 timer -, hvorimod omfanget af dette arbejde i familier med mindreårige børn nærmere svarer til 1½ job – 63½ time.

Tabel 1.3.5.3.
Arbejdsomfang og arbejdsdeling i forskellige parfamilier. 1994.

<i>Familie type:</i>	Par u/børn	Par m/børn	Par m/børn	Par m/børn	Par u/børn	Alle
	kvinden	yngste	yngste	yngste	kvinden	
	<45 år	0-6 år	7-15 år	>15 år	>44 år	
	Timer pr. uge					
<i>Betalt arbejde</i>						
- i alt	64,0	63,5	72,1	65,6	29,4	55,2
- kvindens andel	0,44	0,39	0,42	0,39	0,43	0,41
<i>Ubetalt arbejde</i>						
- i alt	23,2	37,0	33,8	31,9	36,3	33,4
- kvindens andel	0,56	0,59	0,62	0,64	0,58	0,59
<i>Samlet arbejde</i>						
- i alt	87,3	100,7	105,9	97,3	66,1	88,9
- kvindens andel	0,48	0,48	0,48	0,49	0,52	0,49

Kilde: European Community Household Panel.

En af konsekvenserne af det forholdsvis store arbejdsudbud til arbejdsmarkedet er, at husholdningsarbejdet er blevet reduceret. Der er således en naturlig sammenhæng mellem de to former for arbejde, hvilket særligt tydeligt ses hos skolebørnsfamilier,

hvor et omfattende, betalt arbejde modsvarer af et mindre husholdningsarbejde. Der forekommer med andre ord en vis "trade-off", som dog ikke er større, end at skolebørnsfamilierne har det højeste ugentlige antal arbejdstimer ude og hjemme, nemlig på 106 timer (tabel 1.3.5.3).

Ser vi på udviklingen for perioden 1964-87 er det især fædre i familier med små børn, der arbejder mere nu end tidligere (Bonke, 1995a). I det pågældende tidsrum er deres ugentlige fritid blevet mere end 7 timer kortere alene på grund af mere husholdningsarbejde, mens tilsvarende småbørnsmødres fritid er formindsket med knap 3 timer, idet længere erhvervsarbejde har opvejet kortere husholdningsarbejdstid. For familier med skolebørn er kvinders fritid også blevet kortere, nemlig med 5½ time om ugen, hvorimod der ikke er sket nogen forandringer for tilsvarende mænd. Også hvor der ikke er børn i familierne, er der blevet mindre fritid i hvert fald i yngre familier. Godt 7 timers mindre fritid har yngre kvinder i parhusholdninger fået i perioden 1964-87, mens yngre mænd har kunnet nøjes med knap 5 timers mindre fritid. Også blandt ældre kvinder er fritiden blevet reduceret, hvorimod ældre mænd har fået mere fritid, fordi kortere erhvervsarbejdstid ikke er blevet opvejet af mere arbejde i familien. For enlige, yngre som ældre, med eller uden børn, er fritiden blevet længere. Det er med andre ord blandt yngre par uden børn og i børnefamilier, at fritiden er blevet kortere, og tidspresset dermed er forøget.

Inden for de forskellige familietyper er tidspresset fordelt ligeligt mellem kvinder og mænd, idet kvindens andel af det samlede tidsforbrug kun varierer mellem 48 og 52 (tabel 1.3.4.3). Det er dog fortsat kvinderne, der tager sig mest af det huslige, mens mænd bruger mere tid på arbejdsmarkedet.

1.3.6. Husholdningsservice

For at afhjælpe tidspresset i familierne anvendes en række forskellige strategier spændende fra investeringer i tidsbesparende husholdningsmaskiner over køb af mere forarbejdede varer til

ansættelse af hushjælp og køb af anden arbejdskraft til at udføre dele af husholdningsarbejdet (se nærmere Bonke, 1996).

Ser vi alene på sidstnævnte strategi, har hver ottende familie – 12,3 pct. – i løbet af 1994 fået hele eller dele af husholdningsarbejdet udført af andre uden for husholdningen, mens det for husarbejdet og reparation og vedligeholdelse taget hver for sig er knap hver femtende familie – 7,1 pct. (tabel 1.3.6.1; kolonne 1).

Til sammenligning er i tabel 1.3.6.1 kolonne 2 angivet andelen af familier, der mod regning – hvidt – eller uden – sort – har fået udført én eller flere husholdningsopgaver. På trods af at disse oplysninger ikke omfatter arbejde, der, som det er tilfældet i oplysningerne ovenfor, er udført af familiemedlemmer uden for husholdningen eller af naboer, bekendte mv., er andelen af familier, der får udført husligt arbejde, gennemgående lidt større end i først nævnte undersøgelse – 10,3 pct. mod 7,1 pct. Under alle omstændigheder er det et begrænset antal familier, der benytter anden hjælp til at udføre dele eller hele husholdningsarbejdet.

Hvad angår reparation og vedligeholdelse som substitut for gør det selv-arbejde, er der væsentligt større forskelle i resultaterne af de to undersøgelser. Hvor sidstnævnte finder, at knapt otte ud af ti – 79,3 pct. – får sådant arbejde udført med eller uden regning, er det kun hver femtende – 7,1 pct. – i førstnævnte undersøgelse. Forskellen skal formentlig bl.a. søges i, at den første undersøgelse (ECHP'en) spørger om reparation og vedligeholdelse som en aktivitet blandt en række huslige aktiviteter uden nærmere at angive eksempler på sådanne, mens sidstnævnte (Om-nibussen) eksplicit angiver 12 forskellige reparations- og vedligeholdelsesaktiviteter. Hertil kommer, at sidstnævnte spørger om arbejde udført af håndværkere eller andre mod regning henholdsvis "sort", forstået som arbejde udført uden om skattevæsenet, i modsætning til førstnævnte undersøgelse, som blot spørger om, hvorvidt andre personer har udført forskellige gøremål i husstanden.

Tabel 1.3.6.1.
Andelen af parfamilier der får dele af husholdningsarbejdet udført af andre, henholds-
vis har betalt andre for at gøre det. 1994.

	Husholdningsarbejde udført af andre (ECHP-undersøgelse)	Husholdningsarbejde betalt andre for at udføre - sort eller hvidt (Omnibusundersøgelse)
Andel familier		
Aktivitet:		
<i>Husholdningsarbejde</i>		
- indkøb	0,6	0,3
- kontakt til off. kontorer mv.	0,3	*
- madlavning	0,6	1,9
- opvask, afrydning	0,8	*
- rengøring	6,0	8,1
- tøjvask	1,2	2,1
- bringning og afhentning af børn	0,3	*
<i>Gør det selv-arbejde</i>		
- havearbejde	2,1	3,1
- reparationer/vedligeholdelse	6,1 ¹⁾	*
- reparation af biler, cykler, husholdningsmaskiner, radio/fjernsyn	*	79,6
- håndværkerarbejde (malerarb., snedker/tømerearb., murerarb., el-install., VVS-arb.)	*	46,8
- større om/tilbygninger og anlæg af have	*	28,6
- revisor- eller advokatarbejde	*	34,3
Andel, der har andre til at udføre mindst		
- én husholdningsaktivitet	7,1	10,3
- én gør det selv-aktivitet	7,1 ¹⁾	79,3
- én husholdnings- eller gør det selv-aktivitet	12,3 ¹⁾	81,0

1) På grund af disse tals store usikkerhed er det ikke muligt direkte at sammenligne med tallene fra omnibusundersøgelsen, jf. teksten..

Note: For en beskrivelse af de to undersøgelsesmetoder, se Bonke (1997) og Pedersen (1995).

Blandt de huslige aktiviteter er det først og fremmest rengøring, som andre udfører, fremgår det af begge undersøgelser (tabel 1.3.6.1). Mellem 6 og 8 pct. af parfamilierne får således gjort rent af andre, og for de 8 pct.'s vedkommende er det oven i købet inden for den sidste måned, det gælder. For de øvrige huslige aktiviteter er det mindre end et par procent af familierne, der får andre til at gøre arbejdet. Det bekræfter indirekte undersøgelser foretaget for Velfærdskommissionen (Econ, 1995), som viser, at den danske forbrugsservicesektor, som omfatter hotel & restauration, fritid og underholdning, lønnet husarbejde og personlige tjenesteydelser, er af en begrænset størrelse, og at der stort set ikke har været nogen beskæftigelsesvækst i denne sektor inden for de seneste årtier.

Endelig viser tabel 1.3.6.1., at det især er reparation af biler, cykler, husholdningsmaskiner og radio/fjernsyn, som er blevet udført inden for det sidste år med eller uden regning, hvorimod maler- og andet håndværksarbejde bliver udført væsentlig sjældnere på denne måde. Selv om andres udførelse af husholdningsarbejdet således er begrænset, er der alligevel forskelle mellem de forskellige grupper på arbejdsmarkedet (tabel 1.3.6.2). I familier, hvor begge er fuldtidsbeskæftigede, har hver tiende familie – 10,2 pct. – fået sådant arbejde udført af andre, mens det kun er hver tolvte – 8 pct. – når kvinden er deltidsbeskæftiget. Hvis manden derimod er deltidsbeskæftiget, hvad der er ret sjældent, falder andelen til kun 4 pct., idet vi dog ikke her kender betydningen af kvindens beskæftigelsesomfang. Endelig viser det sig ikke overraskende, at arbejdsløshed indebærer, at andre stort set ikke udfører noget husligt arbejde for familien, hvorimod pensionering og/eller efterløn forøger udbredelsen af andres indsats til knap hver ottende – 13,5 pct. – af disse familier.

Hvad angår sammenhængen mellem uddannelsesmæssig baggrund og andres indsats i det huslige arbejde er denne især udpræget, når det gælder mandens uddannelse (tabel 1.3.6.3). Mere end hver ottende familie med længere, videregående uddannelser for både kvinden og manden har hjælp af andre, mens

det er omkring halvt så mange blandt familier uden eller med korterevarende, praktiske uddannelser.

Som led i undersøgelsen af efterspørgsel efter forbrugsservice (Pedersen, 1995) blev en række personer, ud over spørgsmålet om hvorvidt de selv havde udført eller fået andre med eller uden regning til at udføre husholdningsarbejde, også bedt om at besvare, hvorvidt de *ønskede* sidstnævnte gjort af andre. Der blev således spurgt, om man "...gerne ville have andre til at gøre (husholdningsarbejdet)", hvilket kunne besvares med et ja eller et nej, og uden mulighed for at angive, hvor meget af dette arbejde man i givet fald ønskede udført af andre, og hvor meget prisen for sådanne ydelser spillede ind på ønskerne.

Tabel 1.3.6.2.

Andel af parfamilier, der får hele eller dele af husarbejdet udført af andre, fordelt efter kvindens og mandens arbejdsmarkedsstatus¹⁾. 1994.

Kvindens status:		Fuldtids- beskæft.	Deltids- beskæft.	Korttids- beskæft.	Arb.løs	Pensionist/ efterløn	Alle
Procent							
<i>Mandens status¹⁾:</i>							
Fuldtidsbeskæft.	10,2	7,6	0,0	2,7	„		8,3
Deltidsbeskæft.	..	..	..	..	..		3,6
Arbejdsløs.	..	..	..	..	..		0,0
Pensionist/ efterløn	..	..	..	..	13,5		13,1
Alle	9,7	7,4	0,0	1,9	13,4		8,7

1) Eksklusive hjemmegående kvinder.

.. antal observationer <20.

1) Korttidsbeskæftigede mænd forekommer ikke.

Note: Fuldtidsbeskæftiget: >34 timer pr. uge. Deltidsbeskæftiget: 15-34 timer pr. uge. Korttidsbeskæftiget: 6-14 timer pr. uge.

Kilde: European Community Household Panel.

Tabel 1.3.6.3.
Andel af parfamilier, der får hele eller dele af husarbejdet udført af andre, fordelt efter kvindens og mandens uddannelsesbaggrund. 1994.

Kvindens uddannelse:	Ingen uddannelse	Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	Videregående udd. <3 år	Videregående udd. >2 år	Alle
Procent					
Mandens uddannelse:					
Ingen uddannelse	7,0	3,2	0,0	..	5,2
Erhvervsfaglig, lærlinge- eller elevuddannelse	5,4	6,0	4,0	9,0	5,8
Videregående udd. <3 år	4,2	10,0	4,3	13,6	9,5
Videregående udd. >2 år	11,8	11,3	6,4	15,4	13,3
Alle	6,5	6,4	4,2	12,8	7,5

.. antal observationer <20.
 Kilde: European Community Household Panel.

Den således fundne – latente – efterspørgsel efter såvel husligt arbejde som reparation og vedligeholdelse til erstatning af gør det selv-arbejde er for det første uafhængig af, om man allerede har købt "hvid" forbrugsservice. Der er stort set lige så mange, der har denne efterspørgsel, og som ikke har den – 4 i forhold til 6 pct. for husligt arbejde og 82 i forhold til 77 pct. for gør det selv-arbejde. Har familierne derimod allerede købt sort arbejde, er der forskelle, idet der så er forholdsvis flere, der ønsker arbejdet udført af andre. Dette kunne tyde på, at behovet for andres arbejde enten ikke er blevet helt opfyldt på denne måde, eller at man i virkeligheden ønsker hvidt arbejde.

Tabel 1.3.6.4.
Husholdninger, der ønsker husligt arbejde henholdsvis gør det selv-arbejde udført af andre, i procent af husholdninger, der har betalt andre – hvidt eller sort – for at lave husligt arbejde henholdsvis gør det selv-arbejde. 1994.

	Ønsker arbejde udført af andre	Ønsker ikke arbejde udført af andre	Alle	Antal interviewede
	Procent			
Har købt husligt arbejde				
- hvidt	4	6	5	51
- sort	14	8	9	87
Har købt gds-arbejde				
- hvidt	82	77	79	755
- sort	28	19	22	207

Kilde: Pedersen, 1995, tabel 7.3.

Blandt samtlige familier – købere og ikke-købere af forbrugsservice – er det omkring hver fjerde, der ønsker husligt arbejde eller gør det selv-arbejde udført af andre (tabel 1.3.6.5). Inddeles familierne efter arbejdsmarkedsstatus og arbejdsudbud, er ønskerne ikke overraskende større blandt travle familier end blandt mindre travle familier. Hvor omkring hver tredje dobbelt-fuldtidsbeskæftigede familie har et ønske om andres hjælp med husholdningsarbejdet, falder denne andel til knapt hver fjerde, når kvinden er deltidsbeskæftiget, mens virkningen af en deltidsbeskæftiget mand er væsentlig mindre, idet 26-30 pct. af sidstnævnte familier ønsker andres arbejde. Den stigende indkomst, der følger med øget arbejdsudbud, anvendes med andre ord ikke til at købe hjælp til husholdningsarbejdet i et omfang, der er tilstrækkeligt til at nedbringe ønsket om dette, og især ikke når det er kvinders tidspres, der forøges.

For arbejdsløse er ønsket om andres hjælp med husholdningsarbejde væsentligt mindre, og endnu mindre er det for pensioni-

ster/efterlønsmodtagere, hvad enten dette skyldes et mindre behov for hjælp fra anden side, at hjælpen allerede fås på anden måde, eller at der realistisk vurderet ikke er muligheder for at kunne betale for at få sådanne ønsker opfyldt.

Tabel 1.3.6.5.
Parfamilier, der ønsker andre til at gøre hele eller dele af husarbejdet henholdsvis gør det selv-arbejdet, fordelt efter kvindens og mandens arbejdsmarkedsstatus¹⁾. 1994.

<i>Kvindens status:</i>	Fuldtids- beskæft.	Deltids- beskæft.	Arbejdsløs	Pensionist/ efterløn	Alle
Husligt arbejde / procent					
<i>Mandens status²⁾:</i>					
Fuldtidsbeskæftigede	34,2	19,7	14,3	..	29,6
Deltidsbeskæftigede	30,6	..	..	..	28,8
Arbejdsløs	16,0	..	..	..	14,9
Pensionist/efterløn	..	..	..	7,6	10,2
Alle (N:642)	31,9	21,0	10,2	9,2	24,3
Gør det selv-arbejde / procent					
<i>Mandens status²⁾:</i>					
Fuldtidsbeskæftigede	31,6	22,5	10,7	..	28,0
Deltidsbeskæftigede	26,4	..	..	..	23,8
Arbejdsløs	28,0	..	..	..	27,7
Pensionist/efterløn	..	..	..	12,3	15,3
Alle (N:642)	30,6	22,2	14,3	13,1	24,8

1) Eksklusive hjemmegående kvinder.

2) Korttidsbeskæftigede mænd og kvinder forekommer ikke.

Note: Fuldtidsbeskæftiget: >34 timer pr. uge. Deltidsbeskæftiget: 15-34 timer pr. uge.

Kilde: Omnibus 1994.

Tabel 1.3.6.6.
Parfamilier, der ønsker andre til at gøre hele eller dele af husarbejdet, henholdsvis gør det selv-arbejdet. 1994.

	Husligt arbejde		Gør det selv-arbejde					
	koeff.	t-værdi	koeff.	t-værdi	koeff.	t-værdi	koeff.	t-værdi
Konstant	-0,468	-1,382	-1,567	-5,784	-0,887	-2,215	-1444	-6,644
<i>Køn</i>	..		(0,095)		..		..	
- kvinder	..	..	0,163	1,700	..	..	..	..
<i>Alder</i>	(0,005)		..		(0,044)		..	
	-0,021	-2,792	..	..	-0,014	-2,023	..	..
<i>Kommune</i>	(0,071)		(0,059)		..		..	
- hovedst./forstæder	0,615	2,877	0,630	2,898	..	..	..	..
- bykommuner	-0,027	-0,170	-0,034	-0,208	..	..	..	..
- øvrig bymæss.bebyg.	0,010	0,059	0,034	-0,184	..	..	..	..
- landdistrikter	-0,377	-1,493	-0,453	-1,754	..	..	..	..
<i>Husholdningens</i>								
<i>betalte arbejdstid</i>	..		(0,001)		(0,003)		(0,002)	
	..	..	0,012	1,012	0,009	2,958	0,009	3,170
<i>Stilling, IP</i>	(0,002)		..		..		..	
- funktionær	0,652	4,008	..	..	..	..	..	..
- faglært	-0,491	-1,407	..	..	..	..	..	..
- ikke-faglært	-0,192	-0,723	..	..	..	..	..	..
- ikke-arbejde	-0,307	-1,460	..	..	..	..	..	..
<i>Børn</i>	..		(0,004)		..		(0,032)	
- 1-2 børn	..	..	0,223	1,347	..	..	0,193	1,380
- >2 børn	..	..	0,347	1,545	..	..	0,104	0,488
<i>Yngste barns alder</i>	..		(0,032)	..		..		
	..	..	-0,042	-2,183	..	..	..	..
<i>Uddannelse, ægtefælle/</i>								
<i>samlever</i>	..		(0,002)		..		..	
- faglig uddannelse	..	..	-0,047	-0,361	..	..	..	..
- videregående udd.	..	..	0,505	3,584	..	..	..	..

Fortsættes

Tabel 1.3.6.6.
Fortsat

	Husligt arbejde		Gør det selv-arbejde					
	koeff.	t-værdi	koeff.	t-værdi	koeff.	t-værdi	koeff.	t-værdi
Ejer/lejer	..		..		(0.023)		(0.048)	
- ejer	..	..	..	..	0.251	2.288	0.213	1.985
Goodness								
of fit, χ^2	643.058		616.541		772.909		673.310	
DF, N:	613.687		581.687		650.675		534.675	

(); p-værdi

Note: Trinvis estimation med signifikanssandsynlighed for at lade variablen indgå på 15 pct. Der indgår følgende aktiviteter i husligt arbejde: rengøring, tøjvask/strygning, indkøb, madlavning og pasning af syge børn, hhv. aktiviteterne havearbejde, frisør, reparation og vedligeholdelse af inventar, bil og bolig og revision i gør det selv-arbejde.

Kilde: Pedersen (1995)

At tidsknaphed spiller en rolle for, om man gerne ville have andre til at gøre husholdningsarbejdet, gentages i resultaterne af analyser, hvor der er kontrolleret for en række andre forhold af betydning for dette ønske, i tabel 1.3.6.6. Ud over husholdningernes betalte arbejdstid viser analyserne – logistisk regression – at jo højere arbejdsmarkedsstatus – stilling – jo større er sandsynligheden for at ønske andres hjælp med husligt arbejde og lige sådan med uddannelse, hvor sandsynligheden er 50 pct. større for videregående uddannede end for andre. I dette tilfælde er der kontrolleret for husholdningens arbejdstid – videregående uddannede arbejder flere timer end fagligt uddannede – således at forskellene alene formodes at repræsentere holdningsmæssige forskelle til det at anvende fremmede til det huslige arbejde mellem kortere og længere, uddannede personer. Hvad angår ønsker om andres reparations- og vedligeholdelsesarbejde er der ingen forskelle mellem forskellige stillingsgrupper og uddannelsesgrup-

per. Her er det alene husholdningens arbejdstid, der er af betydning for, om man ønsker andres hjælp eller ej.

Ikke overraskende påvirker også antallet af børn ønsket om andres husholdningsarbejde. Der er således et mere udbredt ønske om hjælp i familier med 1-2 børn end i ikke-børnefamilier, og ønsket er endnu mere udbredt blandt familier med mere end 2 børn, om end forskellen ikke er tilsvarende stor. Det er altså først og fremmest tilstedeværelsen af børn, der påvirker ønsket om andres hjælp med såvel det huslige arbejde som gør det selv-arbejdet. Analyserne i tabel 1.3.6.6. viser også, at det specielt er blandt familier med små børn, at ønsket, om at andre udfører det huslige arbejde, er stort.

Der er tydelige forskelle i efterspørgslen efter andres arbejde afhængigt af, hvor man bor, og hvordan man bor. Den største efterspørgsel efter husligt arbejde forekommer i hovedstadens forstæder og den mindste i landdistrikterne. For gør det selv-arbejde er ejerforholdet til boligen afgørende, idet ejere naturligt har et større ønske og behov end lejere for at få sådant arbejde udført af andre.

Endelig viser analyserne, at efterspørgslen efter både husligt arbejde og reparation og vedligeholdelse generelt aftager med alderen, dog således at en mindre stigning frem til 25-44-årsalderen afløses af et efterfølgende fald. Og ikke mindst interessant, om end ikke overraskende, i forhold til fordelingen af penge og tid i familierne viser det sig, at lidt flere kvinder end mænd ønsker hjælp af andre til det huslige arbejde.

1.4. Sammenfatning

For at få et indtryk af mænds og kvinders muligheder for at øve indflydelse på fordelingen af økonomiske ressourcer i familien er kønsforskelle i indkomster, arbejdsmarkedsstatus og uddannelse belyst nærmere. Det antages således, at jo mere ligeligt disse ressourcer er fordelt, jo mere demokratisk foregår fordelingen.

Det viser sig således, at i knap to ud af tre familier har begge parter i dag samme arbejdsmarkedsstatus, og at knap halvdelen består af to fuldtidsarbejdende, mens halvt så mange familier er kendetegnet ved, at manden arbejder fuldtids og kvinden deltid. Hvad uddannelse angår, er over halvdelen af alle par gift med uddannelsesmæssigt ligestillede. Af de resterende parfamilier er der lidt flere familier, hvor manden har en højere uddannelse end kvinden, selv om mange også er karakteriseret ved, at kvinden er bedre uddannet end manden.

Ikke overraskende er den kønsmæssige indkomstforskel da også indsnævret væsentligt i løbet af de seneste årtier, og alene for parfamilier tjener kvinden mere end eller det samme som manden i hver femte af disse familier, mens det omvendt i knap fire ud af fem parfamilier stadig er manden, der tjener mest. Hvis man ved indkomstmæssig ligestilling forstår, at hver part bidrager med 40-60 pct. af den samlede indkomst – den anden resten – betyder det, at der er ligestilling i 60 pct. af alle parfamilier, hvorimod ligestillingen begrænser sig til knap 40 pct. af disse, hvis parterne hver især skal bidrage med 45-55 pct. af indkomsten.

Den traditionelle rollefordeling med manden som eneforsørger og kvinden som indkomstmæssig bidragsyder er derfor ikke længere det almindeligt forekommende i danske familier.

En stor del af familiernes forbrug går i dag til lavfrekvent fællesforbrug, altså udgifter som afholdes sjældent og er til fælles bedste, bl.a. fordi boligudgifterne udgør en stadig stigende del af de samlede udgifter. Omvendt er de højfrekvente udgifter til fødevarer mv. faldet i samme periode, de udgjorde i 1987 kun 21,4 pct. af udgifterne for en parfamilie med børn. Det betyder, at frihedsgraderne i forbindelse med det daglige forbrug er blevet forholdsvis mindre, da der ganske enkelt er mindre tilbage at forhandle om jo større en del af indkomsten, der er disponeret over på forhånd.

Hvad angår arbejdstiden er der i dag små forskelle mellem kvinder og mænd, når der tages hensyn til både erhvervsarbejde og husholdningsarbejde. Tidspresset er derfor nogenlunde ligeligt fordelt mellem de to køn inden for de fleste familietyper, idet kvindens andel af det samlede tidsforbrug kun varierer mellem 48 og 52 pct. Det er dog fortsat kvinderne, der tager sig mest af det huslige, mens mænd bruger mere tid på arbejdsmarkedet.

For at afhjælpe tidspresset i familierne gøres der brug af forskellige tidsbesparelsesstrategier, herunder køb af arbejdskraft til at udføre dele af husholdningsarbejdet. Således får hver ottende familie hele eller dele af husholdningsarbejdet udført af andre, mens det for husarbejdet og reparation og vedligeholdelse taget hver for sig er knapt hver femtende familie. Det viser sig især at være rengøring, som andre udfører.

Ikke overraskende er det især blandt familier, hvor begge er fuldtidsbeskæftigede, at der købes eller er et ønske om fremmed hjælp. Således gælder et sådant ønske for omkring hver tredje dobbelt-fuldtidsbeskæftigede familie. Og endelig viser det sig ikke overraskende, at ønsket om hjælp til husholdningsarbejdet er lidt mere udbredt blandt kvinder end blandt mænd.

Beslutninger i familier

- teorier og undersøgelser

Der er sket store forandringer i familien siden anden verdenskrig. Familien er gennemgående blevet mindre, den er blevet mere ustabil med flere skilsmisser og korterevarende parforhold – sekventielt monogami – samtidig med at begge parter nu er på arbejdsmarkedet. Det er tillige blevet hævdet, at familien er blevet tømt for tidligere tiders funktioner, og at indgåelse af parforhold dermed ikke længere afhænger af økonomiske forhold, men er mere emotionelt bestemt. Det forhindrer imidlertid ikke, at parterne organiserer deres penge og tid på forskellige måder, eller at denne organisering har forandret sig i løbet af årene. Spørgsmålet, der rejses her, er, hvordan denne organisering ser ud i dag blandt danske parfamilier med børn.

Når det er børnefamilier, der indgår i undersøgelsen, skyldes det, at der her antages dels at være flere forhold at forhandle om, dels at være større behov for at økonomisere med ressourcerne end det formentlig er tilfældet i ikke-børnefamilier.

I det følgende belyses de nævnte spørgsmål nærmere, idet der trækkes på eksisterende undersøgelser på området og anvendes den empiriske undersøgelse, der er foretaget med denne rapport som formål. Gennem interview med 12 danske børnefamilier analyseres deres måde at beslutte, kontrollere, forvalte og fordele penge og tid på. Baggrunden for og udformningen af disse interview er den række af ikke mindst engelske undersøgelser, som er foretaget siden midten af 80'erne, tillige med andre undersøgelser, der på forskellig vis berører de rejste spørgsmål. Der er herudfra opstillet en række hypoteser, som diskuteres nærmere under analysen af interviewene.

Den første hypotese er, at familier organiserer deres penge på forskellig måde, og at det derfor er muligt at typologiserer efter allokeringsregime. Den måde, indkomsten erhverves på, og den fordeling, der er mellem parterne, antages således at spille en rolle, ligesom den uddannelsesmæssige baggrund og tilknytningen til arbejdsmarkedet forventes at være af betydning. Flere økonomiske ressourcer i familien og forholdsvis flere erhvervet af manden end af kvinden taler således for, at han har den afgørende kontrol og indflydelse over pengenes forvaltning og anvendelse, mens omvendt en forholdsvis stor og selverhvervet indkomst til kvinden betyder, at hun har forholdsvis mere at sige vedrørende forvaltningen af familiens økonomiske ressourcer. Hvis disse antagelser holder, er det herudfra muligt at udsige noget om fremtidige forandringer alene ved at se på forventede socio-økonomiske forskudninger i befolkningen.

Imidlertid spiller også andre forhold ind på valget af allokeringsregime. Ideologiske og holdningsmæssige forandringer som dem, der er set i ligestillingsspørgsmålet, antages således at have en selvstændig betydning for organiseringen af husholdningen. En fremherskende patriarkalsk struktur, hvorefter manden som forsørger har et afgørende ord at sige i familien, mens kvindens husholderrolle fastholder hende i et underordningsforhold, har efter alt at dømme ændret karakter og udbredelse i retning af mere ligeværdige forhold mellem parterne. Den traditionelle opfattelse af kønsroller antages imidlertid stadig at have en selvstændig indflydelse på organiseringen af penge og tid i familien, samtidig med at ovennævnte socio-økonomiske forhold, som i sig selv er udtryk for holdninger til kønsroller, også forventes at spille ind. Spørgsmålet er derfor, i hvilket omfang disse to forhold kan forklare tilhøret til forskellige allokeringsregimer.

Det fører til opstillingen af en række hypoteser om afhængighed mellem parterne. Hvilken betydning har det, at manden stadig i de fleste familier tjener mere end kvinden, at hun stadig bruger mere tid på det huslige end han gør, og at begge parter måske samtidig har et ønske om økonomisk og tidsmæssig ligestilling?

Hvis manden stadig ser sig selv som den part, der er hovedansvarlig for at forsørge familien, og kvinden som den, der skal sørge for den, hvad betyder så denne indflydelsesfordeling over for beslutninger om anvendelsen og fordeling af penge og tid i familien. Hertil kommer spørgsmålet om det at være forsørger opfattes som en byrde eller som et privilegium, der giver magt og særlig indflydelse. En besvarelse af disse spørgsmål er af betydning for at forstå forholdene i moderne parforhold/ægteskaber og den økonomiske betydning heraf for mænds og kvinders adgang til og rådighed over økonomiske ressourcer.

Et spørgsmål er det også, om det har nogen betydning for indflydelsen over husholdningen, at indkomsten forvaltes af den mindst indtjenende part, eller om den, der tjener størstedelen af denne indkomst, stadig har den afgørende indflydelse i familien. Eller som Pahl (1989, p. 48) har formuleret det "Does power pass with the money or does it remain with the earning partner?". Hertil kommer spørgsmålet om sammenhængen mellem indflydelsen over hvordan familiens penge skal organiseres og beslutningen om at foretage bestemte køb/forbrug. Og endelig er det et spørgsmål, i hvilket omfang individuel indtjening er øremærket til husholdningen eller til individuelt forbrug, og om dette afhænger af hvis indtjening, der betragtes.

2.1. Forklaringer på fordeling af økonomiske ressourcer

Et vigtigt spørgsmål i forbindelse med diskussionen om husholdningernes økonomi er, om ressourcerne fordeles uden diskussion og til fælles bedste, eller om der er uenighed og konkurrence om fordelingen af disse ressourcer.

Wilson (1987), som bruger begreberne "sharing" og "competition", argumenterer med henvisning til Middleton (1981) for, at der før den industrielle revolution skete en "fairly" fordeling af ressourcerne, fordi alle deltog i tilvejebringelsen af den nødvendige indkomst – ofte i form af produktion af naturaliegoder – som gik til at opretholde bedriften. Hvad hver især anvendte til

personligt forbrug var derfor synligt og blev taget ud af den fælles tilvejebragte indkomst i form af penge og naturalier.

Disse forhold ændredes for mange familier med industrialiseringen og urbaniseringen, hvor en fælles landbrugsproduktion først blev erstattet af lønarbejde for mænd og siden også af lønarbejde for kvinder. Hermed blev indkomsterhvervelsen afhængig af arbejde uden for hjemmet – produktion – og hjemmet blev stedet for arbejdskraftens reproduktion, som ikke tillagdes nogen umiddelbar, økonomisk betydning, og slet ikke gav nogen status i familien eller i samfundet udenfor. Eller som Blood og Wolfe udtrykker det, "... by and large the economic system has divorced from the family with remarkable thoroughness... Quite unimportant today is the production of goods at home" (1960, p. 113-114).

Hermed er givet forklaringen på, hvordan indkomsterhvervelsen – "breadwinning" – er blevet tillagt en overordnet betydning for indflydelsen over familiens økonomi, mens husholdningen er blevet til et afledt, forvaltningsmæssigt anliggende. For derfor at tilegne sig tilstrækkeligt med ressourcer til at sørge for familien er kvinden nødsaget til at have andel i mandens indkomst til det fælles forbrug: "Though in absolute terms men may contribute more to the household economy than do women, in relative terms women typically contribute a higher proportion of their income to the household's basic needs, and especially to the needs of children" (Dwyer & Bruce, 1988; se Pahl, 1989, p. 171). Flere undersøgelser peger i den forbindelse på, at kvinden ofte ikke får en retfærdig andel heraf og derfor oplever såkaldt "sekundær fattigdom", selv om familien under ét ikke kan betragtes som fattig (Rowntree, 1954). Kvinder har således måttet optræde som "Poverty Lobby" (Land, 1969) for at tilegne sig om ikke tilstrækkelige så nødvendige ressourcer for at føre husholdningen.

Pahl (1989) nævner i den forbindelse, at selv hvor kvinder får husholdningspenge, forventer mange voldelige mænd at få til-

bage til eget individuelt forbrug i form af alkohol og spil. Det giver betydelig fattigdom blandt kvinder, og i en refereret undersøgelse blandt mishandlede kvinder i England sagde 55 pct. af dem da også, at de følte sig "better off" living on supplementary benefit after the marriage ended" (Homer et al., 1985).

Med kvinders stigende deltagelse på arbejdsmarkedet fra 1960'erne og frem fik mange middelklasse familier to indkomster. Kvindens indkomst blev dog fortsat ofte betragtet som et supplement og indflydelsen over dens anvendelse forblev hos hovedforsørgeren, som oftest var manden, jf. the dependent labour theory (Strober, 1977). Siden hen er kvinders uddannelsesmæssige kvalifikationer blevet forbedret absolut og relativt til mandens, hvilket har gjort indkomstforskellene stadig mindre uden dog at fjerne dem. Hertil kommer, at mænd oftere end kvinder har bijob og overarbejde, hvilket forøger indkomstforskellene og tillige indflydelsen over indkomsten, da sådanne indkomster oftere end den faste lønindkomst bruges til personligt forbrug. Wilson (1987) nævner i den forbindelse, at fagforeningers prioritering af tillæg og overarbejdsbetalinger i stedet for højere basislønninger kan være udtryk for en patriarkalsk løn- og fordelingspolitik over for familierne.

Denne udvikling mod større, indkomstmæssig ligestilling og "the symmetrical family" (Willmott & Young, 1973) har, jf. kapitel 1, sandsynligvis betydet, at en naturlig deling af indkomsten er blevet afløst af en konkurrence om samme, idet der som udgangspunkt antages at være forskellige interesser parterne imellem. Der er hans penge og hendes penge, som skal fordeles til fælles henholdsvis personligt forbrug, og sidstnævnte skal tillige fordeles mellem manden og kvinden. Hertil kommer, at denne konkurrence også er afhængig af indkomstens samlede størrelse, idet knaphed på ressourcer alt andet lige giver en hårdere konkurrencesituation end rigelighed på ressourcer. I eneforsørgerfamilier med lav indkomst vil kvinden derfor have en dårligere konkurrenceevne end hun har i familier, hvor begge

er forsørgere med gode indkomster. Som det er blevet udtrykt set fra mandens synsvinkel er kvinden i første tilfælde at opfatte som et økonomisk dræn og i sidstnævnte som et økonomisk gode, mens manden set fra kvindens synsvinkel er en forsørger, der både skaber primær og sekundær fattigdom, henholdsvis en ligeværdig partner, som bidrager til husholdningen.

Hvad enten den ene eller anden betragtning fra den ene eller andens perspektiv er afgørende, må man nødvendigvis antage, at forholdene i familien af begge parter er oplevet som værende bedre end alternativet ikke at være par – selv om nogle økonomisk set ville være bedre stillet i den situation. Hvis nemlig dette ikke var tilfældet, måtte man forvente et ophør af parforholdet, dvs. en skilsmisse.

Nu er antallet af skilsmisser godt nok steget (Nygaard Christoffersen, 1993, 1996), og et væsentligt spørgsmål kunne derfor være at undersøge, om en øget og stadig mere lige konkurrence mellem parterne om familiens ressourcer er medvirkende hertil. Formålet med nærværende undersøgelse er imidlertid ikke at undersøge dette forhold men derimod at se nærmere på, hvordan den interne fordeling af økonomiske ressourcer finder sted inden for eksisterende familier, som tilhører forskellige fordelingssystemer. Det er således deres forhandlinger og konflikter og resultaterne heraf, der skal belyses, idet disse altså er blevet håndteret på måder, der har gjort, at der – stadig – er et parforhold.

2.2. Teorier og begreber

Der har i tidens løb været fokuseret på flere forskellige forhold af betydning for den måde, som penge og tid fordeles på i familien, og der er dermed kastet lys på en række forskellige allokeringsregimer til karakteristik af forvaltningen – husholdningen – af disse ressourcer.

I mange undersøgelser er det især forvaltningen af de daglige udgifter, der er blevet undersøgt nærmere, og i den forbindelse

har især forekomsten og karakteren af husholdningspenge – household allowance – været et vigtigt spørgsmål. I nogle husholdninger tages husholdningspengene således ud af mandens indkomst og gives til kvinden til brug for den daglige husholdning, mens det i andre husholdninger er kvindens indkomst eller dele heraf, der anvendes til formålet. Endelig er der familier, hvor parterne deler finansieringen og dækningen af disse udgifter.

Zweig (1961) undersøgte dette spørgsmål ved at interviewe engelske mænd om, hvorvidt de gav deres hustruer husholdningspenge, og i givet fald om husholdningspengene varierede i størrelse, og om de skulle dække samtlige husholdningens udgifter inklusive boligudgifter. Over halvdelen af de interviewede gav faste og regelmæssige husholdningspenge til køb af fødevarer og betaling af visse regninger, mens mere uregelmæssige fordelinger forekom i begrænset omfang. I hver ottende familie – og især blandt yngre – var indkomsten fælles – "pool'ed" – og blev dermed betragtet som et fælles gode. Med denne inddeling så Zweig imidlertid bort fra andre måder at fordele ressourcer på i husholdningen, ligesom forholdet mellem indtjening, forbrug og arbejdsindsats heller ikke indgik i undersøgelsen.

Gray (1979) sonderer mellem husholdningspenge og kollektivt forbrug, idet førstnævnte refererer til de penge, manden overdrager til kvindens disposition, mens sidstnævnte dækker over de goder, som bruges på familiens bedste. Forskellige allokeringsregimer fremkommer herefter ved at se på det kollektive forbrugs andel af hans økonomiske bidrag. Gray skelner mellem regimer/systemer, hvor manden er ansvarlig for et eller flere kollektive goder henholdsvis regimer/systemer, hvor han ikke eller kun i begrænset omfang er ansvarlig for det kollektive forbrug. Førstnævnte regime er især udbredt blandt højere indkomstgrupper, der ejer deres bolig, mens sidstnævnte fortrinsvis forekommer blandt lavere indkomstgrupper inden for primære erhverv.

Pahl (1989) nævner endvidere et ikke publiceret studie af MacLeod (1977), som bl.a. viser, at der er en tendens til at andelen af mandens nettoindkomst, der gives til kvinden, aftager med hans indkomst. MacLeod opererer med to systemer for forvaltning af penge, et fælles forvaltningssystem og et engangsbeløb-system, hvor det første i realiteten dækker over, at enten deles der om forvaltningen, eller også sørger kvinden for den, hvilket hun antages at gøre til husholdningens bedste. Engangsbeløb-systemet, som er det mest udbredte, svarer til husholdningspengesystemet hos Zweig og det første system hos Gray.

For MacLeod er sammenhængen mellem forvaltning og kontrol vigtig for at forstå baggrunden for valget af et givet allokeringsregime. MacLeod hævder således, at engangspengesystemet indebærer, at manden opretholder den kontrol over ægteskabet, som rollen som forsørger lægger op til. Han har tjent pengene og skal derfor også have den overordnede kontrol med disse, mens kvinden kun skal have en del af dem til at forvalte i husholdningsøjemed. Hvis manden derimod er syg eller arbejdsløs er det naturligt at give kvinden penge til at betale for de pågældende ydelser, hvorimod beskæftigelse altså ændrer dette til et engangsbeløb-system.

Hvad angår forvaltningsbegrebet anvender Edwards (1981) dette anderledes end MacLeod ved at lade forvaltning referere til implementeringen af beslutninger, som allerede er truffet. I familien sørger forvalteren således for pengene og foretager de aktuelle betalinger, men uden dermed nødvendigvis at have den afgørende indflydelse på beslutningstagningen. Tværtimod kan denne indebære køb, som andre giver besked om at få foretaget. Kontrol derimod refererer hos Edwards til selve beslutningstagningen, svarer til "policy-making" i en virksomhed. Ifølge Edwards handler kontrol således om friheden til at bruge penge på sig selv, i hvilket omfang den ene part skal retfærdiggøre forbrug over for den anden, om den ene kan købe goder, som den anden ikke er enig i købet af, og hvem der har den endelige

afgørelse ved køb af større ting. Man kan i den forbindelse også tale om autonomi, sådan som det sker i afsnit 3.6.5.

I knap halvdelen af husholdningerne i Edwards' undersøgelse havde manden kontrollen, og i stort set resten var der fælles kontrol over anvendelsen af de økonomiske ressourcer, idet sidstnævnte fortrinsvis bestod af højindkomstgrupper, og førstnævnte fortrinsvis af lavindkomstgrupper. Hvad angår forvaltning sondrede Edwards mellem kvinden som forvalter, manden som forvalter, fælles forvaltning og individuel forvaltning, således at manden som forvalter inkluderede familier, hvor han gav kvinden husholdningspenge, beholdt resten og betalte mindst én stor regning. Hvis indkomsten derimod blev samlet, så begge parter havde adgang til hele eller så godt som hele husholdningens indkomst, og begge var ansvarlige for at betale regningerne, var der tale om fælles forvaltning. Endelig betegnes husholdninger, hvor begge parter har indkomst, ingen har adgang til den andens, og begge er ansvarlige for betaling af mindst en regning, som individuel forvaltning. I Edwards' undersøgelse tilhørte femogtyve eller halvdelen systemet med kvinden som forvalter, syv systemet med manden som forvalter og andre syv det fælles forvaltningssystem, mens mand og kvinde i elleve familier forvaltede deres penge uafhængigt af hinanden, jf. det individuelle system.

Det er karakteristisk for forvaltningssystemerne, at de på én gang reflekterer og forstærker fordelingen af magt mellem parterne. Whitehead (1981) hævder således, at mænds og kvinders forskellige, økonomiske og sociale placeringer i samfundet dels er ideologisk betingede, dels påvirker deres roller i familien og dermed valget af forvaltningssystem. Det bekræftes af Hunt (1980) i en undersøgelse af sammenhængen mellem parternes beskæftigelsesomfang og deres opfattelse af indkomsternes betydning. Selv når kvinden også er beskæftiget, anses mandens løn for den vigtigste, hvilket fortolkes som udtryk for en ideologisk holdning, hvorefter manden forbliver forsørger og kvinden husholder, selv om kvinden altså også har en indkomst. Der er

derfor ikke nogen reelle muligheder for at ændre på mandens magt og kontrol over husholdningens indtjening. Kvinden har kun mulighed for at deltage og få indflydelse over forvaltningen og gennemførelsen af det endelige forbrug.

Endelig skal nævnes Land (1977), som anvender ansvarlighed over for husholdningens udgifter som udtryk for magt. I mere end halvdelen af de undersøgte husholdninger er kvinden således ansvarlig for disse udgifter – i resten er det både manden og kvinden – og for de fleste af disse husholdninger er det kun en del af mandens indkomst, der bliver anvendt. I mange lavindkomstfamilier, hvor også kvinden har indkomst, bliver denne fuldt og helt anvendt til husholdningsudgifter og oven i købet sådan, at i tilfælde af økonomiske problemer "the mother of the family puts the needs of her husband and children before her own" (Land, 1977, p. 174). Selv om kvinden således forvalter en stor del af husholdningens penge, er det ofte sådan, at hun lader de øvrige husholdningsmedlemmers behov komme frem for hendes eget, hvilket Land forklarer ved den ulige magt parterne imellem. Manden opnår en større andel af ressourcerne, fordi han har mere magt end kvinden.

Wilson (1987) har kritiseret Gray, Edwards og Pahl for at tage mandens indkomsterhvervelse og indkomst som udgangspunkt for analyserne på trods af, at kvinder efterhånden også har en stigende indtjening fra arbejdsmarkedet. Dette sidste har efter Wilsons opfattelse ændret forhandlingssituationerne i familierne, hvilket eksplicit burde fremgå af de forskellige forvaltningsmåder, der anvendes i beskrivelsen af forholdene i moderne familier.

På trods af denne kritik holdes traditionen fra Pahl mfl. stadig i hævd, hvilket senest er blevet illustreret i en større, kvantitativ undersøgelse af Dobbeltsteen og Kooreman (1996). Tilsvarende vil Pahl mfl.'s allokeringsregimer også danne udgangspunkt for klassifikationen af de interviewede familier i denne undersøgelse,

men således at metoder og begreber så vidt muligt er tilpasset den konkrete sammenhæng.

En vigtig sondring her er den mellem kollektivt og individuelt forbrug, hvor førstnævnte refererer til goder, der forbruges af flere i husholdningen, uden at det nødvendigvis påvirker de øvrige levestandard, jf. definitionen på offentlige goder. Heroverfor står det individuelle forbrug, der oftest kun kommer den ene part til gode, og som derfor kan variere betragteligt mellem parterne. Denne variation i det individuelle forbrug kan skyldes forskellige præferencer og/eller forskellig adgang til indkomst, hvad enten dette kan henføres til ulige indkomster eller ulige fordeling af disse i familien. Forholdet mellem kollektivt og individuelt forbrug, og forholdet mellem parternes individuelle forbrug anses begge for forhold, som har betydning for parternes levestandard.

For det andet er sondringen mellem kontrol og forvaltning vigtig. *Kontrol* drejer sig om forhold, der vedrører pengene, når de kommer ind i familien. Valget af fordelingsystem – allokeringssystem – er her centralt tillige med spørgsmålene om, hvem der har det afgørende ord at skulle have sagt omkring større finansielle beslutninger, og hvordan kontrollen over parternes personlige forbrug og adgang til de fælles penge er fordelt. *Forvaltning* – management – handler derimod om, hvordan det valgte fordelingsystem sættes i værk og konkret anvendes, idet flere eller færre udgiftstyper kan blive forvaltet fælles eller af kun den ene part.

Endelig er der selve forbruget og dermed levestandarden, som kan variere inden for og mellem de forskellige fordelings-systemer/allokeringssystemer. Pahl (1989) nævner børn, der kan være uden indflydelse/kontrol over familiens penge og kun forvalter deres egne lomme penge, samtidig med at de kan være privilegerede forbrugere. Tilsvarende kan en ikke-udearbejdende kvinde, som får husholdningspenge af sin mand, være uden nogen kontrol over husholdningens indkomst, men alligevel

være forvalteren af denne. Manden er her forsørger og den, der kontrollerer indkomsten, samtidig med at han delegerer arbejdet med at forvalte over til kvinden, som på denne måde optræder som den endelige forbruger. Der er herved tale om en rolledeling mellem parterne.

I tilfælde af at den ene part både indtjener, kontrollerer, forvalter og har ansvaret for husholdningens økonomi, er der tale om en egentlig patriarkalsk eller – i sjældnere tilfælde – matriarkalsk familie. Som regel er billedet mere nuanceret, og der vil ofte være dele af indkomsten, som parterne hver især har afgørende indflydelse på anvendelsen af, jf. det individuelle forbrug. Wilson (1987) nævner i den forbindelse, at spørgsmålet om autonomi over dele af forbruget, "... is an issue over which ideology and experience are most frequently in conflict as far as women are concerned". Dette problem vil derfor også blive nærmere belyst i denne undersøgelse.

2.3. Fordelingssystemer – allokeringssystemer

For at forstå beslutningsmønsteret omkring fordelingen af økonomiske ressourcer i familien må man vide, om der er fælles rådighed over disse ressourcer, og hvor stor en del af ressourcerne der beholdes til individuelt forbrug. Man må tillige vide, hvordan og i hvilket omfang parterne bidrager til indtjeningen for herigennem at kunne forklare familiens valg af fordelingsystem/allokeringssystem.

Der rejser sig derfor en række spørgsmål:

- Samles ressourcerne, og hvis ikke, hvad adskiller da en ikke samlende familie fra en samlende familie?
- Hvis ressourcerne ikke samles eller kun samles delvist, betyder det så noget, hvem der tjener pengene?
- Hvis indkomsterne er lige store, hvem bidrager så mest til fællesudgifterne?
- Hvem beholder mest af sin indkomst til eget forbrug?
- Har mænd og kvinder forskellige præferencer hvad angår forbrug?

- Og har den, der bidrager med flest penge, også mest indflydelse og magt, når det gælder økonomiske beslutninger i familien?

For at besvare disse spørgsmål er det hensigtsmæssigt at anvende forskellige allokeringsregimer, som fokuserer på, hvem der tjener pengene, hvem der kontrollerer disse, og hvem der forvalter og forbruger dem. Det betyder, at oplysninger dels om adgangen til pengene, som kommer ind i husholdningen i form af løn eller sociale overførselsindkomster, dels om ansvaret for at forvalte husholdningsudgifterne er vigtige for at kunne afgrænse forskellige fordelingssystemer. Med indtjeningen følger således som regel kontrol, hvilket oftest vil sige mandens kontrol, da han tjener mere end kvinden, mens kvinden derimod laver mere husholdningsarbejde, hvilket betyder større indflydelse på forvaltning og budgetlægning.

Ifølge en række engelske (Pahl, 1984; Gray, 1979; Land, 1969; Morris, 1984, 1990; Pahl, 1980, 1983, 1984; Stamp, 1985) og amerikanske undersøgelser (Blumstein & Schwartz, 1983; Luxton, 1980; Ostrander, 1984) kan der opstilles følgende typologi af fordelingssystemer/allokeringsregimer:

A: *Det ensidige fordelingssystem:* Den ene ægtefælle, sædvanligvis kvinden, er ansvarlig for forvaltningen af hele husholdningens indkomst og for betalingen af stort set alle udgifter. Manden giver kvinden hele sin indkomst bortset fra en mindre del, som han beholder til personlige udgifter, eller han tager efter at have givet kvinden hele sin indkomst noget tilbage til dette formål. Hvis kvinden også selv har indkomst, vil denne blive lagt oveni og brugt på husholdningen.

B: *Husholdningspengesystemet:* Manden giver kvinden et fast beløb hver uge eller måned til køb af specificerede goder såsom madvarer, tøj o.lign. Resten af indkomsten forbliver i husholdningen til brug for betaling af goder, som han er ansvarlig for, jf. Zweig's fordelingssystemer.

C: *Det fælles fordelingssystem*: Begge parter bidrager med indtjening til en fælles kasse/konto – pool – som begge har adgang til. Begge kan bruge af pengene, selv om de kan være ansvarlige for forskellige husholdningsudgifter.

D: *Det individuelle fordelingssystem*: Hver part har en indkomst, som vedkommende beholder for sig selv og selv forvalter. Ingen af parterne har dermed adgang til hele husholdningens indkomst, og hver er ansvarlig for at betale for specifikke goder, som husholdningen har behov for at erhverve. Hvilke udgifter, hvem betaler, kan skifte, men den separate kontrol over indkomsterne og den separate ansvarlighed for diverse udgifter opretholdes.

En vigtig skillelinie mellem disse regimer kan trækkes omkring magtforholdene. I A ligger den ultimative magt hos indtjeneren, men så snart det besluttet at delegere pengene over til den anden part, følger dispositionsretten naturligt med, selv om der senere kan stilles krav om at få nogle af pengene tilbage. I B bestemmer indtjeneren størrelsen på husholdningspengene, men har herefter ingen indflydelse på anvendelsen, idet der er tale om to adskilte sfærer mht. ansvarlighed omkring familiens finansielle anliggender. I C har begge adgang til hinandens indtjening og begge er ansvarlige for familiens forbrug. Der er tale om "partnership model of marriage", selv om der i praksis kan forekomme både senior og junior partnere (jf. afsnit 1.3.2 og Pahl, 1989, p. 72). I D kan der være tale om bytte af penge, samtidig med at hver især kontrollerer og forvalter sin egen indkomst.

Ud over penge vil også tiden blive fordelt – allokert – i familien, dels mellem betalt arbejde på arbejdsmarkedet, husholdningsarbejde og fritid, dels mellem parterne. Ser man alene på husholdningsarbejdet kan dette således være mere eller mindre ulige fordelt, og der kan forekomme en mere eller mindre udpræget grad af specialisering parterne i mellem. Det er således sandsynligt, at i ældre familier udfører kvinden stort set alt husholdningsarbejde, hvorved der både forekommer tidsmæssig ulighed

og fuld specialisering. I andre familier bidrager manden med udførelsen af nogle husholdningsaktiviteter, men det er kvinden, der står for de fleste, og hendes tidsforbrug hertil er væsentligt større end hans. Der er således tale om specialisering mellem parterne, hvor manden som juniorpartner er underlagt kvindens kontrol og forvaltning. I "moderne" familier bruger manden og kvinden lige meget tid på husholdningsarbejdet, idet der dog også her kan forekomme en større eller mindre specialisering, som den findes i traditionelle familier. Endelig er der familier, hvor parterne ikke blot bruger lige meget tid på det samlede husholdningsarbejde, men hvor der også er et samarbejde om udførelsen af de fleste aktiviteter. Her er der tale om et kooperativt system med et fuldt udviklet samarbejde parterne imellem.

Disse forskellige arbejdsdelinger kan inddeles i følgende tidsallokeringsregimer (jf. Bonke, 1997):

I. *Det ulige tidssystem*: Den ene ægtefælle, sædvanligvis kvinden, står for og udfører størstedelen af husholdningsarbejdet, hvilket ifølge Bonke (1997) og Langberg (1994) afgrænses til over 60 pct. af den samlede tid, som begge parter bruger på dette arbejde. Der vil ofte være tale om betydelig specialisering mellem parterne i sådanne husholdninger.

II. *Det lige, specialiserede tidssystem*: Begge parter deltager i husholdningsarbejdet i stort set samme tidsmæssige omfang – hver part udfører 40-60 pct. af arbejdet – men der finder en omfattende specialisering sted, således at den ene part hovedsageligt tager sig af nogle opgaver – tasks – og den anden hovedsageligt af andre.

III. *Det lige, kooperative tidssystem*: Begge parter deltager i husholdningsarbejdet i stort set samme tidsmæssige omfang – hver part udfører 40-60 pct. af arbejdet – og begge parter er involveret i de samme opgaver, om end ikke nødvendigvis samtidigt.

Sammenstilles fordelingssystemerne med tidssystemerne opstår en række mulige penge-og tidsregimer, hvor ikke alle anses for at være lige sandsynligt forekommende. Det ensidige fordelings-system, som indebærer en traditionel magtstruktur forekommer især blandt familier, hvor kvinden står for det huslige og manden tjener pengene på arbejdsmarkedet – det ulige tidssystem. Hvad angår det fælles fordelingssystem forekommer dette sandsynligvis oftest i husholdninger, hvor begge parter deltager i husholdningsarbejdet og mere eller mindre udfører de samme typer af opgaver her. Endelig er det sandsynligt, at det individuelle fordelingssystem, som forekommer i unge familier og andre, mere ustabile, forhold, vil være kendetegnet ved en specialisering af husholdningsopgaverne. Disse opgaver er som oftest endnu ikke er særligt omfattende, da der endnu ikke er børn i disse familier.

2.4. Udbredelsen af fordelingssystemer

Den faktiske udbredelse af ovennævnte allokeringsregimer fremgår af tabel 2.4.1. Det mest almindelige er, at parterne deler deres indkomster (regime C). Det forekommer også hyppigt, at manden giver kvinden husholdningspenge (regime B), og endelig er der en del tilfælde, hvor kvinden får hele mandens indkomst til forvaltning, hvorved familien tilhører det ensidige system (regime A).

Når undersøgelserne imidlertid ikke når frem til helt de samme fordelinger, skyldes det dels deres forskellige formål, dels at der er anvendt forskellige grupper i undersøgelserne. Mens formålet med de første to og den fjerde undersøgelse i tabel 2.4.1 var at undersøge fordelingen af ressourcer i almindelige familier, havde den anden undersøgelse således til formål at undersøge organiseringen og brugen af sundhedsforanstaltninger, hvorfor familier med førskolebørn blev udvalgt. Den sidste undersøgelse var den bredest formulerede og blev foretaget på et repræsentativt udsnit af britiske familier (the British Household Panel Survey), hvor kvinden og manden i øvrigt blev interviewet hver for sig.

Det fremgår af sidstnævnte undersøgelse, at der, afhængigt af kønnet, kan være forskellige opfattelser af, hvilket allokeringssystem man tilhører. Dobbeltsteen & Kooreman (1996) finder således ud af, at der i to tredjedele af alle interview var enighed mellem parterne om regimetilhøret, mens en tredjedel var uenige herom.

Af undersøgelserne fremgår det endvidere, at det ensidige fordelingssystem forvaltet af kvinden (regime A) oftest forekommer i arbejderfamilier med lav indkomst og/eller usikker indtjening, mens manden oftest forvalter pengene i højindkomstfamilier (Land, 1969; Blood & Wolfe, 1960). Ifølge flere britiske undersøgelser peges der da også på, at størrelsen og typen af indkomsten er væsentlig for, hvilket allokeringssystem man tilhører. Således indebærer arbejdsløshed og dermed arbejdsløshedsunderstøttelse valg af det ensidige fordelingssystem forvaltet af kvinden (Pahl, 1994). Forklaringen kan være, at disse husholdninger først og fremmest har dag til dag-udgifter, og at større udgifter kun sjældent forekommer.

Oakley (1974) henviser i den forbindelse til kvinders særlige evne til at få enderne til at nå sammen – making ends meet – når der er få penge til rådighed. Derfor er det ensidige fordelingssystem forvaltet af kvinden særligt udbredt blandt fattige familier.

Husholdningspengesystemet (B) forekommer også i britiske arbejderfamilier, men her især blandt højere indkomstmodtagere. Forklaringen er, at manden i sådanne familier har en højere status og dermed også en større indflydelse på den overordnede forvaltning af pengene (Blood & Wolfe, 1960). I dette regime ser kvinden ofte ikke mandens lønkonto, og hun ved måske ikke engang, hvad han tjener. Hun har dermed ingen adgang til hans indkomst, som han "beskytter", og samtidig indebærer dette regime, at manden bliver ansvarlig for store dele af det kollektive forbrug. Manden i sådanne familier er ofte eneforsørger.

Tabel 2.4.1.
Udbredelse af forskellige allokeringsregimer¹⁾.

	Pahl (1983)	Family Group ²⁾ (1983)	Vogler (1994)	Birds Eye ²⁾ (1983)	Graham ²⁾ (1985)	Dobbeltsteen & Kooreman (1996) <i>Mand/kvinde</i>
Procent						
A Ensidigt system						
A1 - kvinden forvalter	14	18	26	14	17	27/26
A2 - manden forvalter	-	-	10	5	8	11/10
B Husholdningspenge- system	22	24	12	26	41	
B1 - kvinden forvalter						9/12
B2 - manden forvalter						1/0
C Fælles system	56	54	50	51	31	52/52
D Individuelt system	9	4	2	1	3	./.
E Andre			-		5	
Alle	100	100	100	100	100	100/100
Antal interviewede	102	250	1211	711	64	2811

1) Ensidigt fordelingssystem – whole wage; husholdningspengesystem – allowance system; fælles system – pooling system; individuelt fordelingssystem – independent management.

2) Se Pahl (1989).

Hvad angår betydningen af en stabil indkomst, nævner allerede Woodward et al. (1954), at den forøger sandsynligheden for, at kvinden har indflydelse over familiens økonomi. En ustabil og varieret indkomst betyder omvendt, at mandens indflydelse alt andet lige er større, og det gælder ikke mindst over den indkomst, som ligger ud over det normale. Overarbejdsbetaling er et eksempel herpå, i og med en sådan ofte anvendes til den pågældendes individuelle forbrug. Zweigs (1961) resultater udgør

dog her en undtagelse, idet betalingen for overarbejde ifølge hans undersøgelse ofte deles med kvinden.

Hvordan den konkrete forvaltning og fordeling af pengene i familierne foregår, er da også i sidste ende et empirisk spørgsmål, idet der alene mellem regime A og regime B kan forekomme mange varianter.

I det fælles fordelingssystem (C) er der ikke nogen privilegeret magtposition, og parterne deles om det overordnede ansvar for forvaltningen af familiens indkomst. Dette system bygger principielt set på lige tilgang til og et fælles ansvar over for ressourcerne, og der er derfor tale om en høj grad af gensidig tillid og accept, hvad angår prioriteringen af forbruget.

Pahl (1983) argumenterer for, at det fælles fordelingssystem især findes blandt højindkomstmodtagere og personer med høj status på arbejdsmarkedet. Moderne ægteskaber, hvor begge arbejder ude, tilhører i stort omfang dette regime, hvilket imidlertid senere kan ændre sig, nemlig hvis kvinden forlader arbejdsmarkedet for at tage sig af børnene. Her vil husholdningspengesystemet ofte blive praktiseret, indtil kvinden eventuelt igen vender tilbage til arbejdsmarkedet og det fælles fordelingsregime (Pahl, 1980).

Det gælder i almindelighed, at en høj indkomst formindsker behovet for kontrol over familiens økonomi, ligesom en sådan kontrol også vil være vanskeligere at praktisere. Alene af den grund er det nærliggende for højindkomstfamilier at vælge det fælles fordelingssystem (C). Imidlertid er det ikke kun størrelsen på den samlede indkomst i familien, der er afgørende, også fordelingen af denne mellem parterne har betydning. Hvis således kvindens indkomst er forholdsvis stor, forøger det yderligere sandsynligheden for fælles forvaltning af pengene.

Pahl (1983) peger i den forbindelse på, at blandt dobbeltbeskæftigede familier er regime C meget udbredt, hvis der vel at mær-

ke er tale om to permanente indkomster. Det samme gør Ostrander (1984), Rubin (1976) og Blumstein og Schwartz (1983), men sidstnævnte understreger, at tilhøret til det fælles fordelingssystem ikke nødvendigvis er ensbetydende med lige stor indflydelse – jointness – parterne imellem. Lige stor indkomst kan således ifølge Blumstein og Schwartz (1983) give anledning til konflikt omkring den finansielle forvaltning: "Because the wife now earns her own money, she expects to exercise more control, and her husband's attempts to compel her (as the buyer) to spend her money in ways he sees fit may meet with greater resistance". To høje og sikre indkomster kan derfor ud fra denne betragtning forøge sandsynligheden for, at parterne skelner mellem individuelle og fælles udgifter, idet ønsket om økonomisk uafhængighed fra kvindens side sætter sig igennem.

Dette kan føre i retning af et individuelt fordelingssystem (D) med udpræget økonomisk selvstændighed for begge parter, hvilket især er vigtigt for kvinder, som ønsker økonomisk uafhængighed og mulighed for selvforsørgelse. Et sådant system, der minimerer de potentielle uenigheder og konflikter, viser sig at være særligt udbredt blandt dobbeltkarrierefamilier, blandt papirløse par og blandt homoseksuelle, som herved undgår enhver form for økonomisk afhængighed, idet "Cohabitators believe strongly in each partner's contributing his or her *equal* share" (Blumstein & Schwartz, 1983, p. 61). Siden hen kan der opstå større, gensidig forpligtelse og afhængighed mellem parterne, ikke mindst når der kommer børn i familien.

Med hensyn til tidsallokeringsregimerne viser det sig, at antallet af børn er afgørende for, om man tilhører systemerne, hvor der er tidsmæssig ligestilling – det specialiserede tidssystem (II) og det kooperative tidssystem (III). Den samlede mængde husholdningsarbejde betyder omvendt, at sandsynligheden for at tilhøre disse regimer er mindre jo mere tid, husholdningen bruger på det huslige. Også forskellen i uddannelse reducerer denne sandsynlighed, ligesom det er tilfældet hvad angår forskellen i antallet af timer på arbejdsmarkedet.

Hertil kommer aldersforskelle mellem parterne, som for børnefamiliers vedkommende forøger sandsynligheden for at tilhøre tidsregimerne II og III. Endelig kan nævnes husholdningsteknologien, som også medvirker til øget tidsmæssig lighed i husholdningsarbejdets fordeling mellem parterne.

Tabel 2.4.2.
Udbredelse af forskellige tidsallokeringsregimer.

	Procent
I. Det ulige tidssystem:	
I1 Fuldtid, kvinde	39
I2 Fuldtid, mand	7
II. Det lige, specialiserede tidssystem ¹⁾	22
III. Det lige, kooperative tidssystem ²⁾	32
Alle (N: 1782)	100

1) <5 ud af 9 aktiviteter udføres af begge parter.

2) >4 ud af 9 aktiviteter udføres af begge parter.

Kilde: Bonke (1997).

Hvorvidt husholdningen tilhører tidsregime II eller tidsregime III afhænger ligeledes af antallet af børn, idet flere børn betyder mere specialisering i husholdningsarbejdet (II), i øvrigt ligesom ejerskab af egen bolig gør det. Meget husholdningsarbejde betyder imidlertid i sig selv mere Kooperation (III), ligesom også øgede forskelle i mandens og kvindens arbejdsudbud gør det blandt husholdninger, der bruger lige meget tid på husholdningsarbejdet. Hvis derimod forskellene i parternes uddannelse er relativt lille, finder der mindre specialisering og dermed mere Kooperation sted.

Hvad angår udbredelsen af tidsregimerne, viser tabel 2.4.2, at over halvdelen af familierne (54 pct.) tilhører det lige tidssystem,

hvor begge parter stort set bruger lige meget tid på husholdningsarbejdet, mens kvinden eller manden tager sig af størstedelen af dette arbejde i færre end halvdelen af familierne (46 pct.). Blandt sidstnævnte familier er det ikke uventet oftest kvinden, der står for husholdningsarbejdet.

Desværre er det ikke muligt nærmere at belyse udbredelsen af begge systemer – pengeallokeringsregimerne og tidsallokeringsregimerne – samtidig, idet der tilsyneladende ikke findes undersøgelser, der kombinerer fordelingen af penge- og tidsressourcer. Der er derfor heller ingen erfaringer med hensyn til at forklare udbredelsen af et givet penge- og tidsfordelingssystem. Der findes dog undersøgelser af forbruget af fødevarer, som inddrager dette aspekt (se fx Lindvall, 1989, og Bonke, 1996), men uden det er muligt herudfra at generalisere til familiernes samlede forbrug og forudsætningerne for dette.

2.5. Sammenfatning

Med udgangspunkt i en række udenlandske undersøgelser gennemgås forskellige forhold af betydning for den måde, som penge og tid fordeles på i familien.

Det er især forvaltningen af de daglige udgifter, der ses på, og i den forbindelse forekomsten og karakteren af husholdningspenge. I nogle familier tages husholdningspengene således ud af mandens indkomst og gives til kvinden til brug for den daglige husholdning, mens det i andre familier er kvindens indkomst eller dele heraf, der anvendes til formålet. Endelig er der familier, hvor parterne deles om finansieringen og betalingen af disse udgifter.

Et vigtigt spørgsmål er her sondringen mellem kontrol og forvaltning, hvor kontrol drejer sig om, hvem der har det afgørende ord at skulle have sagt omkring større, finansielle beslutninger, og hvordan kontrollen over parternes personlige forbrug og adgang til de fælles penge er fordelt. Forvaltning handler derimod om, hvordan det valgte fordelingssystem konkret anvendes.

des, idet flere eller færre udgiftstyper kan blive forvaltet fælles eller af kun den ene part.

For at undersøge disse forhold nærmere er der opstillet forskellige allokeringssystemer, som fokuserer på, hvem der tjener penge, hvem der kontrollerer disse, og hvem der forvalter og forbruger dem. Det betyder, at adgangen til pengene og ansvaret for at forvalte husholdningsudgifterne anvendes til at afgrænse forskellige fordelingsystemer.

I det ensidige fordelingsystem er den ene ægtefælle, sædvanligvis kvinden, ansvarlig for forvaltningen af hele familiens indkomst og for betalingen af stort set alle udgifter. Manden giver kvinden hele sin indkomst bortset fra en mindre del, som han beholder til personlige udgifter. Hvis kvinden også selv har indkomst, vil denne blive lagt oveni og brugt på familien.

I husholdningspengesystemet giver manden kvinden et fast beløb hver uge eller måned til køb af daglige goder. Resten af indkomsten forbliver i familien til brug for betaling af goder, som han er ansvarlig for.

Det fælles fordelingsystem er karakteriseret ved, at begge parter bidrager med indtjening til en fælles kasse/konto, som begge har adgang til. Begge kan bruge af pengene, selv om de kan være ansvarlige for forskellige husholdningsudgifter.

I det individuelle fordelingsystem har hver part en indkomst, som vedkommende beholder for sig selv og selv forvalter. Ingen af parterne har dermed adgang til hele husholdningens indkomst, og hver er ansvarlig for at betale for specifikke goder, som familien har behov for at erhverve.

Der argumenteres for, at i det ensidige system ligger magten hos indtjeneren, men så snart det besluttet at dele penge til den anden part, følger dispositionsretten naturligt med, selv om der senere kan stilles krav om at få nogle af pengene tilbage. I hus-

holdningspengesystemet antages det, at indtjeneren bestemmer størrelsen på de pågældende beløb, men at vedkommende herefter ingen indflydelse har på anvendelsen, idet der er tale om to adskilte sfærer for ansvarlighed inden for familiens finansielle anliggender. I det fælles fordelingssystem har begge adgang til hinandens indtjening, og begge er ansvarlige for familiens forbrug, og i det individuelle system er der tale om bytte af penge, mens kontrol over og forvaltning af den andens indkomst ikke finder sted.

Ifølge udenlandske undersøgelser viser det sig, at det fælles fordelingssystem er det mest almindelige, hvorefter følger husholdningspengesystemet, og endelig er der en del tilfælde, hvor kvinden får hele mandens indkomst til forvaltning, hvorved familien tilhører det ensidige system.

Foruden penge fordeles også tid mellem parterne i familien. Ser man alene på husholdningsarbejdet vil dette være mere eller mindre ulige fordelt, tillige med at der kan forekomme en mere eller mindre udpræget grad af specialisering parterne imellem. Der sondres således mellem et ulige tidsregime, hvor den ene ægtefælle, sædvanligvis kvinden, står for og udfører størstedelen af de daglige aktiviteter, og familier, hvor begge parter bruger lige meget tid på husholdningsarbejdet. I nogle af sidstnævnte familier finder der en omfattende specialisering sted, således at den ene part hovedsagelig tager sig af nogle opgaver og den anden part af andre. I modsætning til dette lige, specialiserede regime står det lige, kooperative regime, hvor begge parter samarbejder ved at stå for udførelsen af de samme opgaver i hjemmet.

Ifølge en dansk undersøgelse tilhører over halvdelen af familierne det lige tidssystem, hvor begge parter stort set bruger lige meget tid på husholdningsarbejdet, mens kvinden eller manden tager sig af størstedelen af dette arbejde i færre end halvdelen af familierne. Blandt sidstnævnte familier er det ikke uventet oftest kvinden, der står for husholdningsarbejdet.

Desværre er det ikke muligt nærmere at belyse udbredelsen af begge systemer – pengeallokeringsregimerne og tidsallokeringsregimerne – samtidig, idet der tilsyneladende ikke findes undersøgelser, der eksplicit kombinerer fordelingen af penge- og tidsressourcer. Formålet med dette kapitel er da også først og fremmest at forstå den måde penge henholdsvis tid fordeles på i forskellige familier gennem referencer til andre undersøgelser, og herigennem opstille en analytisk ramme til brug for den følgende kvalitative undersøgelse af økonomiske beslutninger i udvalgte familier.

Beslutninger i familier

- en empirisk analyse

For nærmere at forstå økonomiske beslutninger i moderne familier er der i dette kapitel gennemført en empirisk analyse af forholdene i 12 danske familier, som er særligt udvalgte til formålet. Ud over en nærmere karakteristik af disse familier ses der på en række forhold, som er af betydning for deres beslutningstagning, sådan som det er beskrevet oven for i forbindelse med gennemgangen af forskellige teorier på området. Der vil således dels indgå beskrivelser – citater – fra disse husstandes svar på spørgsmål om fordeling af ressourcer og baggrunden herfor, dels indgå resultater fra de i kapitel 2 omtalte, udenlandske undersøgelser inden for området.

3.1. Interviewmetode

I den følgende, empiriske analyse af beslutningstagning i familier er anvendt kvalitative interview med få udvalgte familier, således som det også er gjort i flere af de refererede, engelske undersøgelser. Hensigten med disse interview er at give et indblik i og en forståelse af nogle komplekse sammenhænge, som kræver en efterfølgende fortolkning for at kunne udlede relevante begreber til den efterfølgende analyse. Det kvalitative forskningsinterview udmærker sig netop ved at kunne indhente beskrivelser af adfærd, som ikke umiddelbart lader sig forklare ved på forhånd kendte begreber, og indebærer derfor en tolkning af meningen med de af interviewpersonerne beskrevne fænomener (Kjær Jensen, 1991). Ud over det kvalitative interviews selvstændige betydning og mulighed for forståelse af den givne problemstilling kan det også ses som et første trin mod gennemførelsen af kvantitative interview og analyser (jf. Dobbeltstein & Kooremans, 1996), idet det giver mulighed for at udforme og konkretisere strukturerede og lukkede spørgsmål med givne svarmulig-

heder. Herved vil man kunne belyse udbredelsen af fænomener, som det kvalitative interview har forklaret karakteren og indholdet af.

Det kvalitative interview skal i denne sammenhæng belyse beslutningstagning vedrørende fordelingen af penge og tid i familien, hvilket kræver en forståelse af bagvedliggende magtstrukturer og forhandlingssystemer. Det rejser en række problemer af betydning for fortolkningen af interviewresultatet. For det første er der tale om et følsomt emne, som ikke umiddelbart lader sig afsløre i interviewet, og som tillige kan fremtræde forskelligt afhængig af hvilken part i familien, der giver oplysningerne. Hertil kommer, at det måske ikke engang står klart for den interviewede, hvordan pengene faktisk bruges og fordeles mellem parterne, eller det kan vise sig, at opfattelsen heraf ikke svarer til den faktiske fordeling. Det kan også være, at den interviewede ikke ønsker at fortælle en fremmed interviewer om familiens forhold, eller at intervieweren ikke forstår at fortolke den interviewedes forklaring, fordi den falder uden for, hvad der på forhånd forventes af svar, eller at der ikke af samme grund spørges om det, der i virkeligheden er det mest relevante. Endelig kan nævnes, at beslutningstagning og allokering af økonomiske ressourcer er et familieanliggende, som der ikke nødvendigvis behøver at være enighed om, og som derfor vil afspejle forskellige holdninger og normer hos manden og kvinden og hos eventuelle børn, som også kan vise sig at deltage i familiens beslutningstagning. Det kvalitative interview anses i denne henseende at være den bedst egnede metode til at opdage og dermed minimere disse problemer. Det betyder på den anden side, at der gennemføres relativt få interview, da sådanne er relativt tidskrævende sammenlignet med kvantitative interviewundersøgelser – surveys – og at disse derfor ikke gør krav på at være repræsentative for beslutningstagning og allokering af ressourcer i danske familier.

3.2. Udvalgelse af respondenter

Udvælgelsen af interviewpersoner er sket blandt respondenterne i omnibusundersøgelsen 1994, som bl.a. havde til formål at

belyse udbredelsen og karakteren af husarbejde, gør det selv-arbejde mv., og ønsket om køb af hvidt og sort arbejde som erstatning for husarbejde og gør det selv-arbejde (Pedersen, 1995). Herved har det været muligt at udvælge blandt respondenter, som der i forvejen var en række baggrundsoplysninger på, og hvis holdninger til og omfang af husholdningsarbejdet allerede findes belyst. Hertil kommer, at nævnte omnibusundersøgelse også udgør datagrundlaget for analyserne i nærværende rapport's kapitel 1.

I modsætning til i omnibusundersøgelsen, hvor analyseenheden er et – simpelt, tilfældigt udvalgt – individ, er analyseenheden i det kvalitative interview principielt set familien, idet dog samtlige medlemmer både interviewes sammen og hver for sig. I det kvalitative interview indgår kun parfamilier – samlevende/ægtefælle – der i 1994 havde et eller to hjemmeboende børn under 17 år, og hvor der ikke er andre husstandsmedlemmer end disse. Blandt sådanne familier er der foretaget en strategisk udvælgelse efter uddannelse, beskæftigelse, arbejdsudbud, og ejerforhold til familiens bolig (se tabel 3.2.1), idet disse kriterier har vist sig at være af betydning for familiers måde at fordele økonomiske ressourcer på (jf. regimerne i kapitel 2 og Pahl, 1989; Vogler, 1989 og Dobbelsteen & Kooreman, 1996). Herved blev antallet af familier reduceret til 49, og efter hensyntagen til geografisk og urbaniseringsmæssig spredning var antallet yderligere reduceret til 15. Tre af disse familier ønskede ikke at medvirke, én kvinde, hvis familie socio-økonomisk svarer til Marius & Mette (tabel 3.2.1), med begrundelsen *"vi har ikke tid til det"* og senere *"vi gider ikke"*, én mand, hvis familie socio-økonomisk svarer til Børge & Bente og Erik & Else, sagde, *"Vi vil gerne hoppe over"*, og endelig sagde en kvinde, hvis familie socio-økonomisk svarer til Arne og Anne, *"Vi ligger i byggerod, så ring tilbage om et halvt år"*. Tre andre familier boede ikke længere på den samme adresse eller svarede blot ikke på diverse henvendelser. Resultatet blev, at tre nye familier blev udvalgt, og det endelige antal interviewede familier kom til at bestå af 12 familier.

Tabel 3.2.1. Socioøkonomisk beskrivelse af interviewfamilierne. 1996.

	Uddannelsesbaggrund	Arbejdsstilling	Arbejdsomfang	Alder	Boligform og -sted	Børn, antal og alder
<i>Arne & Anne</i>	Lærling /efg	Førtidspensionist Fagl.arbejder/ privat	Fuldtid	38 år 38 år	Eget parcelhus, lille sjællandsk provinsby	1 barn: 12 år
<i>Børge & Bente</i>	Lærling /efg Lærling /efg	Funkt./privat Funkt./privat	Fuldtid Fuldtid	49 år 29 år	Lejet tæt-lavt hus, stor jysk by	2 børn: 5 år 7 år
<i>Erik & Else</i>	Lærling /efg Lærling /efg	Funktionær Funktionær	Fuldtid Fuldtid	35 år 32 år	Eget parcelhus, jysk provinsby	2 børn: 5 år 8 år
<i>Gunnar & Gertrud</i>	Lærling /efg Lærling /efg	Fagl.arb./privat Funkt./privat	Fuldtid Fuldtid	36 år 27 år	Eget parcelhus, jysk provinsby	2 børn: 0 år 4 år
<i>Henrik & Helle</i>	Lærling /efg Lærling /efg	Funkt./privat Funkt./off.	Fuldtid Deltid	31 år 26 år	Eget parcelhus, stor fynsk by	2 børn: 0 år 4 år
<i>Ivan & Inge</i>	Lærling /efg Lærling /efg	Fagl.arb./privat Funkt./stud./privat	Fuldtid Deltid	29 år 29 år	Lejet tæt-lavt hus, stor jysk by	2 børn: 1 år 6 år

Tabel 3.2.1. Fortsat.

<i>Jan & Jette</i>	Kort vid.udd. Lærling /efg	Funkt./privat Funkt./off.	Fuldtid Fuldtid	40 år 35 år	Eget parcel- hus, jysk pro- vinsby	2 børn: 3 år 8 år
<i>Karsten & Kirsten</i>	ML.lang vid. udd. ML. lang vid. udd.	Funkt./off. Funkt./off.	Fuldtid, nedsat Fuldtid	49 år 38 år	Lejet tæt- lavt hus, lille sjæl- landsk by	1 barn: 5 år
<i>Lars & Lise</i>	ML.lang vid.udd. ML.lang vid.udd.	Fagl.arbej- der/privat Funkt./off.	Fuldtid Fuldtid, nedsat	34 år 40 år	Eget parcel- hus, forstad til hovedstad	2 børn: 3 år 8 år
<i>Marius & Mette</i>	Lang vid.udd. ML.lang vid.udd.	Funkt./privat Funkt./off.	Fuldtid Deltid	53 år 48 år	Eget parcel- hus, forstad til hovedstad	2 børn: 12 år 16 år
<i>Ole & Olga</i>	Lang vid.udd. Lang vid.udd.	Funkt./off. Funkt./off.	Fuldtid Fuldtid	42 år 40 år	Eget parcel- hus, sjællandsk provinsby	2 børn: 5 år 9 år
<i>Peter & Pernille</i>	Lang vid.udd. Lang vid.udd.	Funkt./privat Funkt./privat	Fuldtid Fuldtid	40 år 38 år	Eget parcel- hus, forstad til hovedstad	2 børn: 8 år 11 år

3.3. Interviewet

Interviewingen af familiemedlemmerne foregik først samlet for begge voksne og børn og derefter individuelt for hver af de to voksne, hvor hver part på skift forlod lokalet/stuen. I et enkelt tilfælde forblev manden i samme stue øjensynligt for at overvære kvindens svar. Begrundelsen for fremgangsmåden med såvel fælles som individuelle interview var, at det herved er muligt at få et indtryk af, hvad tilstedeværelsen af den anden part betyder for oplysninger, som forventes at være følsomme, og hvor der ikke nødvendigvis er fuld gensidig information og samme holdning til spørgsmålene. Problemet med en sådan interviewform er imidlertid, at det kan forventes, at nogle ikke ønsker at svare, enten fordi der er tale om fællesinterview, eller fordi der er to enkeltinterview, som kan opfattes som forsøg på kontrol af de to parter udtalelser. I et introduktionsbrev var respondenterne på forhånd gjort opmærksom på denne fremgangsmåde, som undersøgelsesmæssigt er sårbar. Hvis nemlig blot én voksen nægter at deltage, kan interviewet ikke gennemføres. Et andet problem er, at det kan være vanskeligt at finde alle parter – mand, kvinde og børn – hjemme samtidig, og oven i købet til et besøgsinterview af omkring 1½ times varighed.

Når også børnene blev bedt om at være tilstede, skyldes det den disciplinerende virkning dette antages at have på forældrenes svar i form af øget validitet, tillige med et ønske om at børn selv skulle oplyse om deres egne økonomiske anliggender.

Da enkeltinterviewene er ens for de to parter giver det mulighed for at sammenholde svarene og dermed forbedre fortolkningen ikke blot af disse men også af svar i fællesinterviewet. Hvorvidt spørgsmålet om "hans" ægteskab og "hendes" ægteskab er en realitet, kunne herved belyses nærmere, selv om der naturligvis ligger et fortolkningsmæssigt problem i og med, at forskelle i svarene kan skyldes forskellig viden om givne spørgsmål, samme viden men forskellige opfattelser, forskelle i omhyggelighed med svarene, forskellige ønsker om at oplyse/tilfredsstille intervieweren om problemet, eller det kan henføres til misforståelser hos

interviewer i fortolkningen af svarene. Hertil kommer, at svarene på spørgsmål om præferencer ofte er påvirket af de faktiske muligheder for adfærd, som man ikke kan eller ønsker at sætte sig ud over.

De fleste af interviewene foregik om aftenen eller i weekenden i løbet af juni og juli måned 1996 og af hensyn til båndoptagningen indendørs, selv om det var godt vejr og der var sommerstemning under de fleste interview. Alle interview blev foretaget af én person – forfatteren til denne undersøgelse.

Der blev over for samtlige respondenter lovet fuld anonymitet, hvorfor der i det følgende anvendes andre navne på disse end deres virkelige navne. Det er valgt, at lade navnene på parterne i hver familie begynde med samme bogstav, fx Arne og Anne, til lige med, at når disse nævnes med et "og" i mellem opfattes de som to personer, mens et "&" refererer til dem som par. Endelig henviser det første bogstav i navnet til deres socio-økonomiske baggrund (se tabel 3.2.1), således at jo højere i alfabetet bogstavet er at finde, jo bedre socio-økonomisk baggrund kendetegner personen og dennes familie.

3.4. Interviewguiden

Der var til interviewing udarbejdet en interviewguide (se bilag 1) bestående af spørgsmål med såvel lukkede som åbne svarmuligheder. Et sådant delvist prækodet, semistruktureret interview er udtryk for et kompromis mellem et egentlig åbent interview, hvor fortolkning og systematisering af informationerne fortrinsvis finder sted, efter dette er foregået, og et lukket interview, hvor rammerne for fortolkning allerede er udstukket før interviewing og forforståelsen dermed fremgår af spørgsmålsformuleringen og svarmulighederne. Nogle områder var således rimeligt godt belyst i andre undersøgelser og spørgsmålenes validitet og realibilitet skønnedes derfor uproblematisk, mens andre områder forekom mere usikre og vanskeligere at indhente erfaringer om fra andre undersøgelser (Pahl, 1989; Vogler, 1994; Dobbeltsteen & Kooreman, 1996). Gennemgående må den anvendte

interviewguide dog anses for at være forholdsvis struktureret og på flere måder ligge tættere på det kvantitative end på det kvalitative interview.

For at opfange alle relevante nuancer i svarene blev interviewet båndoptaget og siden hen afskrevet i sin fulde længde. Der er ikke foretaget nogen tekstanalyse i form af optællinger af begrebs- og ordforekomster mv., da antallet af interview er relativt beskedent, men i stedet er *sigende* udtalelser gengivet i undersøgelsen som illustration af respondenternes holdninger og konkrete adfærd på udvalgte områder.

Ud over båndoptagelsen blev der efter hvert interview nedskrevet en karakteristik af dette, bl.a. med en vurdering af hvilken af parterne der havde været den mest udfarende og/eller talende. Formålet var at få belyst magtbalancen mellem ægtefællerne på endnu en dimension, eftersom netop dette spørgsmål er vanskeligt at opfange og operationalisere i interviewguiden. Imidlertid viste der sig ingen markante forskelle i kvinders og mænds deltagelse i interviewene, selv om nogle kvinder måske var mere udfarende i begyndelsen af interviewet, og mændene først tog over, når interviewet havde foregået en vis tid. Det kan dog også skyldes forløbet i svarenes karakter og er dermed ikke nødvendigvis udtryk for magtstrukturen i familien. I nogle få familier var kvinden meget tilbageholdende og vanskelig om ikke umulig at tilskynde til at tale højt og til mikrofonen.

I fællesinterviewet blev der indledningsvist stillet spørgsmål om eventuelle socio-økonomiske ændringer i familien siden 1994, hvor de pågældende deltog i en omnibusundersøgelse, og hvorfra der allerede fandtes en række socio-økonomiske oplysninger. Herefter blev der stillet spørgsmål om nuværende indkomstforhold og forskelle i indkomsterhvervelsen mellem parterne samt om deres vurdering af familiens økonomiske situation generelt.

Spørgsmål om anvendelse af pengene inklusive strukturen for denne anvendelse i form af opdeling i udgiftskategorier mv. var

næste type af spørgsmål i interviewguiden, idet formålet var at belyse organiseringen af husholdningens penge, herunder hvem der bidrager til hvilke udgiftskategorier.

Efter belysningen af indkomstforholdene og organiseringen af familiens indkomster blev der stillet en række spørgsmål om beslutningsstrukturen vedrørende anvendelsen af familiens indkomst. Spørgsmål om adgang til konti, indflydelse på brugen af disse konti, ansvaret for dem, baggrunden for denne praksis og begrundelser for valget af familiens beslutningsstruktur indgik her. Der sondredes i den forbindelse mellem regelmæssige – højfrekvente – udgifter og uregelmæssige – lavfrekvente – udgifter til bl.a. køb af større ting.

Herefter indeholdt spørgeguiden spørgsmål om planlægning, organisering og forvaltning af familiens økonomi, idet der igen blev sondret mellem daglige køb og større, uregelmæssige køb/investeringer. Ansvarsfordelingen hvad angår sikring af indkomst, udførelse af husholdningsarbejde og det at sørge for børnene var selvstændige spørgsmål, der blev stillet, ligesom der blev spurgt om hvem, der burde være den ansvarlige for disse forhold – manden eller kvinden – for at få belyst holdninger til kønsrolleproblematikken.

For nærmere at belyse beslutningsstrukturer og valgstrategier blev der dels spurgt om adfærd og strategi ved faktisk eller hypotetisk forekommende mangel på penge henholdsvis ved en indkomstforbedring opnået som et større engangsbetrag eller ved en permanent forøgelse af den månedlige indkomst. I alle tilfælde var der tale om "stated preferences", hvor der kunne vælges mellem flere strategier. Også spørgsmålet om hvem, der bestemmer i sådanne situationer, blev belyst.

Der blev tillige spurgt om, hvem der bestemmer i husholdningen, hvad børnechecken bruges til, om der ønskes husholdningsservice, om sådan service allerede købes, og hvordan den i givet fald finansieres. I den forbindelse blev der også spurgt om den

nuværende arbejdsdeling omkring husholdningsarbejdet og om baggrunden for og holdningerne til en eventuel anderledes arbejdsdeling parterne imellem.

I nogle få tilfælde, hvor der var lidt ældre børn, svarede disse på spørgsmål om deres egen indkomsterhvervelse og deres indflydelse på og andel af husholdningens penge, ellers blev spørgsmålene stillet til og besvaret af deres forældre.

For at forstå familiens arbejdsdeling og måde at bestemme over pengene på blev der spurgt om hvilken praksis, der var og er på disse områder hos deres respektive forældre henholdsvis hos venner og bekendte. Herefter blev både manden og kvinden bedt om at indplacere sig på en skala repræsenterende forskellige allokeringsregimer, og efterfølgende skulle deres forældre og venner og bekendte indplaceres på samme skala. Disse regimetyper er i overensstemmelse med de tidligere nævnte fordelingssystemer i kapital 2.

Respondenternes egen indplacering efter regimetype kunne også være foretaget i begyndelsen af interviewet, og dermed have givet et indtryk af deres umiddelbare opfattelse af deres egen forvaltningsmåde. Når det altså i stedet blev valgt først at stille en række spørgsmål om forudsætningerne og indholdet af deres forvaltning, skyldes det, at man herved sikrer sig, at spørgsmålene er bedre forstået og svarene mere velovervejede.

De individuelle interview var, som allerede nævnt, væsentligt kortere end fællesinterviewet og i øvrigt identiske for de to parter, som frit kunne vælge, hvem der først skulle interviewes. Indledningsvist blev respondenterne spurgt om omfanget af penge til eget individuelt forbrug og dette forbrugs karakter, samtidig med at ægtefællens/samleverens forbrug også ønskedes vurderet. Dette efterfulgtes af spørgsmål om autonomi over disse udgifter og omfanget af indflydelse på husholdningens øvrige, økonomiske spørgsmål.

Holdninger til størrelsen af udgifter til børn blev der ligeledes spurgt om, ligesom eventuelle penge tjent af den ene eller anden part ved overarbejde og/eller bijob blev gjort til genstand for spørgsmål om fælles eller individuel anvendelse.

Ligesom i fællesinterviewet blev kønsrolleproblematikken taget op i og med, at der stilledes spørgsmål om, hvem der burde være ansvarlig for indkomsterhvervelsen, husarbejdet og børnene, tilligemed at der ønskedes forklaringer på disse holdninger gennem besvarelse af åbne spørgsmål.

I fællesinterviewet tilkendegav respondenterne som nævnt afslutningsvist, hvilket husholdningsregime de mente at tilhøre. I de individuelle interview forklarede hver part dette valg, dels ved at vælge mellem en række svarmuligheder til et lukket spørgsmål, dels ved at give en åben, verbal forklaring på valget. Endelig spurgtes om, hvorvidt prisen på hjemmeservice som følge af ændringer i subsidieformen ville have nogen indflydelse på anvendelsen af denne ordning.

Den angivne rækkefølge af spørgsmålene i interviewguiden er ikke nødvendigvis fulgt i analysen, da nogle spørgsmål har til formål at forklare andre, og samme spørgsmål i øvrigt kan have flere formål. Det afgørende for brugen af spørgsmålene er derfor hvilken problemstilling, der konkret belyses, samtidig med at det er strukturen i besvarelserne, der har betydning i denne kvalitative analyse.

3.5. Metodekritik

Det anvendte, semistrukturerede interview havde den fordel, at det var muligt at afprøve en række mere lukkede spørgsmål samtidig med, at der blev givet forklaringer på de afgivne svar. Side-løbende hermed viste opbygningen af interviewguiden sig hensigtsmæssig, idet de mere konkrete og faktuelle økonomiske spørgsmål indledningsvist tilsyneladende skærpede opmærksomheden om interviewet og virkede som en god introduktion til de mere vanskelige spørgsmål om beslutninger, ansvarlighed, kon-

trol og forvaltning. Der forekom således stort set ingen tegn på ubehag eller afsløring af meget private anliggender under interviewene, som gennemgående foregik i en afslappet stemning.

De stillede spørgsmål var de samme for samtlige familier, hvilket viste sig i nogle tilfælde at give anledning til forståelsesmæssige vanskeligheder. Alene forskelle i økonomisk formåen gjorde, at nogle spørgsmål om tilfredshed med den økonomiske situation og nødvendigheden af at planlægge sine økonomiske gøremål ikke altid blev forstået ens, men tilsyneladende opfattedes som udtryk for helt forskellige problemstillinger. De sociale kontekster i hvilke svarene blev givet, var således helt forskellige, og af samme grund blev nogle spørgsmål da heller ikke stillet på samme måde eller overhovedet i alle familier. I stedet blev forklaringer på problemstillingerne opprioriteret, og dermed blev åbne spørgsmål stillet til fordel for lukkede spørgsmål, eller som introduktion til sådanne.

Omvendt indebar det semistrukturerede interview, at der ikke blev stillet mere detaljerede spørgsmål om familiernes konkrete forbrugsmønstre, som det er tilfældet i egentlige forbrugsundersøgelser. Det er derfor ikke muligt at se, om det at tilhøre et givet allokeringsregime fører til et bestemt forbrugsmønster, eller om ønsket om et bestemt forbrugsmønster omvendt har indflydelse på valget og udformningen af allokeringsregime. En senere kvantitativ undersøgelse vil kunne belyse denne vigtige sammenhæng mellem indkomstmønstre, beslutningsmønstre og forbrugsmønstre.

Konsekvensen af at gennemføre en kvalitativ analyse er, at man kan beskrive mønstre i familiers måde at forvalte husholdning på, hvorimod det ikke er muligt at teste hypoteser i traditionel forstand. Det udelukker dog ikke, at de fundne mønstre ikke kan være forudsete – predictedede – og dermed være i overensstemmelse med de teoretisk opstillede fordelingssystemer.

Hvad angår validitet forstås der her, at mønstrene er logisk opbyggede og begreberne naturligt sammenhængende, og samtidig skal reliabilitet her forstås som evnen til at forbedre forståelsen for forhandling i familier, men altså uden at resultaterne nødvendigvis kan reproducere.

Den valgte fremgangsmåde med at forsøge at placere familierne i givne fordelingsystemer har i øvrigt den ulempe, at det er vanskeligt at opdage andre fordelingsystemer. Der er med andre ord tale om en begrænset åbenhed, hvilket principielt set strider mod formålet med en kvalitativ undersøgelse. Formålet har imidlertid først og fremmest været at undersøge relevansen af en række på forhånd fastlagte begreber, hvilket en mellemting mellem en kvalitativ og en kvantitativ metode må anses at være velegnet til.

I den følgende analyse indgår interviewpersonernes svar både direkte i form af citater og angivelser af faktuelle forhold og i form af fortolkninger ud fra den teoretiske analyseramme diskuteret i kapitel 2.

3.6. Beslutninger i danske husholdninger

I spørgeguiden spørges respondenterne til sidst i fællesinterviewet om hvilket allokeringssystem, de tilhører, idet valget står mellem det ensidige fordelingsystem, husholdningspengesystemet, det fælles fordelingsystem og det individuelle fordelingsystem (se kapitel 2). Der er således tale om en direkte angivelse, som følger efter en række spørgsmål og forklaringer på forhold, som er karakteristiske for regimetilhøret. Respondenterne er herved "guided" frem til en forståelse af meningen med indholdet i de givne fordelingsystemer, og er altså ikke blevet præsenteret for disse uden mulighed for at forstå problemstillingen.

Det viser sig, at langt de fleste af respondenterne placerer sig inden for det fælles fordelingsystem, mens kun nogle få angiver det individuelle fordelingsystem som gældende for deres husholdning. Hvad angår tidssystemerne er respondenterne spredt

nogenlunde ligeligt ud over de tre: det ulige system, det lige, specialiserede system og det lige, kooperative system.

Tabel 3.6.1.
Familierne fordelt på fordelingssystemer¹⁾

Tidssystem/pengesystem	Det ulige system	Det lige, specialiserede system	Det lige, kooperative system
Det ensidige system - hun forvalter - han forvalter		Arne & Anne (Henrik & Helle)	
Husholdningspenge-systemet	(Lars & Lise)		
Det fælles system	Børge & Bente Gunnar & Gertrud Marius & Mette	Henrik & Helle Ivan & Inge Ole & Olga	Erik & Else Jan & Jette Peter & Pernille
Det individuelle system	Lars & Lise	(Ole & Olga)	Karsten & Kirsten

1) Parentes om navnene angiver, at familierne ud fra visse kriterier kunne være placeret i de pågældende fordelingssystemer.

Det umiddelbare tegn på tilhøret til det fælles fordelingssystem er, at der findes en fælles konto og/eller husholdningskasse, som begge parter har adgang til. Der skal med andre ord være tale om fælles penge, eller som det siges af Olga, " .. vi har da fælles penge, altså, det er jo ikke sådan, det er mine penge og det er hans penge", og næsten enslydende af Pernille, " .. vi opfatter os som en familie med en fælles økonomi, og ikke så meget dine og mine penge", og af Jette "Jeg synes det er meget forkert, hvis man er to mennesker der skal leve sammen, så skal man have hver sin konto, så skal man hver især have sine egne penge. Det vil jeg ikke have det godt med. Jeg ville synes det var forkert, at jeg skulle have en masse penge, hvis vi manglede penge til det fælles". Erik siger tilsvarende,

"Ja, vi blev enige om, da vi flyttede sammen, at vi ville ikke have det sådan, at vi hver især skulle have vores penge, og skulle diskutere, hvem der nu skulle betale hvad og hvorfor og hvordan. Vi ville lave en fælles konto".

Heroverfor står det individuelle fordelingssystem, som kan karakteriseres ved, at ingen af parterne har umiddelbar adgang til den andens indkomst, og ved at betalingen af visse udgifter er forbeholdt den ene, mens andre er forbeholdt den anden. *"..vi er flyttet sammen som individuelle enkeltpersoner" og ".. jeg kunne ikke tænke mig, at vi havde én konto og to dankort",* siger Lars og fortsætter: *"Når man starter med at lære hinanden at kende og man flytter mere og mere sammen, så har man bare sin egen konto og så betaler man fra den af, og det har fungeret fint. Vi har ikke haft et behov for at få synliggjort, hvor mange penge hver især bidrager med og holde styr med, hvad man selv og den anden bruger privat. Derfor har det aldrig ændret sig, siden vi boede hver for sig."* Og ligesådan for Karsten & Kirsten: *"Vi har to fuldstændig særskilte økonomier. Altså ligesom hvis vi boede i kollektiv,"* og han fortsætter: *"Det stammer nok fra da jeg boede i kollektiv, hvor vi gjorde det på den måde. Og det har vi fortsat."*

Det almindelige er dog ifølge Pahl (1989), at det individuelle fordelingssystem bliver afløst af det fælles fordelingssystem, efterhånden som parforholdet bliver mere stabilt, og man får større fællesudgifter, som kræver fælles bidrag. På den anden side forlades det fælles fordelingssystem – og husholdningspengesystemet – igen, når og hvis familien er på vej til at blive opløst, idet det individuelle fordelingssystem tager over, indtil den endelige skilsmisse indtræder. I denne fase er parterne således mindre villige til at dele deres indkomster med hinanden.

I hvilket omfang sådanne regimeskift forekommer, om de eventuelt forekommer flere gange i løbet af et parforhold, og hvorfor et givet allokeringsregime eventuelt opretholdes parforholdet igennem, er der imidlertid ingen oplysninger om i de refererede undersøgelser.

Karsten har dog allerede antydnet en forklaring på sidstnævnte, nemlig at han tidligere boede i kollektiv med individuel økonomi. I dag bor Karsten & Kirsten i et moderne bofællesskab fra 70'erne med en række fællesfaciliteter for voksne og børn. Der synes med andre ord at være tale om en ideologisk/generationsmæssig forklaring på Karsten & Kirstens regimevalg, ligesom det er tilfældet for Marius & Mette, der godt nok tilhører det fælles fordelingssystem men med en række træk fra det individuelle system. Begge par er da også aldersmæssigt 68'ere, og bor altså enten i et bofællesskab eller, som Marius & Mette, i et stort, ældre hus, hvor det ene gør det selv-ombygningsprojekt afløser det andet – han er håndværksmæssigt uddannet og hun er skolelærer. Karsten og Kirsten er ligesom Mette lærere.

For Karsten & Kirsten er forklaringen på valget af det individuelle fordelingssystem også, at begge har levet alene i mange år, og at dette system er en måde at synliggøre, hvor meget hver især bidrager med til husholdningen eller i hvert fald den daglige del heraf. *"Man får noget føling med, hvad man bruger pengene til ved at skrive op i en bog. Sådan kørte vi det i kollektivet, og så snakkede vi om, at det måske var en meget god ide at køre videre med det,"* siger Karsten. Fortolkningen af denne bogføring som en måde at synliggøre hinandens bidrag på skyldes, at Karsten og Kirsten senere afslører et betydeligt kendskab til hinandens økonomier.

Dette er tilsyneladende anderledes hos Lars & Lise, der som nævnt ovenfor ikke har brug for at få synliggjort, hvor mange penge hver især bidrager med, eller at holde styr på, hvad de selv og den anden bruger privat. Derfor har de valgt det individuelle fordelingssystem. I forbindelse med en diskussion om opsparing, siger Lars således: *"Nej, vi har ikke nogen løbende opsparing, det er helt sikkert. Det foregår på den måde, at Lise har nogle renteindtægter og børnechecken udskrevet til Lise, det bliver så hævet og sat ind på en særlig konto. Plus hvis vi får nogle penge af vores forældre. Eller hvis Lise har solgt noget på et loppetorv, sætter hun det også ind på den særlige konto, så lige pludselig er der*

4.000 eller 8.000.", ". eller 40.000", tilføjer hun. Det er åbenbart, hvad der er på hendes "gemmekonto" til hans synlige forundring over beløbets størrelse. Senere under det individuelle interview kommer Lars i tanke om, at hans nettoindkomst måske er lidt større end opgivet i begyndelsen af fællesinterviewet, hvor han sagde *"Jeg tror, at jeg får 14.000 udbetalt, men så er der trukket noget kapitalpension på 3.000"*. Nu viser det sig, at nettoindkomsten er på 17.000 kr., efter der er betalt til kapitalpensionen.

Hvad angår daglige husholdningsudgifter siger Lise, *"Først skal Lars overføre et månedligt beløb til min konto, da det er mig der bruger pengene til dagligt, og hvis Lars så også er i overtræk, så må vi enten lade den køre i overtræk indtil der kommer løn ind, ellers må vi hæve nogle penge fra reserven"*. For, som han siger, *"Lise vil ikke skyldes nogen penge, så det overlades til mig"*. Der er med andre ord, ligesom hos Karsten & Kirsten, i virkeligheden tale om en synliggørelse af, hvem der betaler hvad til den daglige husholdning, eller rettere, at det er ham, der finansierer den, hvilket formentlig også kan forklares med, at han tjener næsten dobbelt så meget som Lise gør, bl.a. fordi hun er gået ned i tid. Karsten og Kirsten tjener stort set det samme.

Ønsket om at tydeliggøre hinandens indkomst gælder også eventuel indkomst fra overarbejde. Hos Lars & Lise har hun forlangt, at han skal have betaling for sit overarbejde, og at pengene i øvrigt skal gå til fælles forbrug. Også Ivan & Inge, Jan & Jette og Ole & Olga, som har overarbejde og får betaling for det, bruger pengene til fælles forbrug, og Pahl (1989) pointerer da også, at dette er sædvanligt for familier med højere social status. Sammenlignes alene faglærte og ikke-faglærte arbejdere går førstnævntes eventuelle overtidsbetaling i større omfang til den fælles husholdning end sidstnævntes, som oftere går til lommepenge.

Hertil kommer, at valget af det individuelle fordelingssystem også kan skyldes, at hun ønsker fuldt ud at råde over sin egen

indkomst eller at beholde indflydelsen over den bolig, hun ejede, før de flyttede sammen, som det er tilfældet hos Lars & Lise. I tilfælde af at han tjener mest, hvad Lars gør, kan det imidlertid indebære, at allokeringsregimet i virkeligheden kommer til at minde om husholdningspengesystemet, hvor hun får husholdningspenge af ham til den daglige husholdning. Man kan sige, at den økonomiske frihed for hende realiseres gennem den for familien økonomisk mest hensigtsmæssige tidsallokering, hvorefter hans arbejdsudbud til arbejdsmarkedet er større end hendes, mens hun bruger mere tid end han på husholdningsarbejdet, og de i øvrigt har specialiseret sig i udførelsen af dette arbejde.

Lars siger om arbejdsdelingen: *"Næ, det giver jo en uligevegt i, hvor mange timer der lægges her i hjemmet. Og i og med jeg arbejder flere timer, hvad skal min rolle så være, når jeg er hjemme. Så er det vigtigt at jeg tager børnene. Så det der typisk sker, det er, at jeg kommer hjem, og så er jeg sammen med børnene, og så laver Lise mad. Så Lise får alt det kedelige rutinearbejde. Efter kl. 10 har jeg opvasken og afrydningen af køkkenet, når børnene er lagt i seng. Primært får Lise alt rutinearbejdet, fordi jeg skal være sammen med børnene".*

Lars & Lise tilhører dermed det ulige tidsallokeringsregime og det individuelle fordelingssystem i en udformning, der minder om husholdningspengesystemet. Karsten & Kirsten derimod bruger stort set lige meget tid på husholdningsarbejdet, idet der dog specialiseres i udførelsen af en begrænset del af opgaverne, selv om hun arbejder flere timer på arbejdsmarkedet end han gør, hvilket skyldes hans gigtsygdom. Forklaringen på at Karsten & Kirsten således i realiteten adskiller sig fra Lars & Lise ved at tilhøre det lige, kooperative tidsallokeringsregime og – i mere ren form – det individuelle fordelingssystem, kan være uddannelses- og jobmæssige forhold såvel som forskelle i indkomst.

Både Karsten og Kirsten er lærere i faste stillinger, aflønnet efter samme overenskomst, hvilket i overensstemmelse med Beckers

(1981) arbejdsudbudsmodel indebærer, at hvis ellers deres produktiviteter i husholdningsproduktionen er nogenlunde ens, vil mindst den ene part udføre både ubetalt og betalt arbejde, og sandsynligvis vil det være begge parter, der udfører begge former for arbejde. Når der alligevel ikke er fuldstændig lighed i fordelingen af husholdningsarbejdet, skyldes det som regel kvinders opdragelsesmæssige forhold, dvs. at piger bruger mere tid i husholdningsarbejdet end drenge (jf. Bonke, 1997), og dermed erfaringsmæssige forskelle, som indebærer at kvinders produktivitet i husholdningsproduktionen i realiteten bliver højere end mænds. Hos Karsten & Kirsten bliver virkningen af sådanne opdragelsesmæssigt baserede forskelle tilsyneladende opvejet af, at han arbejder færre timer på arbejdsmarkedet end hun gør, hvorved begges husholdningsarbejdstid bliver den samme på hverdage såvel som på weekenddage.

I de fleste familier under det fælles fordelingssystem anvender manden og kvinden også stort set lige meget tid i husholdningsarbejdet – det lige tidssystem – og begge har adgang til hinandens indkomster enten ved at have fælles konti eller ved adgang til den andens konto. Både Børge & Bente, Erik & Else og Jan & Jette har således fælles lønkonto, hvortil begge har adgang, mens Gunnar & Gertrud, Henrik & Helle og Ivan & Inge har hver sin konto, som enten bruges af dem begge eller kun af den ene part til den daglige husholdning. Endelig har Ole & Olga og Peter & Pernille én lønkonto hver, som den pågældende trækker på, når vedkommende køber ind og bruger penge på den daglige husholdning. Forskellene imellem disse familier, der altså selv angiver at tilhøre samme fordelingssystem, er imidlertid større end antydnet her.

Således går Erik & Elses lønninger ind på en fælles lønkonto, som pengene hæves fra, eller som Erik siger: *"Vi har én fælles lønkonto. Den bruger vi til alle udgifter. Den har vi adgang til begge to"*. Både Erik og Else siger da også, at de begge er med til at bestemme, hvad "husholdningskassen" skal bruges til. Det gælder derimod ikke deres fælles budgetkonto, hvor han på

spørgsmålet om, hvorvidt begge har adgang til denne, svarer; *"Nej, den står i mit navn"*, hvilket imidlertid ikke forhindrer, at der snakkes om hvilke udgifter, der skal betales over denne budgetkonto, og at der laves budget i fællesskab.

Hos Børge & Bente er der ligeledes en fælles lønkonto, som begge har adgang til, ligesom det gælder budgetkontoen. Her synes der imidlertid at være divergerende opfattelser af, hvem der bruger adgangen til budgetkontoen, og sørger for at den ikke kommer i minus. Han siger; *"Det er som regel mig"*, hvortil hun siger; *"Det vil jeg ikke sige, jeg synes, det er fælles. Som regel er det os begge to, der går ned og får en snak med bankrådgiveren"*. Hertil siger han; *"Jeg var i banken forleden dag, hvor han (bankrådgiveren) sagde, at vi lige skulle have en snak, fordi der var noget med, at den stod i minus"*. *"Så er det nok dig, fordi jeg tror, at du har været dernede én gang mere end mig"*, tilføjer hun. Børge & Bentes budget laves i øvrigt af banken.

I modsætning til Børge & Bente og Erik & Else, hvor begge hæver til husholdningsudgifter ad hoc på en fælles lønkonto, tager Jan & Jette 1.000 kr. ud om ugen *".. for at se, om vi kunne spare lidt penge .. det er vores mål, for at se om ikke vi kunne spare lidt op"*, og han tilføjer: *"Vi har en naiv forhåbning om, det vil holde, men også en fornemmelse af hvor meget, der vil blive overtrukket"*. *"Vi besluttede at gøre det engang vi fik et kontoudtog fra banken, hvor det så ud til, at vi skulle spænde livremmen ind"*. På spørgsmålet, om det ikke i virkeligheden er en husholdningskasse, svarer hun: *"Nej, det er ikke noget med, at jeg tager – jeg hæver hver torsdag 1.000 kr., når jeg handler ind. De ligger så i min pung, men de kunne ligeså godt ligge i Jans. Fordi mest er det mig, der handler ind"*. *"Hvis han en morgen står og mangler, så siger han: Har du penge i din pung? Så går han hen og ser, om der er penge, og er der ikke penge, så hæver han selv"*. *"Men jeg vil ikke sige, det er en husholdningskasse"*, og han tilføjer *"Og vi kan heller ikke hver eneste uge gå hen og sige hvor stort et beløb, men vi har en fornemmelse af, hvor meget der bliver overtrukket, når vi hæver 1.000 kr."*. Afgørende for Jan og Jettes opfattelse af, at der ikke

er tale om en husholdningskasse, er tilsyneladende, at der kan fyldes mere i om nødvendigt, og at den først og fremmest tjener til at synliggøre husholdningsforbrugets størrelse.

Et tilsvarende husholdningspungsprincip blev tidligere anvendt af Ole & Olga med det formål at synliggøre hans bidrag til husholdningen. Det var således *".. da du flyttede ud til mig, du ville være sikker på, at du havde betalt en del af husholdningen"*, siger hun, *"Ja, ja"*, svarer han. Også deres økonomiske forhold spillede ind, *".. dengang vi flyttede sammen, hvor vi ikke havde så mange penge, da Ole flyttede ud til mig, så gav han mig et beløb hver måned til at komme i husholdningspungen, som jeg kunne bruge af, sammen med at jeg trak fra min egen konto"*. Dette husholdningspengelignende system blev imidlertid ændret, da de blev gift. *".. Så følte vi ikke, der var nogen grund til at have en husholdningspung mere"*.

Spørgsmålet er imidlertid, om Ole & Olga kan opfattes som tilhørende det fælles fordelingssystem, sådan som de selv oplyser det. Han siger godt nok: *"Man kan egentlig sige, ja, vi har en fælles husholdningskasse/konto, men den er bare delt op i to dele. Vi har fri adgang enten i kraft af Dankort, som Olga har til min, eller en telefonservice, som Olga også har adgang til. Så i princippet kan vi flytte penge frem og tilbage."* Men som han siger: *"Så kan man spørge os om, hvorfor vi har to lønkonti"*, hvortil hun fortsætter: *"men det har vi valgt at have..."* *"Af regnskabsmæssige årsager. Så er du ansvarlig for din konto, og jeg er for min konto, og så ved vi hele tiden, hvad vi har på hver .. ?"*, siger han.

Hos Peter & Pernille er der ligeledes et ønske om at have kontrol over husholdningsøkonomien. *"Vi har et budget, som vi opdaterer, vi følger med i vores økonomi på et budget, vi køber ind én gang om ugen, derfor ved vi meget præcist, hvad vi bruger."* Og hun fortsætter *"Hvis det er mig, der handler, ja, så trækker vi det på min konto, og modsat hvis det er Peter, og så ser vi, hvis der pludselig mangler penge et af stederne, så overfører vi bare fra konto til konto. Så det er ikke noget med, at jeg fast betaler nogle ting og*

Peter fast betaler nogle ting". I stedet for et fælles trækkekort til deres lønkonti har Peter & Pernille fælles adgang til via telefonbank at overføre penge fra den enes konto til den andens. Han siger "Jaa, gå ind og tjek af, hvad er saldoen på de konti, nåh ja, jeg må hellere overføre 5.000 fra den ene til den anden. Det svarer til at have et fælles kort". "Ja, det kan vi godt sige", tilføjer hun, og han fortsætter: "Vi har også lige fået åbnet op til PC-bank herhjemme fra, og der er vi også gensidige, selv om man skal have to gange password på, så fungerer det, så det er åbnet op for os begge to".

Det er da også karakteristisk for Peter & Pernille, at de har en stor indkomst, og som hun siger *".. et godt stort budget"*. Hvem, der betaler hvad, udspringer af ønsket om *".. at finde en balance og der skal trækkes nogenlunde lige mange penge, såå, så den ene eller anden ikke mangler penge, og så vi ikke skal til at overføre – rent praktisk, altså"*. Det var anderledes i starten, da de boede sammen. Der, som hun siger *".. holdt vi mere øje med økonomien, fordi den var meget strammere"*.

For både Ole & Olga og Peter & Pernille, som er dem, der har de længste uddannelser – begge er langvarigt uddannede – og de højeste indkomster – i begge tilfælde tjener hun mere end han – er der lighed i husholdningsarbejdet, selv om Ole & Olga har en større specialisering i dette arbejde end Peter & Pernille. I betragtning af at Pernille har en væsentlig højere indkomst end Peter – 50.000 kr. i forhold til 38.000 kr. brutto pr. måned – og arbejder 50 timer om ugen mod hans 40 timer, må der derfor enten være tale om, at hendes produktivitet i husholdningsproduktionen er tilsvarende større end hans, eller at gældende kønsrollenormer gør det uacceptabelt at tilhøre et ulige arbejds-system, hvor han bruger mere tid i husholdningen, end hun gør. Hvis således han havde arbejdet flere timer og haft den største indkomst, ville det efter alt at dømme have været sådan, at hun tog størstedelen af husholdningsarbejdet, hvis altså ikke hendes høje uddannelse gjorde dette uacceptabelt for hende (se Bonke, 1995a).

Også Gunnar & Gertrud, Henrik & Helle og Ivan & Inge tilhører det fælles fordelingssystem. Henrik siger: *"Vi har altid haft fælles penge fra starten af, men den fælles konto den blev oprettet i forbindelse med vi købte vores bil. I stedet for at tage et billån, så brugte vi kassekredit. Fordi renten ville blive billigere. Før det havde vi hver vores lønkonto, og så blev der trukket et fast beløb til PBS". "Vores løn går direkte ind på budgetkontoen, som er en kassekredit. Vi har ikke en særskilt budgetkonto",* siger Henrik, og Helle fortsætter: *"Vi har aldrig haft det sådan, at vi havde det adskilt, så vi havde hver vores penge. Som regel handler vi sammen. Vi har et hævekort, men ikke Dankort".*

Hos Gunnar & Gertrud bruges hendes konto til husholdning. *"Vi har begge to Dankort til min konto, så vi skiftes bare – vi hæver begge fra min konto",* mens hans løn bruges til at betale faste udgifter over bl.a. PBS og til at lægge til side af. Gunnars løn som butiksbestyrer er da også næsten dobbelt så stor som Gertruds, og ligesådan med hans arbejde, som er på 60 timer om ugen mod hendes 37 timer. Husholdningsarbejdet er da også fortrinsvist hendes område, for som hun siger, *"jeg har mere fritid, end Gunnar han har", ".ja, for han kører hjemmefra ved 7.30-tiden om morgenen og er hjemme ved aftenstid",* og tillige arbejder han hver anden lørdag.

Ligesom hos Gunnar & Gertrud bruger Marius væsentligt flere timer på sit arbejde end Mette. Hvor hun er lærer på nedsat tid, er han leder i erhvervslivet, hvilket betyder, at de kommer hjem fra arbejde på vidt forskellige tidspunkter – hun omkring kl. 13 og han omkring kl. 18.30 – hvis ellers han ikke er ude at rejse, hvad han er i et omfang, der svarer til omkring 30 dage om året. Det giver naturligt en ulige fordeling af husholdningsarbejdet, selv om der tilsyneladende ikke helt er enighed om hans indsats. Først svarer Mette på spørgsmålet om, hvor mange timer hun bruger på daglige gøremål til hverdag: *"Jeg tror nok et par timer".* Marius svarer for sit vedkommende: *"Om dagen? Så skal det nok være et gennemsnit på ½-1 time".* Hertil udbryder hun: *"En **hel** time?! Et kvarter!!".*

Marius & Mette har også hver sin lønkonto, som det er tilfældet hos Gunnar & Gertrud. Efter at et mindre beløb til faste udgifter er trukket fra Mettes konto, bruges resten til husholdning. *"De penge, jeg har, er husholdningspenge"*, som hun siger. For Marius, som tjener næsten dobbelt så meget, som hun gør, sættes en del ind på en kassekredit og en anden del på en budgetkonto, hvorefter der kun er en mindre del tilbage til husholdning. Ud over disse forskelle i anvendelsen af deres lønninger er der også forskelle i adgangen til deres respektive lønkonti. Mette siger, *"Jeg har adgang til hans, han har ikke adgang til min"*. Når Marius & Mette's fælles fordelingssystem adskiller sig fra de øvrige, skyldes det formentlig, at prisen, for at han kan gøre karriere, er, at hun til gengæld har en stor indflydelse på familiens økonomi.

Også Ivan & Inge's fælles fordelingssystem er anderledes end de flestes inden for dette system. Ud over at have fået et barn til er Inge nu begyndt at læse til pædagog efter at have haft et deltidsjob. Ivan arbejder fortsat som gartner, hvilket medfører, at han hver vinter går hjemme som vinterfyret. Om vinteren gør han derfor størstedelen af husholdningsarbejdet, ellers deles de om det. Hvad angår fordelingssystemet siger Inge: *"Vi deles om pengene. Vi får løn forskudt, Ivan er 14-dages lønnet og jeg er månedslønnet. Når den ene ikke har nogle, så deles vi om dem, der er. For det meste er det mig, der har de fleste, fordi det er mig, der har tiden til at købe ind dagligt. .. Jeg har en konto for mig selv, og Ivan har en konto for sig selv. Fra de to konti trækkes der et beløb til PBS (betalingsservice). .. Hvad der så er tilbage, bruger vi af. Vi har ikke Dankort, så det er kontant. Det med Dankort er ikke nogen god ide"*.

Inge siger videre: *"Vi har ikke adgang til hinandens konti. Ikke uden at vi skal låne hinandens kort. Jeg har ikke specielt lov fra banken til at hæve på hans konto"*, og hun tilføjer, *"det er ikke bare noget, man kan gøre"*.

På spørgsmålet om dette system er ét, de har besluttet sig for, svarer Inge, *"Nej. Det har været sådan i de år, vi har kendt hinanden"*, og Ivan fortsætter: *"Jeg har haft en checkkonto, men det syntes banken ikke var nogen god ide. Der røg flere penge ud end ind. Siden er jeg blevet lidt sur på, at banken tager flere penge, end den giver igen. Jeg synes ikke, pengene skal stå i banken, de giver alligevel ingen renter"*. Det ser ud til, at Ivan & Inges meget snævre økonomi har sat grænser for deres økonomiske råderum, og at deres hidtidige forbrugsmønster er søgt reguleret af banken for at undgå et for stort forbrug. Hun indrømmer da også: *"Jeg er ikke specielt god i pengesager, det er Ivan"*. Han siger, at *"det er noget med at prioritere, hvad man kan undvære, og hvad man meget gerne vil have"*. Når derfor Ivan & Inge siger, at de tilhører det fælles fordelingssystem, kan man tilføje, at det tilsyneladende foregår inden for et overordnet husholdningspengesystem indført af banken, hvorefter banken styrer familiens økonomi.

Ifølge Arne & Annes egne oplysninger tilhører de også det fælles fordelingssystem, men heller ikke her er det et dækkende billede af, hvordan pengene fordeles i husholdningen. Han siger således, *"Vi har en fælles konto i banken, vi trækker bare i banken. Vi bruger det, der er tilbage. Så har jeg en kassekredit ved siden af, hvor jeg sørger for mine moms penge skal stå, og hvis det kniber, så overfører vi lidt og bytter lidt rundt"*. *"Men det er lønningerne, der går ind på den konto (i banken), og det er i én forstand også vores husholdningskasse"*. Senere tilføjer han; *"Det er kun Anne, der kan trække på vores konto med husholdningspenge. Vi har fælles konto, jeg sætter ind – og hun hæver!!"*. Og hvad angår kassekreditten er det en revisor, der styrer den. *"Så han (revisoren) siger, hvad jeg må bruge pengene til, og hvordan de skal placeres"*.

Det fælles fordelingssystem er måske derfor ikke på alle måder det system, som bedst karakteriserer Arne & Annes måde at fordele deres penge på. Godt nok siger hun: *"Alt hvad der er hans, det er også mit"*. Men hun tilføjer: *"... næsten!"*, og han supplerer: *"Jeg spørger gerne, om ikke jeg kan få nogle penge, når"*

jeg fx skal ud og køre". At bruge lønkontoen som husholdningskasse på denne måde fungerer fint, "fremfor hvis man havde pengene hjemme, så kunne man måske lige fristes til at fare ud og købe et eller andet dumt", og som hun tilføjer: "Det Arne er bedst til, det er med at suse rundt i butikker. Jeg kan ikke fordrage det, jeg tager kun det, der står på sedlen". Det forekommer derfor alt i alt mere rigtigt at placere Arne & Anne under det ensidige system, hvor det er hende, godt hjulpet af banken, der forvalter familiens indkomst.

Hvad angår Arne & Annes tidssystem er der specialiseret lighed, selv om der er forskelle afhængigt af, om han er i lønnet arbejde. *"P.t. har jeg kørt fast om natten (som chauffør hos en vognmand) ..",* siger han, og hun tilføjer, at *"så er det mig, der er hjemme til spisetid, så laver jeg maden. Vi tager hensyn til hinanden. Jeg synes, det er en god ordning".* Arne er førtidspensionist med arbejde ind imellem, mens Anne har et fast job i en nærliggende by.

I alle familierne er der enighed om hvilket fordelingsregime, de tilhører, selv om der kan være forskellige opfattelser af, hvordan det praktiseres, og hvad det konkret indebærer. Heroverfor står undersøgelser af Vogler (1994), Pahl (1993) og Dobbelsteen & Kooreman (1996), som viser, at der kun i fire ud af fem henseender i to ud af tre tilfælde er enighed om regimetilhøret, idet den største uenighed drejer sig om det regime, hvor hun får husholdningspenge. Væsentlig flere kvinder end mænd mener, at de tilhører dette regime, hvorimod mænd oftere end kvinder finder, at det ensidige system, både hvor kvinden og hvor manden forvalter pengene, er mere udbredt.

Ser vi på udbredelsen af regimerne, er der enighed om, at halvdelen af regimerne er fælles, mens en fjerdedel siger, de tilhører det ensidige system, hvor kvinden forvalter pengene. Kun et mindretal mener, at de tilhører det ensidige system, hvor manden forvalter pengene, og tilsvarende er det også et mindretal, der mener, at de tilhører "hendes" husholdningspengesystem.

Det individuelle regime forekommer ikke i nogen af de to refererede engelske undersøgelser.

Den store udbredelse af det fælles regime, som også viser sig i nærværende ikke-repræsentative undersøgelse, kan skyldes, at der udelukkende er tale om børnefamilier. Det vides dog ikke, om regimefordelingen er anderledes blandt ikke-børnefamilier end blandt børnefamilier, selv om det hævdes, at kun få par skifter regime i deres ægteskabskarriere, hvilket Pahl (1984, p. 46) begrundet med, at "The choice of system seemed to reflect current ideologies about the nature of marriage in general and about specific gender roles within marriage".

Hertil skal dog tilføjes, at familier, der vælger ikke at medvirke i undersøgelser om beslutninger og beslutningsstrukturer, kan være meget anderledes end deltagende familier på dette punkt. Det er således nærliggende at antage, at der er tale om en skævhed – bias – idet forudsætningen for at lade sig interviewe om et følsomt emne ofte er, at man ikke selv har noget "demokratisk" problem og som i dette tilfælde, at den private økonomi ikke er et ømtåleligt emne for familien.

3.6.1. Kollektivitet eller individualitet

Der er en modsætning indbygget i enhver familie, i og med hver part optræder som et selvstændigt individ på arbejdsmarkedet, samtidig med at famlietilhøret er udtryk for medlemskab af et kollektiv. På arbejdsmarkedet erhverver man således en indkomst til gengæld for at stille sin arbejdskraft til rådighed, og man gør det vel at mærke uafhængigt af ens familiesmæssige situation. Selv i tilfælde af arbejdsløshed har det ingen betydning for opnåelsen af dagpenge og dissens størrelse, om ægtefællen har en stor eller lille indkomst eller indkomst overhovedet. Omvendt er opnåelsen af kontanthjælpsydelse afhængig af familiens indkomst, fordi der her er tale om hjælp til en forsørgelse, som først og fremmest er den nære families ansvar. Det forhindrer naturligvis ikke, at beslutningen om erhvervsarbejde og især dette arbejdes omfang – arbejdsudbuddet – kan være fælles, men

grundlæggende er indtjeningen et individuelt forhold, mens anvendelsen af indkomsten, forbruget som regel er et fællesanliggende.

Med erhvervelsen af indkomsten følger imidlertid ofte en øget indflydelse over anvendelsen af denne. Det er således forbundet med magt og indflydelse at være forsørger – breadwinner – da indkomsten først og fremmest betragtes som ens egen. Arbejdet i hjemmet – husholdningsarbejdet – tillægges i den sammenhæng en underordnet rolle. Og som allerede nævnt tidligere, er det ikke blot det at have en indkomst, også indkomstens størrelse har betydning for indflydelsen på familiens økonomiske anliggender.

For at belyse denne rollefordeling og dens sammenhæng med fordelingssystemerne er der i de individuelle interview stillet spørgsmål om, hvorvidt man føler, at det, man tjener, mest er til fælles brug i husholdningen, eller om det opfattes som værende mest til eget brug.

Hos stort set alle familierne i det fælles fordelingssystem er parterne enige om, at både deres egen og partnerens indkomst er til fælles brug. Og det gælder også hos Børge & Bente, Jan & Jette og Marius & Mette, hvor han tjener mere end dobbelt så meget, som hun gør. En undtagelse er Henrik & Helle, hvor han føler, at hans indkomst er til eget brug. *"Vi ville ikke kunne mærke, hvis hun manglede sit arbejde, men det ville vi, hvis jeg mister mit, så derfor føler jeg mig ansvarlig. Det skyldes nok, at jeg tjener mere"*, siger han. At han opfatter hendes indkomst som hendes egen, er derfor af mindre betydning, og lige sådan at hun mener, at både hendes egen og hans indkomst mest er til fælles brug. Det er tilsyneladende Henrik, der bestemmer over økonomien. Dette er ikke tilfældet hos Peter & Pernille, hvor de begge bestemmer over økonomien. Her tjener hun imidlertid væsentligt mere end han gør, og hun er i realiteten hovedforsørger. Pernille føler således, at begges indkomster er til fælles brug, hvorimod han siger, at *"(når) jeg ser på min lønseddel og*

ser hvad står den på, hvis man føler man får en regulering i sin løn, så har man en fornemmelse af, det er min, ikk!". Om hendes indkomst tilføjer han, "Jeg opfatter Pernilles som værende min". Selv om kønsrollerne således er byttet om, er rollefordelingen i overensstemmelse med, hvad man skulle forvente, nemlig at - den, der tjener mest, forsørger familien, mens den andens indkomst mest er til eget brug, jf. the dependent labour theory (Strober, 1977).

Hos Karsten & Kirsten, som tilhører det individuelle fordelings-system, siger hun om sin egen indkomst: "*Hvis jeg skal svare hurtigt, vil jeg sige til eget brug, men når jeg tænker mig om, vil jeg selvfølgelig sige, at det er fælles brug. Men min første tanke var eget brug*". Og tilsvarende om hans indkomst, "*Det vil jeg også sige er hans. Umiddelbart vil jeg føle, at det er hans*". På tilsvarende spørgsmål svarer Karsten om sin egen indtjening: "*Den går mest ind i det fælles. Det er ikke sådan, at jeg tænker, når jeg får min lønseddel, at det er mest til mig selv. Det går mere ind i det hele*". Om hendes indtjening siger han: "*Jeg har ikke tænkt over det, men det er meget skægt ... Når man tænker over sig selv, så synes man, at det går ind i det fælles, og omvendt har jeg ikke tænkt hvordan med hendes*".

På trods af at denne familie altså tilhører det individuelle fordelings-system, synes der at være tegn på en traditionel opfattelse af mænds og kvinders økonomiske roller i familien. Han føler først og fremmest, at hans indkomst er til fælles brug og hendes mere til eget brug, mens hun opfatter begge indkomster som deres egne. Anderledes er det hos Lise & Lars, hvor begge opfatter deres indkomster som værende til fælles brug.

I en undersøgelse af Pahl (1989), hvor ca. 300 engelske familier har svaret på samme individuelle spørgsmål som her, svarer et flertal, at begge parter ser manden som hovedforsørgeren, hvis indkomst skal bruges til at opfylde familiens behov, mens kvindens indkomst opfattes som mindre betydningsfuld. Og når, som hos Peter & Pernille i nærværende undersøgelse, det er

kvindens indkomst, der er den største, så er det altså hende, der får rollen som hovedforsørger. Kun et mindretal hos Pahl opfatter hovedforsørgerens indkomst som vedkommendes egen, sådan som det her er tilfældet hos Henrik & Helle.

Det generelle billede er imidlertid, som det fremgår af tabel 3.6.1.1, at begge parter synes at operere inden for en kollektiv mere end en individuel familiemodel, og at deling af indkomsten derfor opfattes som normen, hvilket da også viser sig i nærværende undersøgelse. Bortset fra nævnte familier – Henrik & Helle, Karsten & Kirsten og Peter & Pernille – er begge parter i de øvrige familier, inklusive Arne & Anne som tilhører det ensidige fordelingssystem, enige i, at begges indkomster mest er til fælles brug.

Pahl viser også, at begge parter antager en højere grad af kollektivitet i form af indkomstdeling for dem selv end for ægtefællen, eller som Pahl formulerer det: "*.. both partners assume a higher degree of collectivity, in the form of income sharing, for themselves than for their spouse; this suggests that earners welcome the role of breadwinner and the self esteem it entails*" (p. 127).

Tabel 3.6.1.1.
Mandens og kvindens opfattelse af, hvem deres indkomster tilhører.

Mandens indkomst tilhører			Kvindens indkomst tilhører		
ifølge			ifølge		
	manden	kvinden		kvinden	manden
Procent					
Manden	7	24	Kvinden	35	52
Begge	93	76	Begge	65	48
I alt	100	100	I alt	100	100
Antal interview	99	100	Antal interview	52	56

Kilde: Pahl (1989).

Hvad angår indkomst fra overarbejde og bijob hævder Pahl, som allerede nævnt, at sidstnævnte som regel anvendes til den fælles husholdning og førstnævnte ofte til eget forbrug. Forklaringen er, at bijob ofte aftales mellem parterne, da formålet er at skaffe flere penge til familien, hvorimod overarbejde ofte er bestemt af arbejdspladsen og tillige forekommer uregelmæssigt. Der finder derfor som regel ingen forhandlinger sted i familien, og betalingen for overarbejde tilfalder naturligt den, der har ydet en ekstra indsats.

På trods heraf anvendes overarbejdsbetalingen til fælles brug hos både Ivan & Inge, Jan & Jette og Ole & Olga, hvilket formentlig hænger sammen med, at de alle tilhører det fælles fordelings-system. Denne betaling er derfor forbrugsmæssig at betragte som almindelig indkomst, og det hvad enten overarbejdet udføres af manden – Ivan, Jan og Ole – eller af kvinden – Jette. Hos Peter & Pernille, hvor begge parter ligesom hos Jan & Jette har overarbejde, er der i interviewene ikke nogle svar på, om betalingen er til fælles eller eget forbrug.

Hos begge familier inden for det individuelle fordelingsystem er der overarbejde. Hos Lars & Lise er det ham, der på denne måde tjener noget ekstra, selv om indkomsten herfra anvendes til fælles forbrug. Hos Karsten og Kirsten, hvor det er hende, der arbejder over, bruger hun sin overarbejdsbetaling til eget forbrug, hvilket han i øvrigt sanktionerer: *"Jeg mener, at det er hendes egne penge"*.

Med hensyn til bijob forekommer det kun hos Marius & Mette. Her har begge indkomster fra censorjob et par gange om året, hvilket da også kan være forklaringen på, at han under fællesinterviewet om, hvor familiens penge kommer fra, siger: *"Du har forresten gemt nogle penge? Du tjener da penge som ...?"*. *"Jo, Jo – én gang om året"*, svarer hun. *"Jeg kommer i tanke om, de kommer ud lige før, vi skal på ferie"*, siger han. Sidenhen under de individuelle interview viser det sig da også, at begge overarbejdsbetalinger går til ferieformål, altså til fælles forbrug.

I forhold til Pahl's undersøgelse kan man altså konkludere, at indkomster fra både overarbejde og bijob i familierne i denne undersøgelse går til fælles og altså ikke til eget forbrug, sådan som det var almindeligt i mange engelske familier for knap 10 år siden.

For de almindelige indkomster gælder det, at disse ikke overraskende opfattes som værende fælles blandt familierne inden for det fælles fordelingssystem, og ligesådan i det ensidige system forvaltet af kvinden, hvorimod parternes indkomster i det ensidige system forvaltet af manden og i det individuelle fordelingsystem i højere grad opfattes som værende individuelle, i hvert fald hvad angår kvindens indkomst.

3.6.2. Ansvar, kontrol og forvaltning

Et væsentligt spørgsmål er, hvem der har ansvaret for familiens økonomi, hvem der kontrollerer den og hvem, der står for udførelsen af daglige henholdsvis større beslutninger af økonomisk karakter, dvs. hvem der forvalter eller fører husholdningen. Det er ikke nødvendigvis den samme person i familien, der varetager alle disse opgaver, hvilket forekomsten af forskellige allokeringssystemer da også i sig selv er udtryk for. Hertil kommer, at et givent allokeringssystem ikke nødvendigvis afslører den konkrete opgavedeling mellem familiemedlemmerne, og heller ikke hvem der bestemmer størrelsen af husholdningspengene.

Hvad angår sidstnævnte viser Pahl (1989), at bortset fra i husholdningspengesystemet er det i alle de øvrige systemer kvinden, der bestemmer, hvor meget der skal bruges på husholdning og dermed størrelsen af husholdningspengene (tabel 3.6.2.1).

Når man taler om ansvaret for familiens økonomi, opdeler man ofte dette i ansvaret for erhvervelse af indkomst og ansvaret for forvaltningen af denne. I den traditionelle eneforsørger familie antages manden at have det første ansvar, mens kvinden antages at have det sidste ansvar. Imidlertid ses der her bort fra, at selve indkomsterhvervelsen ofte er forbundet med en særlig status,

Tabel 3.6.2.1.
Indflydelsen på husholdningspengenes størrelse afhængig af fordelingssystem.

	Ensidigt system, kvinden forvalter	Hushold- nings- pengesystem	Fælles system	Individuelt system	Alle
	Procent				
Husholdningspengenes størrelse bestemmes af					
- kvinden	64	18	54	67	49
- manden	-	68	19	22	27
- begge	-	9	25	11	17
- fattigdom afgør størrelsen på husholdningspengene	36	5	2	-	7
I alt	100	100	100	100	100
<i>Antal interview</i>	<i>14</i>	<i>22</i>	<i>57</i>	<i>9</i>	<i>102</i>

Kilde: Pahl (1989).

som også giver sig udtryk i en større indflydelse over anvendelsen af indkomsten. I traditionelle familier, hvor manden er hovedforsørger og kvinden først og fremmest tager sig af familien, er det derfor forventeligt, at han har kontrollen over familiens økonomi, som det er tilfældet i det ensidige allokeringssystem, som han forvalter, og i husholdningspengeregimet. I moderne familier, hvor hun har en selvstændig indkomst og en uddannelses- og arbejdsmarkedsmæssig status, som ikke er ringere end hans, er hendes indflydelse på husholdningens økonomi tilsvarende større, også med hensyn til kontrollen over anvendelsen af pengene. Hvis en sådan familie tilhører det individuelle fordelingssystem, er kontrollen formentlig delt i overensstemmelse med deres respektive indkomster, mens det ikke på samme måde er givet, hvordan kontrollen er fordelt i familier, der tilhører det fælles fordelingssystem.

Imidlertid er det ikke lige til at afgøre, hvad der forstås ved kontrol over husholdningens økonomi. Er forvaltningen af pengene ensbetydende med kontrol over disse, eller er der blot tale om udførelsen af en opgave, som kontrolleres af den anden part inden for rammerne af det fordelingssystem, man tilhører? På trods af denne usikkerhed lægges der ofte vægt på forvaltningen – management – idet udførelsen af beslutningen ofte tages som udtryk for en tilsvarende indflydelse over husholdningen. Det at forbruge og være forbruger tillægges selvstændig suverænitæt.

Ifølge Pahl (1989) skal forvaltning forstås som udførelsen af beslutninger, som allerede er taget. Forvalteren – husholderen – håndterer således familiens penge og udfører de aktuelle betalinger. Men det betyder ikke, at vedkommende har den overordnede indflydelse, hvad angår finansielle beslutninger. Forvalteren kan således modtage direktiver fra andre familiemedlemmer med hensyn til, hvad der skal købes. Heroverfor står kontrollen, som refererer til overvågningen af, om beslutninger vedrørende familiens økonomi føres ud i livet. Forskellen mellem kontrol og forvaltning kan da også formuleres som, "Management is more a matter of facts; control more a matter of perception" (Edwards, 1981, p. 26).

Vogler (1994) sonderer mellem strategisk kontrol over husholdningsressourcerne og finansielt management i udførelsen af beslutningerne, således at ansvaret for at forvalte pengene i det daglige tilhører sidstnævnte kategori og infrekvente mere vidtrækkende beslutninger, såsom valget af fordelingssystem, hvor meget der skal anvendes på kollektivt forbrug i modsætning til personligt forbrug, og hvem der har det sidste ord med hensyn til finansielle beslutninger tilhører førstnævnte kategori.

Det kan også stilles op sådan:

Ansvar -> kontrol -> forvaltning -> udførelse

For at belyse de nævnte spørgsmål er der i enkeltinterviewene spurgt om, hvem der har det overordnede ansvar for familiens indtjening, og hvem der har den overordnede kontrol med familiens penge. I fællesinterviewet er der stillet spørgsmålet om, hvem parterne synes bestemmer mest over henholdsvis det daglige og i forbindelse med større beslutninger af økonomisk karakter.

Ikke overraskende mener både Karsten & Kirsten, som tilhører det individuelle forhandlingsregime, at det overordnede ansvar for familiens indtjening er begges: *"Vi kører hvert vores. Vi kan godt få det til at løbe rundt, så vi blander os ikke"*, siger han. Det forhindrer ham dog ikke i at påtale, når han mener, at hun ikke lever helt op til sit ansvar. *"Jeg kan da godt finde på at sige til Kirsten, hvis hun er flad sidst på måneden, at hun klatter for mange penge væk, men det er ikke sådan, at jeg i øvrigt laver restriktioner, fordi det må hun selv om"*. Så egentlig kontrol fra hans side over hendes økonomi bliver det altså ikke til, selv om han på spørgsmålet om, hvem der har den overordnede kontrol med familiens penge, svarer: *"Det er mig, der laver regnskabet og har check på det, men vi deles om det i øvrigt"*. Selv om Kirsten også siger, at de er fælles om at kontrollere anvendelsen af familiens penge, er der måske alligevel en forskel begrundet i deres forskellige holdninger til penge. Som hun siger: *"..den ene er en ødeland, mig, og du er en gnier"* og *"..jeg har svært ved at få bogført tingene"*. Han har da heller aldrig oplevet, at pengene slap op: *"Det kan ikke lade sig gøre. På den måde, hvor Kirsten kaldte mig en gnier, – jeg har simpelthen aldrig stået i sådan en situation. Jeg har været i den situation, at Kirsten er gået i min pung, uden at jeg vidste det, så jeg har virkelig følt mig på herrens mark"*. Hun indrømmer da også, at *"hvis vi nu var presset økonomisk, så ville det måske nok være dig, der gik ind og tog et ansvar, fordi jeg er den, jeg er. Men da vi ikke sidder presset økonomisk, så er der ingen grund til andet"*.

Hvad angår spørgsmålet om, hvem der bestemmer over det daglige, er Karsten og Kirsten lige gode om det. *"Enhver køber*

ind eneældigt", som han siger, og at det mest er ham skyldes, at han har bilen langt de fleste dage. Større indkøb er også fælles: "Vi snakker om det, og på et eller andet tidspunkt bliver det til noget".

Hos Lars & Lise, som også tilhører det individuelle fordelings-system, og hvor han tjener væsentlig mere end hende, siger begge, at de føler sig ansvarlige for, at der er en tilstrækkelig indkomst i familien. Hun tilføjer dog, at *"..det er hele tiden mig, der går og kreerer ideer til, hvordan jeg kan gå ned i tid, så vi alligevel rent økonomisk kan få det til at løbe rundt"*. Og det var da også hende, der forhindrede, at han forlod sit tidligere job uden at have et andet. *"Der var den situation, .., at jeg ville sige op. Så gik jeg til Lise og sagde, at jeg var så træt af arbejdet, at jeg ville sige op og få karantæne i 5 uger og så dagpenge. Det blev mig nægtet at sige op fra det arbejde, fordi det var for uansvarligt. Så fortsatte jeg så .. Havde jeg været alene, havde jeg sagt op. Min egen indstilling var, at jeg ville sige op, men det syntes Lise ikke". "Lise føler sig ansvarlig for, at jeg har en tilstrækkelig indkomst til familien"*.

På spørgsmålet om, hvem der har den overordnede kontrol med familiens penge, svarer hun uden tøven: *"Den har jeg"*. Og han siger, *"I og med det oftest er Lises konto, der går i overtræk, så har hun de ofteste registreringer, hun har oftere en rød lampe, der lyser, end jeg har"*. *"Jeg bliver stiktosset, hvis Lars viser sig at være i minus 8.000, og jeg går rundt og tror, at det løber rundt. Det har jeg skabt mig over nogle gange. Det er tegn på et voldsomt overforbrug"*, siger hun. På den anden side, som han siger: *"Det er vores eneste økonomistyring. At vi erkender, om vores konto er ved at gå i overtræk"*. Så kontrollen: *"Jeg ved det ikke. Det synes jeg egentlig, vi er meget fælles om"*, siger han.

Da Lise bruger pengene til dagligt, er hun også den, der bestemmer, hvad husholdningskassen skal bruges til. *"Jeg organiserer det. Når Lars ringer hjem, så ved jeg, hvad han skal købe med hjem. Jeg ved, hvad der er i køleskabet. Det er dag til dag"*

opdatering, fordi vi køber ikke ind for hele ugen". Større køb derimod er Lars og Lise enige om, selv om det er hende, der som regel får ideerne og finder ud af, hvad der er behov for; "Det handler også om, at vi angriber den slags problemstillinger meget forskelligt. Lise snakker meget om det, og jeg kan så godt træffe en beslutning på et eller andet grundlag. Nu gør vi en indsats for at finde ud af, at der er et problem, og så tager vi beslutningen. Men Lise har behov for en længere proces, og det ved jeg. Jeg kan godt lidt være med, men nogen gange ved jeg, at den proces bliver for lang". "Og så foregår det nok sådan, at jeg til sidst siger, det er det, vi skal, og så finder jeg så forskellige muligheder", siger han og tilføjer, "Den endelige beslutning er vi enige om".

Som det ses, er de to familier med individuelle fordelingssystemer meget forskellige, både hvad angår indkomster og fordelingen af disse mellem parterne, og hvad angår kontrollen over og forvaltningen af disse. Hos Karsten & Kirsten er de mere eller mindre fælles om indflydelsen over familiens økonomiske forhold, mens det hos Lars & Lise er hende, der ser ud til at have det afgørende ord at skulle have sagt. Det er således ikke givet, at ens indkomster betyder ens indflydelse på familiens økonomi, eller at den, der tjener mest, også har den overordnede kontrol over familiens økonomi. Tværtimod synes Lise, som tjener mindre end Lars, at have stor indflydelse på deres økonomi, hvilket måske delvist er betinget af, at huset oprindeligt var hendes, og det huslige fortsat er hendes domæne.

De fleste familier tilhører, som allerede nævnt, det fælles fordelingssystem, og det er her nærliggende at antage, at både ansvar for indtjening af pengene, kontrollen over og forvaltningen af dem er forhold, som begge er fælles om. Det gælder da også for Gunnar & Gertrud, Jan & Jette, Marius & Mette og Peter & Pernille, at begge parter mener, at ansvaret for indkomsterhvervelsen er fælles, ligesom Bente og Inge også er af den samme opfattelse for deres familiers vedkommende, se tabel 3.6.2.2.

Tabel 3.6.2.2.
**Fordeling af ansvar, kontrol og forvaltning blandt familier tilhørende det fælles for-
 delingssystem**

<i>Individuelle interview</i>	Manden siger, at ansvar og kontrol er:			Kvinden siger, at ansvar og kontrol er:		
	Mandens	Kvindens	Begges	Mandens	Kvindens	Begges
Ansvar ¹⁾	Børge Erik Henrik Ivan		Gunnar & Gertrud Jan & Jette Marius & Mette Ole & Olga Peter & Pernille	Erik Henrik		Børge & Bente Gunnar & Gertrud Ivan & Inge Jan & Jette Marius & Mette Peter & Pernille
Kontrol ²⁾	Børge Gunnar Henrik Ivan Peter		Erik & Else Jan & Jette Marius & Mette Ole & Olga	Børge Erik Gunnar Henrik Ivan Jan Peter		Marius & Mette
<i>Fælles interview</i>	Parterne siger, at forvaltningen er:					
	Mandens		Kvindens	Begges		
Forvaltning						
- daglige ³⁾	Ivan Marius		Bente Else Pernille		Henrik & Helle Jan & Jette Ole & Olga	
- større be- slutninger ⁴⁾	Erik				Ivan & Inge Marius & mette Jan & Jette Peter & Pernille	

1) Hvem har det overordnede ansvar for familiens indtjening (sp.16.i, bilag 1)
 2) Hvem har den overordnede kontrol med familiens penge (sp.16.h, bilag 1)
 3) Hvem synes I bestemmer mest over det daglige (sp.15.b1, bilag 1)
 4) Hvem synes I bestemmer mest i forbindelse med større beslutninger af økonomisk karakter (sp.15.b2, bilag 1)

Hvad angår kontrollen er det kun Erik, Jan og Ole, der finder, at denne udøves lige meget af begge parter i deres familier, mens Else og Jette mener, at det er manden, der har kontrollen over økonomien hos dem, og Olga ikke har svaret på spørgsmålet. Else siger godt nok umiddelbart, at *"det har vi nok begge to"*, men på spørgsmålet om der ikke er én, der har mere kontrol end den anden, svarer hun, *"så er det nok manden"*. Og hvad angår det overordnede ansvar for familiens indtjening svarer hun, *"det må nok også være mandens"*, hvilket Erik er enig i: *"Det (ansvaret) har jeg"*. Hos Børge & Bente, Gunnar & Gertrud, Henrik & Helle, Ivan & Inge og Peter & Pernille er der enighed om, at det er manden, der kontrollerer. Som Gertrud siger det: *".. han er den, der holder lidt igen"*. Kun hos Marius & Mette er de enige om, at de begge har den overordnede kontrol med familiens penge.

Endelig hvad angår indflydelsen over det daglige og i forbindelse med større økonomiske beslutninger, som der spørges om i fællesinterviewet, oplyser både Børge & Bente, Erik & Else og Peter & Pernille, at det er kvinden, der bestemmer over det daglige, mens manden tager sig af de større beslutninger hos Erik & Else, og, selv om det er noget uklart, formentlig også hos Børge & Bente. Hos Peter & Pernille siger han: *"Det er Pernille, der laver den indkøbsseddel, vi køber ind efter, den følger jeg"*. Disse familier har med andre ord, hvad der må betegnes som en traditionel, forvaltningsmæssig arbejdsdeling. Kun hos Henrik & Helle, Jan & Jette og Ole & Olga bestemmer begge lige meget over det daglige, ligesom det kun er hos Ivan & Inge, Jan & Jette, Marius & Mette og Peter & Pernille, at større beslutninger er fælles. Som Peter siger det: *"Så snart de (beslutningerne) bliver større, så bliver det fælles"*.

Det nævnte betyder, at der selv inden for det fælles fordelings-system i realiteten ikke er familier, hvor både ansvar, kontrol og forvaltning deles ligeligt mellem parterne.

Dem, der kommer nærmest det fulde fællesskab og ligeligheden, er Jan & Jette. Oven i købet siger han, *"Der bliver købt det, jeg husker at skrive på sedlen"*, og om købet af større ting: *"Jamen, det er vi fælles om"*. Og hun tilføjer: *"Det har jeg også indflydelse på, men vi snakker om det"*. Der er således enighed om, at gennemførelsen af daglige og større beslutninger er fælles anliggender, som ikke kræver de store forhandlinger. På spørgsmålet om hvem der egentlig fører husholdningen, siger Jan: *"Det er der sku ingen af os, der gør. Vi køber det, der er brug for"*, hvortil Jette siger: *"Hvis det er indkøb, hvor vi mangler madvarer, så er det mig. Og hvis det er børnene, så er det også mig"*. Om de større indkøb hedder det derimod: *"Ja, men det er Jan, der tager det afgørende ord, om vi har råd til det eller ej. Det ligger helt i hans hænder"*. Den overordnede kontrol med familiens penge er med andre ord det eneste område, hvor det er Jan, der har det afgørende ord.

Også Ole & Olga har tilsyneladende udstrakt fælles ansvar og kontrol over familiens økonomi, tillige med fælles forvaltning af den daglige husholdning. Hun har dog ikke besvaret spørgsmålene om ansvar og kontrol i det individuelle interview, hvorfor det er vanskeligt at sige med sikkerhed, hvordan forholdene er i denne familie.

Det generelle billede er imidlertid, at selv om de nævnte familier angiveligt tilhører det fælles fordelingssystem, er det ikke i alle tilfælde udtryk for, at hver især mener, at begge har det overordnede ansvar for familiens indtjening, og at begge kontrollerer familiens penge. Heller ikke forvaltningen af daglige eller større beslutninger er nødvendigvis fælles anliggender. Hvad angår ansvar og kontrol er opfattelsen, at det enten er manden, der har disse, eller også at det er et fælles anliggende. Den største enighed forekommer omkring kontrollen over familiens penge. Hos Børge & Bente, hvor han er væsentligt ældre end hende, hos Henrik & Helle og Ivan & Inge, hvor begge kvinder er deltids-beskæftigede/uddannelsessøgende, og hos Peter & Pernille, hvor begge har meget store indkomster, om end hendes er større end

hans, mener alle, at det er ham, der kontrollerer pengene, mens ansvaret altså hyppigere er et fælles anliggende. Dette mønster genfindes hos Edwards (1981) og Wilson (1987), der netop pointerer, at kontrollen sædvanligvis er mandens, mens forvaltningen er kvindens, eller som Pahl (1989, p. 91) formulerer det, "Where a husband controls finances he will typically delegate to his wife the responsibility for housekeeping expenses".

Den mest skæve fordeling af ansvar, kontrol og forvaltning er hos Ivan & Inge, hvor hun er under uddannelse efter at have været på arbejdsmarkedet, og han hvert år er vinterledig. Her varetages alle disse opgaver ifølge fællesinterviewet af ham.

Sammenlignet med forholdene blandt famlierne i det individuelle system adskiller familierne inden for det fælles fordelingssystem sig først og fremmest ved, at ansvaret i førstnævnte familier i højere grad er individuelt end i sidstnævnte familier. For familier i det ensidige system, hvis man opfatter Henrik & Helle som hørende til dette, følger ansvar og kontrol ikke overraskende hovedforsørgeren.

3.6.3. Planlægning, organisering og beslutning

På trods af at de fleste interviewede familier angiver at tilhøre fællesregimet, kan man med god ret spørge, om dette virkeligt er tilfældet, og man kan i hvert fald konkludere, at der er mange forskellige opfattelser af, hvad dette regimetilhør indebærer hvad angår fordeling af ansvar, kontrol og forvaltning.

Pahl (1989) når tilsvarende frem til, at "... pooling was yet another 'black box'" (p. 84), som skulle åbnes. Selv om familierne således siger, at de bedst kan karakteriseres ved det fælles fordelingsystem, kan kontrollen over og forvaltningen af alle eller nogle af pengene godt udføres på en måde, der opretholder en skæv magt og ansvarsfordeling, hvad enten denne skyldes et bevidst valg, personlige egenskaber eller forskelle parterne imellem, når det gælder social og økonomisk status uden for familien. Godt nok er der i Pahl's undersøgelse væsentlig flere familier inden

for det fælles fordelingssystem end i andre regimer, hvor der er fælles bankkonto (50 pct. mod 16 pct.), fælles opsparing (38 pct. mod 16 pct.), en fælles "building society" konto (30 pct. mod 12 pct.) og flere, hvor parterne ikke skal have hinandens godkendelse af større køb (22 pct. mod 10 pct.). Men som talene i parentes angiver, er der alligevel i flere end halvdelen af familierne, der tilhører det fælles fordelingssystem, ikke tale om sådanne fælles pengearrangementer og uafhængighed i forbruget. Hertil kommer, at i de fleste af disse familier er det enten den ene eller den anden part, der står for betalingen af store regninger og kontrollerer familiens penge, hvorfor Pahl underopdeler fællesregimefamilierne i dem, der forvaltes af manden, dem, der forvaltes af kvinden, og dem, der forvaltes af dem begge i fællesskab.

Vogler (1994) foretager en lignende opdeling på baggrund af udsendte spørgeskemaer til både manden og kvinden i mere end 1200 engelske familier, som hun bl.a. spørger om, hvem der er ultimativt ansvarlig for at organisere husholdningens penge og for at betale regninger – manden, kvinden eller begge parter. Blandt familier tilhørende det fælles fordelingssystem – svarende til Pahl's afgrænsning – var der et stort flertal, der mente, at kun den ene part – kvinden i 14 pct. og manden i 13 pct. – var ansvarlig for og forvaltede pengene, mens hele 61 pct. af familierne udpegede mindst den ene eller den anden part til at være ultimativt forvaltningsansvarlig.

Hvad angår den overordnede forvaltning af pengene i nærværende undersøgelses familier, er der i fællesinterviewet spurgt om, hvem der står for budgettet, om de begge har adgang til en eventuel budgetkonto, og om begge i givet fald bruger denne adgang.

Som allerede nævnt i afsnit 3.6, har et flertal af familierne en fælles budgetkonto, hvilket imidlertid ikke er ensbetydende med, at begge parter har adgang til denne. Hos Erik & Else og Gunnar & Gertrud er det kun manden, der har en sådan adgang, og

det er da også ham, der har ansvaret for indtjeningen og kontrollen over familiens penge i almindelighed. Der er ingen familier, hvor kun kvinden har adgang til den fælles budgetkonto. Selv hvor der er oplyst at være fælles adgang til budgetkontoen – Børge & Bente, Ivan & Inge, Jan & Jette, Ole & Olga og Peter & Pernille – er det ikke altid begge, der bruger denne adgang og står for budgettet. Hos Ivan & Inge siger hun: *"Det er Ivan her i huset, som har forstand på økonomien, så det ordner han, det er Ivan eller computeren"* og *"det er Ivan, der sidder foran (computeren)"*. Og tilsvarende hos Jan & Jette, *"Jamen, det gør Jan jo egentlig, ved at det er ham, der regner ud, hvad vi skal have, og så siger han: nu har vi så og så mange udgifter. Så er det naturligt, at det er ham. Det må han sørge for, at det er o.k."*. Og som hun senere tilføjer: *"Jeg vil nok sige, at hvis jeg kom til at stå alene i morgen, jamen så er jeg egentlig lost, hvad det angår, fordi det er ham, der klarer alt det"*. Det kan også være banken, der i realiteten laver budgettet, som det er tilfældet hos Børge & Bente, eller det kan laves i fællesskab ægtefællerne imellem, også selv om det som hos Erik & Else kun er ham, der har adgang til budgetkontoen. I denne familie er det i øvrigt stort set alle faste udgifter, der går ind over budgetkontoen.

Hos Ole & Olga er budgetlægningen også et fælles anliggende. For som begge siger: *"det er en fælles beslutning"*. *"Det siger sig selv"*, siger han, og hun fortsætter: *"altså, vi har en gang for alle sagt, at alle ting, der overhovedet kan gå der ind over, og som vi synes, der ville være praktisk, at det kan vi ligeså godt gøre, og så har vi simpelthen listet op, hvad har kunnet være praktisk, og så har vi snakket om det"*. Og han: *"Du skal også lige huske på, at med den konto vi har, at hvis du hele tiden går og melder til og fra, så betaler du gebyrer hver gang, ikke, så det skal være noget som har en langtidshorisont"*, *"noget du faktisk skal kunne se et år frem i tiden. Det er faktisk det, vi skelner ved. Hvis du skal have lavet et budget mere end én gang årligt, så skal du betale gebyr"*, som Olga siger. Tilsvarende siger Pernille, *"Vi sætter os ned en gang om året og kigger frem og beslutter os"*. Peter er godt nok den, der tager initiativet og laver budgettet, men når det er

gjort, "så udfordrer jeg det bagefter og siger, sådan vil jeg ikke have det", hvorefter "vi så er enige om, hvad de enkelte poster skal være", som Peter tilføjer.

Helt så enkelt er det ikke hos Marius & Mette, hvor de faste udgifter både betales over PBS og over giro, samtidig med at der er kassekredit, budgetkonto og to individuelle lønkonti. På spørgsmålet om der er noget system i, hvad der betales hvordan, svarer Marius, "Ja", og Mette, "Der er overhovedet ikke noget system". Hvad angår løbende udgifter budgetterer familien med omkring 7.000 kr, men ".. det er sjældent, det holder til det", og som hun tilføjer: "Når pungen er tom, er det kedeligt, så skal det bare være fredag". Vedrørende kassekreditten siger han: "Vi arbejder evig og altid for at få den ned i 0. Og det sker på mystisk vis ikke". ".. mange gange, når jeg har budgetteret først på året .. så sker der noget i løbet af året, og så er den pludselig oppe på 30.000 kr. – eller 30.-40.000 kr.". Hvor Marius således forsøger at få styr på kassekreditten, er det Mette, der bruger adgangen til budgetkontoen. De er dog fælles om at lægge regningerne sammen hver den første, og ".. (vi) lægger selvfølgelig også tallene sammen", siger han. Så i det omfang der er en overordnet kontrol med familiens økonomi, må den siges at være et fælles anliggende for Marius og Mette.

I det ensidige fordelingssystem, hvor kvinden står for økonomien, er det ikke overraskende også hende, som bruger adgangen til budgetkontoen og laver budgettet. "Jeg kan godt lide lidt system. Det var mig, der tog initiativet", siger Anne, og Arne tilføjer: "Ja, det tror jeg egentlig nok. Det var jo også i samråd med min bank".

Endelig hos Lars & Lise, som tilhører det individuelle forhandlingssystem, fortæller hun: "Jeg sidder hvert år og tegner budget op for min konto". Det ser imidlertid ud til at have afsmittende virkning på hans budgetkonto – de har hver sin. For som han siger på spørgsmålet om budgetlægning: "Det gør Lise. Jeg ved, at december var den måned, der var lavest. Der havde jeg rimeligt

styr på, hvornår det var, og så regulerede jeg derefter". Oprindeligt blev budgetterne ifølge Lars lagt ved , at ". først (begyndte vi) at fylde over på min (konto), og så var der ikke plads til mere. Jeg kunne ikke trække mere, og så fik Lise resten". Og hun tilføjer: "Men det er placeret sådan, at du havde en lille smule penge tilbage, som var dine, så du havde lidt på Dankortet". "Et par tusinde tilovers, så jeg kunne handle ind", forklarer han.

For at få et indtryk af parternes indflydelse i dagligdagen er der i de individuelle interview spurgt om, hvorvidt de føler, de hver især har en rimelig indflydelse på større køb til familien. Ikke overraskende føler alle, at dette er tilfældet uafhængigt af hvilket fordelingssystem, de tilhører. Ser man imidlertid lidt nærmere på, hvordan konkrete indkøb foretages, og hvordan beslutninger herom foregår, bliver billedet mere nuanceret.

Tabel 3.6.3.1.
Fordeling af planlægning og organisering af finansielle affærer.

Daglige spørgsmål ¹⁾ :		
- tager det, som det kommer	- forsøger at planlægge	- planlægger omhyggeligt
Børge & Bente Gunnar & Gertrud Karsten & Kirsten	Erik & Else Ivan & Inge Jan & Jette Ole & Olga Pernille	Arne & Anne Henrik & Helle Marius & Mette Peter
Større uregelmæssige køb/investeringer ²⁾ :		
- tager det, som det kommer	- forsøger at planlægge	- planlægger omhyggeligt
Børge & Bente Erik & Else Lars & Lise Marius & Mette	Arne & Anne Karsten & Kirsten Ole & Olga Peter & Pernille	Gunnar & Gertrud Henrik & Helle Ivan & Inge Jan & Jette

1) Spørgsmål 6.a1 i bilag 1.

2) Spørgsmål 6.a2 i bilag 1.

Med hensyn til planlægningen og organiseringen af familiens daglige, finansielle affærer henholdsvis af større, uregelmæssige køb/investeringer er der i fællesinterviewet spurgt om, hvorvidt parterne tager det, som det kommer, forsøger at planlægge eller planlægger omhyggeligt.

I stort set alle familier er der enighed mellem parterne om planlægningsomfanget, hvorimod dette varierer markant mellem familierne også blandt familier inden for samme fordelingssystem. Inden for det fælles fordelingssystem planlægges større køb omhyggeligt hos Gunnar & Gertrud, Henrik & Helle, Ivan & Inge og Jan & Jette, og hos Ole & Olga og Peter & Pernille forsøges dette gjort, mens Børge & Bente, Erik & Else og Marius & Mette tager disse køb, som de kommer. Ofte nævnes bilen som eksempel på et planlagt køb. Ole siger, at *"..om tre år skal vi have ny bil, ikke, og det er noget vi skal spare op til .."*, og også hos Erik planlægges købet af ny bil omhyggeligt, i øvrigt som den eneste større ting, andre *".. bliver skiftet, når de ikke kan mere"*.

Også planlægningen af det daglige forbrug varierer mellem familierne inden for det fælles fordelingssystem, men mod forventning ikke nødvendigvis på samme måde som købet af større ting. Nogle familier – Erik & Else og Marius & Mette – planlægger således det daglige forbrug omhyggeligt, men tager større køb, som de kommer, og andre planlægger sidstnævnte omhyggeligt, mens førstnævnte tages mere lemfældigt. Det gælder hos Gunnar & Gertrud, Ivan & Inge og Jan & Jette. Kun hos Børge & Bente, Henrik & Helle og Ole & Olga er der overensstemmelse mellem den planlægningsmæssige indsats over for dagligdags køb og større investeringer.

Forklaringerne på disse forskelle kan naturligvis være mangeartede, lige fra at der ikke er meget at gøre godt med, som det er tilfældet hos Ivan & Inge, der forsøger at planlægge de daglige indkøb for at få det til at hænge sammen, selv om *"det er ikke lige os"*, som hun siger. De større køb giver sig selv, fordi der

nødvendigt skal spares op til dem. Inge fortæller, at sådanne køb, *"Det kan vi godt have planer om i lang tid"*, og Ivan tilføjer: *"På et tidspunkt havde vi en liste over større investeringer .. der var en prioritering inden for det"*. Også Henrik & Helle venter til pengene er der, og må derfor planlægge deres køb, både de større og de daglige. Til forskel fra Ivan & Inge sker dette omhyggeligt, hvilket kan skyldes, at Henrik & Helles samlede indkomst er noget større, og der derfor er noget at planlægge med og for. At det imidlertid ikke kun er indkomstens størrelse, der er afgørende for planlægningens omfang og karakter, viser sig ved, at også Børge & Bente tager større køb, som de kommer, og det på trods af at deres samlede indkomst er lige så stor som Henrik & Helles. Som Bente siger: *"Vi lever nok meget i nuet, hvad det angår"*.

I den anden ende af den økonomiske skala forekommer tilsvarende forskelle. Hos Peter & Pernille, som har en meget stor indkomst, er der meget styr på økonomien. *"Jeg kan godt lide at det er sådan. Jeg ville have det skidt med ikke at gøre det"*, siger Pernille, selv om de begge mener, at de ikke planlægger omhyggeligt, men blot forsøger at gøre det. Der kan tilsyneladende ligge forskellige betydninger i, hvad planlægning er.

Hos Marius & Mette er hun dog ikke i tvivl. *"Det (større køb og investeringer) tror jeg ikke, vi kan planlægge nogensinde"*. *"Neej"*, tilføjer han, og fortsætter *".. ikke andet end – hvis der kommer en eller anden – en betjent – og siger: skift bil, og forhandleren har tilbudt mig et eller andet.."*. *"Så ville vi slå til, ikke?"*, siger hun, og tilføjer på spørgsmålet om at planlægge køb af en ny bil fx år 2000, *"Nej, det gør vi ikke. Det var dog en frygtelig tanke"*. Hvad angår daglige indkøb er billedet mere tvivlsomt i og med, de begge mener, at disse planlægges omhyggeligt, og budgettet som regel ikke rækker alligevel. For Marius & Mette var købet af deres nuværende hus *".. også lidt af en tilfældighed, for vi ville blive boende i det hus"*, eller som han siger det *".. vi havde egentlig ikke besluttet at flytte, .., men så døde førstesalen, og så gad vi ikke være vicevært mere, og så udstykkede vi, og så solgte vi"*. Hun

siger dog senere, *"Vi havde egentlig haft kik på det her hus. Og da det var til salg, sagde vi: så er det nu!"*, hvilket de er enige om, og hun tilføjer: *"De store beslutninger tager vi hurtigt – en grund køber vi også hurtigt"*.

For Karsten & Kirsten, som tilhører det individuelle fordelings-system, tages daglige køb som de kommer, og over for større investeringer gøres der et forsøg på at planlægge. Sidstnævnte gælder bilen. *"Jeg havde dækket mig ind ved, at jeg havde nogle penge, hvis der skulle ske noget med den anden bil .. Der var taget højde for det. Men derudover ville jeg ikke planlægge særlig meget"*, siger Karsten.

På mange måder ligner Lars & Lise og Marius & Mette hinanden, selv om de tilhører forskellige fordelings-systemer. Lars & Lise lægger godt nok noget til side hver måned, men det er ikke til noget bestemt formål. *"De er der bare som et åbent land til, hvad man kan"*, siger hun, og han fortsætter: *"Og som inspirationskilde. Afhængig af hvor meget der står, kan man blive inspireret til noget forskelligt"*. Hvad angår køb af ny bil, som de har snakket om den sidste måneds tid, hvor den gamle konstant har været på værksted, er det Lises anliggende. *"Jeg interesserer mig ikke for biler, og jeg bruger ikke bilen. Jeg ved, at det er en lang beslutningsproces i denne her familie. Jeg har meldt mig ud, fordi al den snak om hvad en bil skal, den interesserer mig ikke"*, siger Lars. Men *"Normalt ville jeg helt klart være med, når det skal besluttes til sidst"*.

Endelig planlægger Arne & Anne både deres daglige indkøb og større køb, ikke mindst fordi han i perioder har et job, i andre er førtidspensionist, og i atter andre er selvstændig erhvervsfisker. Købet af en nabogrund af hensyn til deres udsigt er et eksempel på en omhyggeligt planlagt investering.

Selv om der tilsyneladende er enighed mellem manden og kvinden i stort set alle familier, når det gælder i hvor høj grad, der planlægges, er det ikke ensbetydende med, at den ene ikke i

højere grad end den anden tager initiativet til større køb, lige så lidt som det betyder, at den, der sidder på penge-kassen, ikke har større indflydelse på, om der skal købes eller ej.

Ofte er det kvinden, der tager initiativet vedrørende spørgsmål om boligen. *"Anne var foregangsmand"*, siger Arne, da familien besluttede at bygge hus, og hos Henrik & Helle og Ole & Olga var det også kvinderne, der gerne ville flytte, og derfor bragte muligheden på banen. *"Det var vist mig, der ville flytte .. det var mig, der satte det i gang"*, siger Helle, og hos Ole fortæller han om deres huskøb: *".. jeg følte ikke et behov for et større hus, men, ok jeg kan godt se i bakspejlet, hvis vi skulle have et ekstra barn, så havde vi også brug for noget større"*. Og Olga fortsætter: *"Og det viste sig også at være rigtigt, for et år senere kunne vi ikke have solgt den (den gamle andelsbolig), og vi solgte den oven i købet med fortjeneste"*. Tilsvarende med deres nye køkken. *"Ole havde aldrig drømt om, at vi skulle have et nyt køkken, han var godt tilfreds med det gamle"*. *"Det virkede jo"*, som han siger. *"Sådan er det stort set med det hele, det er mig, der siger, jeg kunne i grunden godt tænke mig .., ja.. så sker der det, at Ole han enten siger, at det er en god ide, og så gør vi det, eller også, så .. så skal han præpareres over en længere periode, ikke"*, siger hun, og tilføjer: *"Jeg har mange ideer og det har jeg generelt"*.

Også hos Jan & Jette er det hende, der tager initiativet, *"Du er nok den, der snakker mest om det (større køb), og jeg vil sige, så-længe man kan udskyde en investering, så er pengene tjent"*, siger han og fortsætter: *"Jeg har den holdning: hellere lade være med at skifte noget ud end at gå på kompromis"*.

Initiativet til større køb/investeringer kan dog også tages i fællesskab, som det er tilfældet hos både Gunnar & Gertrud, Marius & Mette og Peter & Pernille. Gunnar & Gertrud var således fra starten enige om, at de ønskede at flytte til en anden by, og hos Marius & Mette havde de også begge haft kig på huset i bag-haven. Hvem der fik ideen til at flytte i disse familier, er ikke til at sige. Det samme gælder for Peter & Pernille, som fandt på at

ville bygge et nyt hus. Heller ikke her er det ikke til at sige, hvem der fik og får ideen til større køb/investeringer. De tre familier er i øvrigt forskellige hvad angår omfanget af planlægning (tabel 3.6.3.1). Hvor Marius & Mette tager større investeringer, som de kommer – ønskehuset blev ledigt – forsøger Peter & Pernille, som de siger, at planlægge sådanne investeringer, og Gunnar & Gertrud planlægger omhyggeligt, hvad enten det er en flytning eller køb af ny bil.

Ud over ideen om køb af større ting, er selve undersøgelsen af alternative muligheder også en vigtig forudsætning for at træffe den endelige beslutning. I og med det ofte er kvinden, der står for dette arbejde, har hun også en stor indflydelse på udfaldet af beslutningen, selv om manden i mange tilfælde har det endelige, "økonomiske" ord at skulle have sagt. *"Med de større køb, er det vel den, der gerne vil have, der sætter i gang"*, siger Helle, og Henrik fortsætter: *"det er ikke alt, hun gerne vil have, hun får, men jeg kan til gengæld sige, at alt det jeg gerne vil have, det kan jeg få, men det vil jeg ikke. Jeg kigger måske lidt mere på pengene"*. *"Jeg ved da godt sådan rimeligt, hvad vi har råd til"*, tilføjer hun. Også hos Ivan & Inge, hvor økonomien er stram, genfindes dette mønster, *".. det er Ivan, der finder ud af det med pengene og økonomien. Men ideerne får vi hver især"*. Og hos Gunnar & Gertrud: *"Jaa. Vi har det nok så, altså Gertrud har nogle fejkøb engang imellem, jeg har aldrig nogle fejkøb"*, hvilket hun giver følgende kommentar: *"Hvis du selv skal sige det"*.

At kvinden også kan have det afgørende ord, viser Børge & Bente, som om deres køb af ny bil siger: *"Det ville vi gøre i fællesskab. Hvis Bente ikke ville, så gjorde vi det ikke. Og hvis jeg ikke ville, så..."*. Det kan også fra mandens side kræve en særlig indsats at få truffet en beslutning. Peter & Pernille har således besluttet at skifte deres to biler ud, den ene med en firmabil, som hun får, den anden med en større bil end dem, de har. *".. det går vi og spøger med i øjeblikket, det med den gamle (bil)"*, siger han, og hun fortsætter: *"Det er nok et af de spørgsmål, vi er allermest uenige om overhovedet"*. *"Ja, men jeg kan godt lide, jeg*

laver lidt sjov med Pernille", og det gør han, fordi hun er mere økonomisk end han, som han siger, og som hun underbygger: "Det, jeg ser på, er, hvor meget vi vil bruge ud af vores samlede økonomi på biler, en firmabil er ikke gratis vel, den koster i skat".

Kvinden kan herudover være den, der prioriterer det æstetiske højest, og sætter dette hensyn igennem på trods af betydelige meromkostninger. Det gælder for Marius & Mette, som i forbindelse med byggeriet af et nyt badeværelse, som han i øvrigt skulle udføre, lod ham stå for den tekniske standard, mens hun bestemte vandhanerne. *"Vi var enige om, at vi ikke ville have et discount-badeværelse .. Der var sådan set ikke så meget at diskutere. Der var kun vandhanerne. Og det bestemte jeg". "Jeg bestemte det, der så pænt ud .. Du havde nok ikke købt vandhaner for 13.000", siger Mette. "Nej, deet er rigtigt", svarer Marius. "Men det er så også peanuts, ikk'", tilføjer hun, hvilket han dog ikke er overbevist om: "Jo, det er rigtigt, det er dyrt. Jeg ville have købt nogle helt andre vandhaner. De havde kostet cirka 2.000, men ..".*

Som det ses er der tale om komplekse beslutningsmønstre i disse familier, som altså på trods af at de bortset fra Arne og Anne tilhører det fælles fordelingssystem, har en meget forskellig fordeling af indflydelsen parterne imellem, når det gælder måden at planlægge på, og det kommer til konkrete køb af større ting.

Hvad angår det individuelle fordelingssystem lever Karsten & Kirsten fuldt ud op til forventningerne til et sådant. *"Generelt kan man sige om de beslutninger vi tager, at det er den af os, der synes, det er vigtigst at få, der skubber på",* siger hun, og konkret om, hvem der traf beslutningen om køb af bil, siger han, *"Det gjorde jeg",* og hun fortsætter, *"men hvis det var mig, der brugte den og havde råderet over den, så ville det være mig, tror jeg, sådan fungerer vi nok egentlig meget".*

Et noget mere uklart billede tegner sig for Lars & Lise, som også tilhører det individuelle fordelingssystem. *"Lise får nok ideerne til dem (køb af større ting)",* og det gælder også deres ferie.

"Så var der rejsen, det var helt klart din idé, men det var da mit initiativ, at vi fik den bestilt i år. Vi prøvede også sidste år, men da fik vi den afbestilt op til flere gange". Det foregår sådan: "Lise synes, at der er behov for, at vi skulle ud og rejse, det har en familie godt af. Så kigger vi på nogle kataloger, men det er ikke til at sammenligne, så i stedet besluttede vi os for nogle kriterier, der skulle opfyldes. Og så foregår det nok sådan, at jeg til sidst siger, det er det, vi skal, og så finder jeg så forskellige muligheder. Så var det også mig, der tog initiativet til at betale de 5.000, så vi havde rejsen", siger Lars, og tilføjer: "Den endelige beslutning er vi enige om. Sidste år måtte vi afbestille en rejse tre gange, pga. vi glemte, at vores datter havde nogle arrangementer, og der var det Lise, som bestilte den rejse og afbestilte den hver gang. Men det var uden økonomisk konsekvens, og så tør Lise godt".

På spørgsmålet om Lars & Lise så ikke holder ferie, svarer han: *"Jamen, det har vi prøvet (bilferie)",* og hun fortsætter: *"Og det regner altid, når vi slår teltet op. Sådan er det".* Hvor de vil tage hen, kan der også være usikkerhed om. *"Det har vi aldrig rigtigt fået diskuteret, inden bilen kører ud af..",* hvortil han siger, *"Åh jo, du plejer jo altid at ville et andet sted hen, fx. til Østrig. Når vi så kommer til Østrig, så siger du: Ih, hvor er det koldt. Så sætter vi os ind i bilen igen og kører til Norditalien".* *"Vi har gjort det 2 gange. Og det har ikke været nogen succes. Normalt holder vi ferie i familiens ødegård",* siger Lise. At der synes at være tale om ad hoc beslutninger, bekræftes da også af Lise: *"Det kan man godt sige, dvs. ingen beslutning".*

På trods af sådanne forskelle inden for og mellem fordelingssystemerne er det ikke desto mindre kvinden, der som regel tager initiativet til og planlægger større køb inden for både det ensidige og det fælles fordelingssystem, hvor imod dette naturligt er fordelt mellem parterne i det individuelle system. Alligevel er der enighed mellem parterne i stort set alle familierne om, at de hver især har en rimelig indflydelse på større køb til familien. Det kan måske oven i købet vise sig at være definitionen på en

familie. For var der ikke denne enighed om større beslutninger, var familien måske opløst eller på vej til at blive det.

3.6.4. Adfærd og strategi ved mangel på penge og ved flere penge

En mulig forklaring på hvem der forvalter familiernes økonomi kunne være størrelsen af deres indkomster. Pahl (1989) argumenterer således med henvisning til Parker (1987) for, at i fattige familier, hvor mandens løn er beskeden, er det ofte kvinden, der tager sig af husholdningen. Det ensidige system forvaltet af kvinden er da også særligt udbredt blandt fattige familier, hvor kvinden alstå har til opgave at få pengene til at slå til, når der nu ikke er mange af dem.

Blandt familierne i denne undersøgelse er der imidlertid ikke mange, der er fattige i engelsk forstand. Det forhindrer dog ikke et par af familierne i at have mere eller mindre permanente, økonomiske problemer. Således indebar Arnes sygdom, at de måtte sælge et større hus. Siden har kun en stor tandlægeregning dog givet et akut økonomisk problem. For Ivan & Inge er pengemangel et mere permanent problem, selv om de aldrig er bagud med betalingen af faste udgifter. De har ikke desto mindre måttet låne af familien, og som hun siger, *"Regninger kan vi godt få en rykker til i ny og næ. De her variable regninger kan godt komme til at hænge for længe på opslagstavlen"*.

Nu er økonomiske problemer imidlertid ikke nødvendigvis ensbetydende med, at familien vurderer den generelle, økonomiske situation som særlig dårlig. Godt nok er det tilfældet for Arne, som på spørgsmålet i fællesinterviewet om, hvordan de hver især vurderer deres økonomiske situation generelt – meget god, god, tilfredsstillende, dårlig, meget dårlig – svarer, at den er dårlig. Anne synes derimod, den er god. Hos Ivan & Inge er begge enige i vurderingen af deres økonomi. *"Vi har det fint"*, som hun siger, og både Ivan og Inge mener da også, at betegnelsen god er mest dækkende for deres generelle, økonomiske situation (tabel 3.6.4.1).

Tabel 3.6.4.1.
Familiens indkomst og fordeling mellem parterne og tilfredshed med familiens indkomst¹⁾

Mandens andel af indkomsten	Månedlig bruttoindkomst, 1.000 kr							
	25-29	30-34	35-39	40-44	45-50	50-54	55-59	85-89
25-29		2 Arne 4 Anne						
30-39								
40-49			4 Karsten 5 Kirsten		4 Ole 5 Olga			4 Peter & Pernille
50-59	4 Ivan & Inge		3 Børge & Bente					
60-70			5 Henrik 4 Helle 3 Jan & Jette	4 Erik & Else	4 Gunnar & Gertrud	4 Lars 3 Lise	4 Marius & Mette	

1) Hvordan vurderer I jeres økonomiske situation generelt: 1. meget dårlig, 2. dårlig, 3. tilfredsstillende, 4. god, 5. meget god (sp. 2.g i bilag 1).

Omvendt er en høj indkomst ikke nogen garanti for en særlig positiv vurdering af familiens økonomi. Selv om Peter & Pernille tjener tre gange så meget som Ivan & Inge er vurderingen af

økonomien den samme. Den er god uden at være meget god. Hos Lars & Lise, som tjener det dobbelte af Ivan & Inge, vurderer Lise deres økonomi som tilfredsstillende, og tilføjer, *"Vi har en meget fornæret økonomi"*. Og hos Børge & Bente og Jan & Jette, som ud over at tjene lidt mere end Arne & Anne og Ivan & Inge har mere stabile indkomster, er både kvindernes og mændenes vurderinger, at økonomien er tilfredsstillende. *"Selvfølgelig kunne den være bedre"*, siger Bente, og hos Jan & Jette siger han: *"Vi kan ikke få penge nok!"*. Og hun fortsætter *"Man vil jo altid ønske sig mere. Vi får det til at hænge sammen"*. *"Man kan jo også vælge at være skide utilfreds og sige, at man skal have 100.000 kr. mere om året"*, slutter han. De to familier har i øvrigt nogenlunde lige stor indkomst, men hvor Børge & Bente har to børn og bor til leje i almennyttigt byggeri, har Jan & Jette tre børn og parcelhus.

I de familier, hvor der er forskellige vurderinger af den økonomiske situation – Arne & Anne, Henrik & Helle, Karsten & Kirsten, Lars & Lise og Ole & Olga – er det lige så ofte kvinden, som det er manden, der har den mest positive henholdsvis den mest negative vurdering af økonomien.

For at få et indtryk af hvem der står for forvaltningen og beslutningerne i tilfælde af økonomiske problemer i familien – krisemanagement – er der i fællesinterviewet spurgt om, hvor og hvordan manden og kvinden ville spare i tilfælde af mangel på penge. Kun Arne & Anne og Ivan & Inge har haft problemer af den art. Der er med andre ord her tale om et hypotetisk valg, som gentages med spørgsmål om, hvordan manden og kvinden ville handle, hvis indkomsten steg med henholdsvis 100.000 kr. – windfall gain – henholdsvis med 3.000 om måneden. Hensigten er at belyse dels omfanget af handlingsmæssig asymmetri, dels i hvilket omfang parterne har autonomi. Det sidste er belyst ved at spørge om, det har nogen betydning, om det er den ene eller den andens indkomst, der ændres.

I mange familier er der uenighed om, hvilken strategi der skal anvendes, herunder hvilke udgiftstyper der skal spares på i tilfælde af en reduceret indkomst. Hos Erik & Else, Henrik & Helle, Jan & Jette og Marius & Mette vil kvinden først og fremmest spare på de daglige udgifter og ferier mv., mens manden vil vælge at optage lån. Hos Marius & Mette siger han: *"Så ville vi tage et lån i banken"* eller *"Vi kan realisere noget, vi har nogle aktier"*. Men det er Mette ikke enig i: *"Det ville vi nok ikke gøre. Så ville vi hellere tage lånet"*. Hun vil derimod skære ned på rejser og tøj. *"De daglige udgifter kunne vi ikke skære ned på .. det vil ikke være realistisk"*. I tilfælde af en permanent eller en engangsindkomststigning vil manden hos Erik & Else, Henrik & Helle og Marius & Mette tilsvarende vælge at afvikle eventuelle lån, mens kvinden i disse familier vil bruge pengene på forskellige typer af forbrug, herunder rejser. Igen er den forskellige prioritering hos Marius & Mette ikke til at tage fejl af. *"Jeg ville nok nedbringe de faste lån i huset"*, siger han, og hun *"Det tror jeg ikke"* .. *"Hvis vi havde 3.000 ekstra om måneden – så vil jeg tro, at vi sparede de 1.000"*.

Hos Arne & Anne, Børge & Bente, Gunnar & Gertrud, Ivan & Inge, Ole & Olga og Peter & Pernille er der enighed om, både hvordan en indkomstnedgang og hvordan en indkomststigning skulle anvendes, og Ole & Olga har oven i købet prøvet førstnævnte, da Olga for få år siden mistede sit job. Hvis noget lignende skulle ske igen, *".. er man (vi) nødt til at tage hele sin økonomiske situation op til overvejelse og så skaffe sig af med nogle ting eller udgifter"*, siger han og får fuld opbakning af hende. Der kan dog i nogle tilfælde optræde tvivl om, hvorvidt parterne har samme prioritering, selv om de umiddelbart hævder det. Hos Børge & Bente siger hun således: *".. hvis det var 3000 vi snakker om, der ville komme mere om måneden. Så ville jeg sætte banklånet op med 1500 og have 1500 til at købe tøj og flere penge i det daglige"*. *"Jo, det tror jeg også"*, fortsætter han. *"Sætte 2000 i banken og 1000 mere til os selv"*.

Forskelligheden i prioritering parterne i mellem inden for disse familier, som alle tilhører det fælles fordelingssystem, afspejler meget godt, at det netop hos Erik & Else og Henrik & Helle er manden, der efter begges opfattelse har den overordnede kontrol med familiens penge og derfor også styrer lån og afviklingen af samme. Hos Børge & Bente og Ivan & Inge mener manden også, at den overordnede kontrol over familiens penge er hans. I de resterende familier inden for dette regime er parterne enige i, at begge i fællesskab har den overordnede kontrol over familiens penge, jf. tabel 3.6.2.2, og det samme gælder ikke overraskende for Karsten & Kirsten og Lars & Lise, der tilhører det individuelle fordelingssystem.

Alligevel prioriterer manden og kvinden forskelligt i de to familier. Hos Karsten & Kirsten peger hun således på det sociale liv og ferier som mulige besparelsesområder, mens han foreslår optagelse af lån. Hertil siger hun: *"Det synes jeg ikke er en god ide. Vi kan sagtens skære ned på de daglige udgifter, rent madmæssigt".* "Men vi lever ikke ekstravagant", tilføjer han. Hos Lars & Lise, siger hun: *"Vi kunne opspare mindre, skære ned på det daglige, spare energi og varme, indskrænke det sociale liv, opgive ferie og færre tøj køb.."*, og han fortsætter: *"Det giver ikke ret meget".* *"Det kunne det måske godt, hvis vi styrede vores økonomi"*, svarer hun. *".. men ellers kunne jeg nok ty til at låne penge"*. Hvis indkomsten omvendt steg – permanent eller i form af et éngangsbeløb – ville der nok være forskel i hvilke konkrete ting, manden og kvinden ville prioritere at købe, men der ville ikke være nogen forskel i, hvor meget der skulle spares op henholdsvis gå til forbrug, og slet ikke omkring det daglige forbrug, som både hos Karsten & Kirsten og Lars & Lise ville forblive stort set uændret. *"Vi lever hamrende godt"*, som Kirsten siger det.

Hvad angår prioritering i tilfælde af en mindre indkomst adskiller disse familier sig således ikke fra de mere traditionelle familier under det fælles fordelingssystem – Erik & Else, Henrik & Helle, Jan & Jette og Marius & Mette – hvorimod prioriterin-

gen ved en indkomstfremgang mere ville svare til forholdene i de øvrige familier under det fælles fordelingssystem.

Ét er hvordan man hver især ville prioritere, noget andet er hvem, der ville træffe den endelige beslutning, og om det ville have nogen betydning, om det var den ene eller den anden part, der mistede indkomst, fik indkomstfremgang eller vandt en større sum penge. For Lars & Lise ville beslutningen om besparelser være fælles, hvis det var lån i banken, det endte med. *"Hvis det derimod bliver at spare på småtteri, så ville det være den, der tog initiativet"*, der besluttede, siger hun, og han fortsætter: *"Det ville jeg personligt acceptere .. Hvis man skruer ned for varmen og lukker 1. salen af med henblik på at spare penge, så ville jeg acceptere det"*. *"Det er jeg enig i"*, siger hun, *"Men jeg er ikke sikker på, at du ville gøre det"*. *"Hvis jeg tog initiativ til, at vi skulle købe mindre tøj, så kunne det godt være, at du ikke ville bakke op om det"*. Det har tilsyneladende ingen betydning, om det eksempelvis kun var hendes indkomst, der blev mindre, *"Det ville være det samme. Det ville bare være betingelserne"*, siger Lars. Hvis der i stedet var tale om en engangsindkomststigning, ville de store beslutninger ifølge ham stadig blive taget sammen, mens hendes kommentar er, *"Det ville nok gå til nogle ting til mig selv. Så ville jeg måske købe en ting til Lars"*.

Hvad angår Karsten & Kirsten ville beslutningen om besparelser blive truffet i enighed, og det ville ikke gøre nogen forskel, om det var den ene eller den andens indkomst, der blev mindre.

"Det ville vi sætte os ned og snakke om, hvad vi ikke kan", siger hun, hvilket han billiger. 100.000 ekstra ville derimod nok betyde, at *"Jeg ville sandsynligvis ødsle 10.000 væk til ingenting. købe gaver og sådan noget, men ellers ville der ikke være nogen forskel"*, og han tilføjer, *"Du ville nok gå grassat i situationen"*. Heller ikke en permanent indkomstfremgang for den ene af parterne ville ændre ved, at der ville blive truffet en beslutning om dens anvendelse i enighed.

Blandt familierne tilhørende det fælles fordelingssystem er der gennemgående enighed mellem parterne om, at beslutningen om besparelser henholdvis anvendelsen af en øget indkomst vil blive truffet i enighed. Det gælder Ole & Olga, hvor hun i sidstnævnte tilfælde om en gevinst på 100.000 kr siger, *"Det ville være fælles, det ville ikke være noget med, at hvis det var mig, der havde vundet, så .."*. Og ligesådan hos Peter & Pernille, som ville indfri nogle boliglån. *"Ja, helt enige, ud med de forpligtelser"*, siger han, og hun svarer, *"Ja"*. *"..først forpligtelser, så fornøjelser"*, fortsætter han, og hun afslutter: *"Det gælder om at få luft i økonomien, ikk!"*. Ved en eventuel indkomstnedgang ville begge også få lige meget at skulle have sagt, *"Ja, det ville jeg egentlig tro"*, siger Pernille. Og ved en permanent indkomstfremgang, ville der heller ikke være nogen problemer, *".. vi har ikke meget fight om sådanne ting, altså"*, siger hun.

Også hos Børge & Bente, Erik & Else, Gunnar & Gertrud, Ivan & Inge, Jan & Jette og Marius & Mette ville der umiddelbart være enighed om den endelige beslutning ved forøget såvel som ved formindsket indkomst, og det er uafhængigt af, hvem der tjente mere, vandt penge, eller tjente mindre. For Erik & Else er der i forvejen lagt planer for, hvad flere penge skal bruges til, og hos Jan & Jette siger hun, *"Vores økonomi skulle køres i top, så den er i orden, så vi ikke kørte med et underslæb med banken"*, hvilket han er enig i. For Børge & Bente ville der heller ikke opstå nogen uenighed, selv om en gevinst dog ville være noget særligt, idet vinderen ville have den største indflydelse på anvendelsen af pengene, siger begge parter. Og hos Marius & Mette siger hun: *"Jeg ville tage kampen op. Jeg ville da diskutere det. Det ville jeg i hvert fald"*, hvis hun eller han vandt 100.000 kr. Heller ikke hvad angår en permanent indkomstforøgelse er det klart hvem, der vil bestemme over anvendelsen af pengene, selv om de umiddelbart siger, at det ville være et fælles anliggende. *"Vi ville spare nogle af dem"*, som han siger, og hun fortsætter: *"Vi ville også bruge nogle af dem, det er helt sikkert! .. det ville vi nok gøre ret hurtigt"*. Hvis det omvendt var en indkomstned-

gang, siger hun: *"Når vi er enige om den måde, vi bruger penge på, så er vi også lidt enige om, hvordan vi gør"*.

En uenighed om indflydelsen kan også formuleres på anden vis, nemlig sådan som det gøres hos Henrik & Helle. Han har således tidligere i interviewet sæt tvivl om hendes husholdningsøkonomiske evner og til hendes forslag om eventuelle besparelser, siger han, *"Jeg ville nok være den, der lagde pres på, hvor der kunne spares"*. Og selv om Henrik til spørgsmålet om en gevinst på 100.000 kr. siger *"Vi ville blive enige om hver krone!!"*, fremtræder denne familie som den mest traditionelle, mandsdominerede familie, hvilket nævnte udtalelse måske i virkeligheden også kan tages som en understregning af.

Endelig er situationen for Arne & Anne, som tilhører det ensidige fordelingssystem, nemmere, for som hun siger: *"Det er nok i sidste ende banken, der bestemmer, hvilke steder man skal spare"*, og hvis de vandt 100.000, *"Selvfølgelig har man sine drømme"*.

3.6.5. Autonomi

Et vigtigt spørgsmål for at forstå indflydelsesfordelingen i familierne er, hvilken råderet medlemmerne har over deres respektive indkomster, og dermed i hvilket omfang de kan bruge disse penge efter eget individuelt ønske. En sådan råderet kan naturligvis også være over dele af eller hele den andens indkomst, således at det ikke kun er ens egne erhvervede penge, man har råderet over. Det afgørende er med andre ord, hvor mange penge hver især selvstændigt bestemmer over og dermed har som eget økonomisk anliggende. En sådan autonomi kan forekomme på mange planer dels i form af faktisk autonomi, hvor beslutninger ikke skal konfirmeres af den anden part, dels som oplevet autonomi, der gør, at man ikke føler nogen begrænsninger på, hvad man selv kan beslutte at anvende penge på. Man kan derfor opfatte autonomi som en ekstrem form for indflydelse, hvor den pågældende suverænt bestemmer, og den anden part derfor ikke har noget at skulle have sagt.

Det er indlysende, at omfanget af autonomi må hænge sammen med, hvilket fordelingssystem, man tilhører. For familier med et ensidigt fordelingssystem har den ene part større indflydelse over husholdningen end den anden, og det er derfor også forventeligt, at den, der bestemmer, besidder en vis form for autonomi. Inden for det individuelle regime er der tale om to indflydelsesmæssigt set forskellige økonomier, som indebærer, at der i praksis er autonomi for begge parter. Og endelig vil parterne i familier tilhørende fællesfordelingssystemet alt andet lige have mindst autonomi, idet økonomiske beslutninger om fordelingen og anvendelsen af penge netop er et fælles anliggende.

For nærmere at belyse udbredelsen og karakteren af autonomi er der stillet en række spørgsmål i såvel fællesinterviewet som i de individuelle interview. Spørgsmålene går på, hvor meget parterne bruger på sig selv og i hvilket omfang, sådanne køb skal sanktioneres af den anden part. Det er her nærliggende at tænke på udgifter til tøj, cigaretter, fritidsaktiviteter, gaver mv.

I nogle tilfælde køber den ene part imidlertid sådanne ting til den anden, som det er tilfældet hos Lars & Lise, hvor hun køber ting til ham, og i andre tilfælde er det ganske enkelt vanskeligt at opgøre udgifterne til eget forbrug. Det kan enten være fordi, det kun er småting, der købes ind i mellem, eller det kan være fordi, man ikke har tænkt på, hvad disse ting egentlig beløber sig til, og der kan derfor være usikkerhed om, hvorvidt eksempelvis tøj køb skal regnes med til individuelt forbrug eller ej.

På spørgsmålet om hvor meget man har til sig selv (individuelt forbrug) om måneden, som det lyder i det individuelle interview, svarer Lars: *"Det er meget begrænset, men det må være et par hundrede kr. .. Meget af mit tøjindkøb foregår ved, at Lise har købt noget... Jeg synes aldrig, jeg har tid til at tage i butikker". "Jeg synes ikke, at jeg kan sige, at jeg har mine egne lommepenge. Jeg synes ikke, at jeg køber noget specielt til mig selv. Men beløbet er antagelig større, men det er min oplevelse".* På spørgsmålet om

Lise køber noget til sig selv, svarer han: *"Hvis det indeholder tøj, så ved jeg notorisk, at det dækker på ingen måde mine tøjudgifter. Lise har en større oplevelse af, at hun køber noget til sig selv. Men hvis vi holder tøj udenfor, så har vi det samme at bruge".*

Den samme usikkerhed og vanskelighed med at gøre udgifterne til ens eget og dens andens individuelle forbrug op finder man hos andre familier. Jan siger: *"Et par hundrede kroner måske. Jeg ved godt, at det løber hurtigt op, hvis vi skal have tøj med. En gang imellem bliver der købt tøj i større mængder, og så tæller det hurtigt. Men sådan i det daglige bruger jeg stort set ingenting på lommepenge. Det er meget, meget lidt".* Og om hendes køb: *"Ja-men, det er det samme. Jette ryger heller ikke mere. Vi har heller ikke delt det op i lommepenge".* Hun siger, *"Jeg køber det tøj, jeg har brug for. .. Nu har jeg handlet i dag, og så kommer jeg hjem med tøj til Jan".* Hos Marius & Mette siger hun: *"Ja, ja. Tøj, biograf og – .. hvad kan det være mere – jeg har ikke fantasi til at foretælle mig, hvad det skulle være. 500 kr.? Nej, det tror jeg ikke, det er .. Jeg tror, at 500 passer meget godt. Det kan godt være, det er mere".* Om hans forbrug siger hun: *"Han bruger intet. Men engang imellem køber han en masse dyrt tøj, ikk'. Han har ikke noget forbrug, sådan vil jeg sige".* Om betalingen for det dyre tøj siger hun: *"Det er nogle af hans egne penge. Han går ikke i butikker. Når han endelig er der, skal det både være jakkesæt, jakke og – så bliver det jo hurtigt 10.000 eller noget i den stil. Men det er jo utroligt sjældent. Men han har ikke noget månedligt forbrug, vil jeg sige".* Selv siger han, *"Ingenting"*, men tilføjer, *"Nu sidder jeg i en lederstilling i erhvervslivet, og dvs. at jeg er nødt til at have slips, skjorte osv. Så en gang imellem må jeg købe noget .. men det opfatter jeg mere som arbejdstøj... Det er klart, at jeg køber noget tøj en gang imellem".* Hvad Mette ifølge Marius har til sig selv, ved han ikke, *".. men det kan jeg regne ud – .. I princippet har hun ikke noget, men i praksis har hun noget at sige .. et eller andet stykke tekstil, hun ikke kunne gå forbi, eller – når Mette køber tøj en gang imellem er det ikke tøj til 5.000 eller 10.000, men -".* Om hun dermed bruger mere end han, siger han: *"Ja, det gør hun nok".*

Ud over hos Marius & Mette er det også Børges opfattelsen, at Bente bruger mere til sig selv end han gør, og hos Børge & Bente, Gunnar & Gertrud og Ivan & Inge er det kvinden, der selv mener, at hun bruger mest på sig selv. Hos Gunnar & Gertrud skyldes det dog, at han ikke ryger. Hos Ole & Olga er hans svar på spørgsmålet, om hun bruger mere end han på sig selv, *"Ja, ja, ja, uden at jeg siger, at nu har jeg det, og nu har jeg det, altså"*. Faktisk er det kun hos Karsten & Kirsten, at han bruger mere end hun gør på sig selv. Om sit forbrug siger Karsten: *"Lige pludselig går jeg grassat, gerne når der er udsalg, så kan jeg finde på at bruge en del penge på tøj. Men det er ikke som Kirsten, der løbende køber tøj. Det er meget koncentreret ved et januarudsalg"*. Og, siger han, *"Jeg har lidt mere, fordi jeg har nogle rentepenge"*. Og på spørgsmålet, om han ved, hvor meget hun har til sig selv, svarer han: *"Ja, sådan på slump, men ikke helt præcist. Men det ved jeg sådan set heller ikke selv"*.

Dette er i overensstemmelse med Pahl (1989), der viser, at i det individuelle fordelingssystem er det som regel manden, der bruger mest på sig selv i forbindelse med fritidsaktiviteter. Det gælder også for familier med fælles fordelingssystem, hvilket dermed strider imod, hvad der er fundet her. Pahl forklarer sit resultat med, at mænd har mere fritid end kvinder, som også fortrinsvist tager sig af det huslige, og at udgifterne til fritidsaktiviteter derfor også er størst for mænd. Fritiden er dermed kompensation for arbejdet på arbejdsmarkedet, og selv om dette arbejde opfører pga. arbejdsløshed opretholder mændene deres fritidsudgifter, hvorimod kvinder i en lignende situation reducerer deres udgifter formentlig både af hensyn til familiens økonomiske situation, og fordi sådanne udgifter ikke på samme måde som for mænd er et almindeligt akcepteret forbrug.

Som nævnt er der stor usikkerhed i sådanne opgørelser og sammenligninger, og man må være opmærksom på, hvem der giver oplysningerne. Mænd overvurderer ofte kvinders forbrug på fritid, mens kvinder omvendt undervurderer mænds tilsvarende forbrug (Pahl, 1989). En væsentlig forklaring på, at kvinderne i

denne undersøgelse bruger forholdsvis flere penge på fritid mv. end i Pahl's undersøgelse, er formentlig, at danske kvinder har et større arbejdsudbud, som dels giver indkomst og dermed større indflydelse i familien, dels giver øget behov for arbejdsrelaterede udgifter i form af kosmetik, passende tøj mv. Som Olga siger det: *"Jeg føler, at jeg bliver nødt til at være lidt mere sådan velklædt på arbejdet, end hvis jeg bare gik rundt herhjemme, ikke"*. Sådanne kvinder kommer hermed til at ligne mænd i ledende stillinger – Lars og Marius – der også har behov for jakkesæt mv., når de nu ikke som Ole får dette af deres arbejdsplads. Det er ganske enkelt dyrere at være "white-collar" arbejder end "blue-collar" arbejder, hvad enten man er mand eller kvinde.

Når det er vanskeligt at sige, hvor meget der bruges på en selv, hænger det også sammen med, at pengene tages forskellige steder fra. Ifølge fællesinterviewet tages de i nogle familier – Ivan & Inge og Ole & Olga – fra egen lønkonto, mens de i andre – Børge & Bente, Erik & Else, Henrik & Helle, Jan & Jette og Marius & Mette og Peter & Pernille – tages fra fælleskonti. For de flestes vedkommende bliver lommepenge derfor blot en del af de øvrige, daglige udgifter. Det gælder også hos Gunnar & Gertrud, hvor det godt nok er kvindens lønkonto, som begge har Dankort til, der bruges. Hermed anvendes den også til at dække udgifterne til eget, individuelt forbrug, gaver, osv.

Hos alle disse familier er der med andre ord ikke synlige lommepenge i den forstand at så og så meget er afsat til eget personligt forbrug, eller blot at et givet beløb er aftalt til dette formål. Og mange mener da heller ikke, de har lommepenge, når der i fællesinterviewet spørges herom. Kun Børge & Bente og Ole & Olga svarer ja til dette spørgsmål. Spørgsmålet må derfor siges at være problematisk, så længe man ikke nærmere går ind på, hvad der menes med dette begreb.

Hos Arne & Anne, hvor hun forvalter det ensidige system, svarer han på spørgsmålet om lommepenge: *"Vi har som regel penge*

på os, men ikke til at klatte væk", "Jeg spørger gerne, om ikke jeg kan få nogle penge, når jeg fx skal ud og køre".

Og endelig hos familierne i det individuelle forvaltningsregime – Karsten & Kirsten og Lars & Lise – tages pengene til eget forbrug ikke overraskende fra deres respektive lønkonti. Karsten siger om lommepenge: *Det styrer vi selv*". Hos disse familier, såvelsom hos familierne i de andre regimer, er det generelt relativt få penge, der bruges på eget, individuelt forbrug.

For nærmere at belyse parternes autonomi i forhold til hinanden, er der i de individuelle interview spurgt, om de hver især ved, hvor meget den anden har til sig selv. Manglende viden herom tages som udtryk for, at den anden part har en stor grad af handlefrihed, hvad enten denne udnyttes eller ej. I de fleste familier inden for fællesfordelingssystemet, har svaret på dette spørgsmål – Bente, Erik, Else, Henrik, Inge, Marius, Ole og Pernille – ved parterne, hvad den anden har til sig selv, eller i det mindste har de en fornemmelse af det. Blandt undtagelserne er Børge, der svarer nej på spørgsmålet, uden yderligere kommentarer.

I det individuelle fordelingssystem svarer Lise: *"Det ved jeg ikke, om han har en fornemmelse af"*. Karsten svarer: *"Ja, sådan på slump, men ikke helt præcist. Men det ved jeg sådan set heller ikke selv"*. I begge tilfælde er svarene i overensstemmelse med, hvad man skulle forvente, når der netop er tale om parter med hver sin økonomi.

Det er for så vidt heller ikke overraskende, at både Arne og Anne ved, hvad den anden har til sig selv, når hun, som allerede nævnt, giver ham en form for lommepenge, og økonomien i øvrigt er stram.

I forlængelse af nævnte spørgsmål er parterne blevet spurgt om, hvorvidt de selv bestemmer, når de køber noget til sig selv, og om partneren skal sige god for det, og endelig er spørgsmålet

stillet, om man køber det alligevel, selv om partneren siger nej.
 Der er med andre ord tale om, at problemstillingen skærpes for
 til sidst at blive stillet på spidsen – selv under modstand har
 man eller tiltager man sig fuld autonomi.

Tabel 3.6.5.1.
Mandens og kvindens økonomiske autonomi¹⁾.

Kvinde/mand	Meget stor autonomi ²⁾	Stor autonomi ³⁾	Lille autonomi ⁴⁾	Meget lille autonomi ⁵⁾	
Meget stor autonomi ²⁾					Karsten
Stor autonomi ³⁾	Børge og Bente Erik og Else Henrik og Helle	Arne og Anne	Gunnar og Gertrud		Ole Peter
Lille autonomi ⁴⁾		Jan og Jette			
Meget lille autonomi ⁵⁾					
	Lise		Inge		

1) Når du køber noget til dig selv, (a) bestemmer du det så selv? (b) skal din kone/mand sige god for det? (c) hvad hvis din kone/mand siger nej, køber du så alligevel? (Sp.16.e i bilag 1)

2) a: ja, b: nej, c: ja

3) a: ja, b: nej, c: nej

4) a: ja, b: ja, c: nej

5) a: nej

For at få et indtryk af graden af autonomi forudsætter vi, at hvis man svarer ja til det første spørgsmål – om man selv bestemmer over køb til en selv – og nej til næste spørgsmål – om partneren

skal sige god for købet – og ja til sidste spørgsmål – om køb selv om det ikke sanktioneres af partneren – har man meget stor autonomi. Med stor autonomi forudsætter vi, at der svares nej til sidste spørgsmål, at man altså retter sig efter partnerens modvilje mod køb, mens lille autonomi forekommer, når sidstnævnte spørgsmål også besvares med et nej og næstsidste spørgsmål med et ja. Endelig forudsættes meget lille autonomi at forekomme, når der til det første spørgsmål svares nej til, om man selv bestemmer, når man køber noget til sig selv – man mener altså ikke, at man selv bestemmer i dette tilfælde.

Resultatet er, at der ikke er nogen, der mener, at de har meget lille autonomi over deres egne køb. Derimod er der nogle få, der mener, at denne autonomi er lille, nemlig Gertrud og Inge. Hertil siger Inge: *".. det er ham, der har bukserne på hvad angår de økonomiske ting. Og jeg har en tendens til at gå ud og købe noget, selv om vi ikke har råd. Så derfor kan jeg godt føle, at hov, så må jeg hellere høre, om det er ok"*. Hos Gunnar & Gertrud er hendes kommentar: *"Hvis det er tøj, så går jeg selv ud og ser, hvad det skal være, men det er ikke sådan, at jeg bare går ud og køber. Det er noget med jeg siger, er det i orden jeg bruger 500 på tøj i den her måned. Hvis han siger nej, så skal jeg have en god grund til hvorfor, men så sætter vi os ned og regner kroner og ører, så kan jeg godt se, neej ok, det er ikke lige så smart"*. Gunnar siger derimod: *"Sommetider siger jeg, nu køber jeg det, sommetider så køber jeg det bare. Arhh for det meste siger jeg, nu skal jeg altså bruge det og det"*. Hvis hun siger nej, *"det siger hun faktisk aldrig, men jeg ville nok vende og dreje det én gang til"*. Der er altså forskel i deres respektive autonomi, da Gunnar har stor autonomi og Gertrud lille autonomi.

Det omvendte billede forekommer hos Jan & Jette, hvor det er ham, der har lille autonomi, og hende stor autonomi, målt som det er gjort her. For hans vedkommende skal den lille autonomi dog tages med forbehold, da det ofte er hende, der siger, at han skal købe det og det, mens hendes store autonomi er mindre tvivlsom, i hvert fald skal det være store ting, der gør at hun

ikke køber, hvis han siger nej til det. *".. så snakker vi fra 1.500 kr og opefter, i hvert fald"*.

Også hos Børge & Bente og Henrik & Helle har han mindre autonomi, end hun har. I disse familier har kvinderne meget stor autonomi, eftersom de også ville købe ting, som deres mænd ville sige nej til. For Børge og Henrik ville køb afhænge af, om det er store eller små ting. Hvis det således er større ting, køber de det kun, hvis henholdsvis Bente og Helle har sagt god for det, ligesom det er tilfældet for Ole, hvor Olga skal sanktionere større køb. For Erik gælder den manglende autonomi købet af tøj, *"Så har hun også noget at skulle have sagt"*, men med andre ting, *"Da har hun ikke noget at skulle have sagt"*. Hvis hun direkte siger nej, køber han dog ikke den pågældende ting. Hun derimod siger på spørgsmålet om at bestemme selv: *"Han er med til at bedømme om tøjet er pænt, men ellers – hvis jeg har bestemt mig for, at det skal være den kjole, som han måske ikke kan lide, så køber jeg den alligevel"*. Og hvis Ole siger nej, *"Jamen, hvis jeg nu er helt vild med den, så har det ingen indflydelse!"*.

Tilsvarende siger Mette om køb til sig selv: *"Vi taler om det, Vi taler ikke om, når jeg køber tøj, jeg køber det bare. Men jeg køber heller aldrig for 10.000 ad gangen. Jeg køber måske for 1.000 eller et par sko eller et par cowboybukser. Det taler vi jo ikke om"*. Men at Marius skulle sige nej til noget, *"Det ville ikke forekomme. Og det ville jeg også fortælle ham, hvad **ragede** det ham! Sådan er det"*. Heller ikke hun ville sige noget til hans køb. *"Det vil hun ikke sige. Dette er helt hypotetisk. Men jeg vil selvfølgelig ikke gå hen og købe noget, der kostede 12.000 kr., men hvis jeg ville købe et eller andet, så vil jeg ikke høre nogen diskussion"*, siger han.

I forhold til Marius & Mette er det mindre overraskende at parterne i familierne, som tilhører det individuelle fordelings-system – Karsten & Kirsten og Lars & Lise – har meget stor autonomi. Karsten siger: *"Nogen gange lytter jeg til hende og andre gange ikke"*. Og hos Lars & Lise siger hun: *"Lars skal ikke*

sige god for det?". Og Lars siger tilsvarende, "Hvis jeg har truffet en beslutning om, at jeg køber det, så kan jeg bare gøre det. Men jeg kan købe noget tøj til mine børn, som bliver underkendt. Det konstaterede jeg for nogen tid siden, selv om både datter og far var enige".

Endelig kan gode, økonomiske forhold betyde, at situationer, hvor den ene veto'er den andens køb, ikke forekommer. Det gælder for Peter & Pernille, hvor de begge siger dette. Han tilføjer dog, *"Jeg vil nok tænke mig om to gange"*, hvis hun sagde nej til noget, jeg gerne ville købe til mig selv. Og omvendt hvis der er småt med penge, som hos Arne & Anne, viser det sig, at der godt nok er stor autonomi, men det har blot ikke den store betydning i praksis.

Hvor det ensidige fordelingssystem altså i realiteten giver begrænsninger på parternes autonomi, er det individuelle system ensbetydende med stor autonomi for begge parter. I det fælles fordelingssystem er billedet mere komplekst i og med, der forekommer flere forskellige grader af autonomi. Dette taler for, at individuelle forhold hos parterne har betydning for deres handlefrihed.

For alle interviewene gælder det imidlertid, at det er vanskeligt at belyse omfanget og karakteren af lommepenge, og i det hele taget give en belysning af hvor meget parterne anvender på sig selv. For nogle skyldes det, at man ganske enkelt ikke har gjort sig dette klart, hvilket de oplyste, meget beskedne beløb kan tages som udtryk for, mens det for andre er vanskeligt at se sig selv som én, der køber til sig selv, når man nu er en del af et parforhold, hvor økonomien er et fælles anliggende. Det kunne tale for, at der i stedet var spurgt om udgifter til forskellige forbrugsgoder, som oplagt anvendes af den ene eller den anden part.

3.6.6. Børn og børnecheck

I alle interviewede familier er der børn. Mange af disse er imidlertid mindreårige, hvorfor det ikke har været muligt selvstændigt at interviewe disse om deres økonomiske forhold og deltagelse i familiens økonomiske beslutninger. Børnene i de interviewede familier har således kun i få tilfælde en mindre selvstændig indkomst og et tilsvarende forbrug. Det indebærer naturligvis ikke, at det ikke er forbundet med forholdsvis store omkostninger – penge og tidsmæssigt – at opfostre børnene, og at dette kan give anledning til diskussion og forhandling forældrene i mellem. I de individuelle interview er der derfor spurgt om, hvorvidt hver især finder, at der er enighed i størrelsen af udgifterne til børnene, om der er enighed i størrelsen af deres lommepenge, og endelig om man finder, at der er enighed om børnenes forbrug.

I mange familier – Børge & Bente, Karsten & Kirsten, Marius & Mette, Ole & Olga og Peter & Pernille – er der ifølge begge parter enighed om størrelsen af udgifterne på børnene. I andre familier finder fædrene, at mødrene er lige lovligt generøse på dette område. Som Erik siger: *"Forskellen ligger nok i, at jeg synes måske, at de får lidt for meget ind imellem"*. Eller Gunnar: *"Jeg beder nok om, at vi skal holde lidt igen engang imellem"*. Eller Henrik: *"Hun køber lidt rigeligt, så vi er ikke altid enige"*. Om det har nogen betydning vides ikke med sikkerhed, men noget tyder på, at det ikke har. Else mener således, at der faktisk er enighed, selv om Erik altså tager forbehold over for det, og hos Henrik & Helle siger hun: *"Han synes, jeg bruger for meget. Han nævner det, og så er det sket med det, han ved godt, at det ikke bliver anderledes"*.

Lige sådan er indflydelsen over udgifterne til børnene kvindens indflydelsesområde hos Lars & Lise i det individuelle regime. Hun siger: *"Ja, det bliver bare sådan godtaget, hvad der bliver brugt"*. Hos Arne & Anne fra det ensidige fordelingsystem er der kort og godt ikke enighed om udgifterne på børnene, hvorimod der ikke er nogen uenighed om lommepengene, hvilket

heller ikke gælder for de øvrige familier – Erik & Else, Jan & Jette, Marius & Mette og Ole & Olga – der har svaret på dette spørgsmål.

I én familie – Jan & Jette – er han mere generøs overfor børnene end hun er. *"Ja, måske slår Jan det mere hen og siger: Børnene skal bare have. Hvor jeg siger: Ah, vi kan godt spare. Der er han nok mere den, der giver efter ... han synes mere, at børnene skal bare ikke mangle noget. Hvis Julie kommer og siger til sin far, at hun skal have nye sandaler, så kan han sige, så går vi ned og køber. Uden først at se, om hun kan passe de gamle. Der skal ikke mangle noget til børnene i hans øjne"*. Familien tilhører da også det fælles fordelingssystem og det lige, kooperative tidssystem (se tabel 3.6.1) og er også lige om at tage sig af børnene. I de fleste øvrige familier er det dog mest kvinden, der tager sig af børnene, selv om der er forholdsvis små forskelle på dette punkt, sådan som andre undersøgelser da også har vist (Bonke, 1997; Langberg, 1994).

At børn tager tid og koster penge er bl.a. indførelsen af orlovsordninger og børnecheck en offentlig erkendelse af. Nu er formålet med denne undersøgelse ikke at se nærmere på, hvem der tager orlov, og hvordan denne beslutning bliver til. Førstnævnte er gjort i Andersen et.al. (1996), som der henvises til. Derimod er der her i fællesinterviewet spurgt om børnechecken, hvem den bruges på, og hvem der bestemmer, hvad den bruges til.

Hos Børge & Bente, Erik & Else og Gunnar & Gertrud er svaret, at børnechecken anvendes på børnene, mens den hos Ivan & Inge både anvendes på børnene og på de voksne. Hos de øvrige familier anvendes den fælles forstået på den måde, at den ikke bliver øremærket til køb af ting til børnene. Den går således her ind i det almindelige budget, eller som Olga siger: *"De går ind på min lønkonto", "Det er ikke sådan, at i det øjeblik, vi siger, at nu er det den 20. april, nu er der sandelig kommet 4.000 kr., hvad har børnene brug for, fordi det køber vi løbende"*.

Også hos Lars & Lise i det individuelle fordelingssystem går børnechecken ind over aktionærkontoen, som er en konto, *"Der ligger og samler sig derovre"*, som hun siger. *"Den udløser ikke en særlig ting til børnene. Den går ind i den almindelige reserve"*. På spørgsmålet om hvem der har bestemt, at den skal det, svarer han: *"Det har Lise"*. Og hun fortsætter: *"Før i tiden fik jeg tilsendt en check, som det tog 100 år at få indløst. Nogen gange har jeg været ude for, at den var for gammel, når jeg kom i banken"*. Hos Karsten & Kirsten siger hun: *"Den kommer som check. Så går jeg på posthuset og veksler den og sætter den ind på min konto, eller også deler vi beløbet, så hver får 1.000 kr"*. *"Så går den ind i husholdningen.."*, siger han. *"Den går ind på lige fod med de andre penge. Den går ikke specielt til Karl"*.

Samtidig er det sådan, at i familierne, hvor børnechecken direkte anvendes på børnene, er det kvinden, der bestemmer, hvad den skal bruges til. *"Det er mig, der har startet på det, det har vi overhovedet ikke snakket om"*, siger Helle herom, og Gertrud: *"Det gør jeg egentlig, for det er mig, der hæver den og står for den, ja det er det jo, men det er sådan én, jeg går ned og hæver løbende på"*. På spørgsmålet om Gunnar kan hæve på den konto, svarer han, *"Nej"*. Og hos Arne & Anne i det ensidige fordelingssystem, som hun forvalter, er det ikke overraskende hende, der også bestemmer over anvendelsen af børnechecken.

Hos de øvrige familier med fælles fordelingssystem er manden og kvinden fælles om at anvende børnechecken. Det kommer måske klartest frem hos Peter & Pernille, der som nævnt, har en meget høj husstandsindkomst. Her indgår børnechecken *"..som havde det været indkomst, i det vi har at gøre godt med"*, siger hun, og begrundelsen herfor giver Peter måske, når han siger: *"I bund og grund er den check en del af et skatteteknisk forlig, og det er simpelthen et spørgsmål om skatterefundering. Kært barn har mange navne, men sådan opfatter vi det"*. Der tegner der sig da også et billede i retning af, at jo højere indkomst familien har, jo mere sandsynligt er det, at pengene fra børnechecken går ind

i den almindelige økonomi, hvorimod familier med mindre indkomster ser ud til at bruge checken direkte på børnene.

I en undersøgelse af den engelske "child-benefit" viser Pahl (1989) tilsvarende, at denne ordning er meget vigtig for kvinder i lavindkomstfamilier, hvorimod den er af mindre betydning for familier med højere indkomster. Det bør nævnes, at child-benefit, som blev indført i 1946 og i 1986 ændret til månedlige udbetalinger, giver et mindre beløb end den danske børnecheck. Det viser sig endvidere, at der er en klar sammenhæng mellem hvilket fordelingsystem, man tilhører, og den betydning child-benefit tillægges af de omkring 200 interviewede kvinder. 86 pct. af kvinderne i det ensidigt, kvindeforvaltede regime finder således, at child-benefit er meget vigtig, mens det kun gælder 50 pct. blandt kvinder i husholdningspengesystemet og henholdsvis 39 pct. og 11 pct. i fællesfordelingssystemet og i det individuelle system. Der er dog ikke i nogle af regimerne mere end 11 pct., der finder at child-benefit ikke er vigtig ifølge spørgsmålet, "How important is child benefit for you?". Pahls forklaring på denne opfattelse er, at disse penge har betydning for mange kvinder, sålænge de udbetales over posthuset og ikke direkte går ind på en fælles konto.

Pahls konklusion er, at "This point underlines the importance of considering the intra-household economy in any discussion about the payment of benefits" (p. 161), hvilket kan anskueliggøres på følgende måde,

Indkomstmønster i familien -> fordelingsystem -> forbrugsmønster i familien

Det er altså ikke alene indkomstmønsteret men også fordelingsystemet, der afgør, hvor meget manden og kvinden har adgang og frihed til at bestemme over, og dermed hvilken økonomisk velfærd parterne hver især opnår.

3.7. Fordelingssystem – arv og miljø

Når et overvejende flertal af de interviewede familier i denne undersøgelse tilhører det fælles fordelingssystem, i modsætning til familierne i de refererede, engelske undersøgelser (tabel 2.4.1), hvor kun godt halvdelen gjorde det, skyldes det højst sandsynligt både socio-økonomiske, individuelle og kulturelle forskelligheder mellem England og Danmark.

Nu er ingen af de engelske undersøgelser imidlertid repræsentative, bortset fra Dobbeltsteen & Kooremans (1996), og sammenligningen skal derfor tages med forbehold. Der er dog nok ingen tvivl om, at moderne familier er mere demokratiske og forhandlingsprægede end tidligere familier, og at der derfor forekommer generationsbestemte forskelle i udbredelsen af fordelingssystemerne. Det bekræftes da også ved at sammenligne fordelingssystemerne for de interviewede familier med regimerne, som deres forældre tilhørte, da de interviewede selv var børn, og videre ved at se på, hvor meget de interviewede forældre selv deltog i husholdningen som børn sammenlignet med deres egne børns nuværende deltagelse.

For at undersøge sammenhængen mellem de forskellige generationers forvaltningsmæssige tilhør betragtes de forskellige fordelingssystemer som udtryk for forskellige stadier i en historisk udvikling. Det ensidige system antages således at være karakteristisk for traditionelle, patriarkalske eller matriarkalske familier, hvorimod husholdningspengesystemet antages at være et nyere system, hvorefter ansvaret og forvaltningen af den daglige økonomi overdrages den ene part, mens den anden, som regel manden, opretholder den endelige indflydelse og kontrol over husholdningen og dennes overordnede forvaltning. Det fælles system er tilsvarende udtryk for den moderne families demokratiske forvaltning af husholdningen med beslutninger truffet i fællesskab og enighed, og med lige stor indflydelse fra begge over anvendelsen og fordelingen af familiens økonomiske ressourcer. Det betyder, at ønsket om ligestilling i økonomiske anliggender her i princippet er opfyldt. I det individuelle for-

delingssystem, hvor parternes indkomster er deres egne anliggender og deres anvendelser dermed også en privat sag – som godt nok kan diskuteres, men hvor den endelige afgørelse ikke nødvendigvis skal forhandles – ser man klart det senmoderne samfund (Giddens, 1990), hvor individet har den afgørende rolle med den usikkerhed og mobilitet familie- og erhvervsmæssigt, som det indebærer.

I tabel 3.7.1 er fordelingssystemerne angivet i nævnte rækkefølge for de interviewede familier og for henholdsvis kvindens forældre og mandens forældre. Og det viser sig ikke overraskende, at et flertal af de interviewede familier er placeret under diagonalerne i tabellerne, hvilket er udtryk for, at bedsteforældrene tilhører mere gammeldags regimer end deres børn, de interviewede forældre. Således tilhører eksempelvis Erik & Else det fælles fordelingssystem, mens Elses forældre tilhørte det individuelle regime, hvor manden bestemte, og Eriks forældre tilhørte husholdningspengesystemet, og for Karsten & Kirsten, som tilhører det individuelle fordelingssystem, er hendes forældres fordelingssystem det ensidige med moderen som forvalter, og hans forældres er ligeledes det individuelle, men med faderen som forvalter.

For familiernes vedkommende er regimeplaceringen et resultat af de overvejelser og vurderinger, der er foretaget i denne rapport, og altså ikke blot familiernes egne indplaceringer i regimegrupperne, sådan som der til sidst blev spurgt om i fællesinterviewet. Hvad angår forældrenes regimetilhør er det af gode grunde deres børn – denne undersøgelses respondenter – der har foretaget vurderingen. Disse er således i fællesinterviewet spurgt om (bedste-)forældrenes arbejdsdeling og måde at bestemme over pengene på. Dette er efterfulgt af spørgsmålet om, hvilket regime forældrene tilhører. Idet sidstnævnte spørgsmål er stillet i umiddelbar forlængelse af parternes svar på spørgsmålet om deres eget regimetilhør, er det herved tilstræbt at reducere usikkerheden mest muligt ved besvarelsen af spørgsmålet om bedsteforældrenes regimetilhør.

Ser man nærmere på sammenhængen mellem generationernes regimetilhør familie for familie, hvilket først og fremmest er formålet med denne kvalitative undersøgelse, viser det sig, at Arne og Annes forældre begge tilhørte det ensidige fordelings-system, som Arne & Anne selv tilhører, selv om det altså er Anne, der forvalter deres økonomi til forskel fra forældrene, hvor det var fædrene. Hans far var da også selvstændig murer og moderen såkaldt hjemmegående husmor, mens hendes forældre begge havde erhvervsarbejde. Det betød, at *".. det tit var min bror og jeg (der) måtte holde fri fra skole, for så skulle vi hjælpe til. Det har jeg fortrudt mange gange, at jeg ikke fik lov at gøre mere ud af skolen"*, siger Arne, hvorimod hun beretter: *".. mine forældre (sagde), at de nok skulle sørge for mig, men jeg skulle passe mine lektier"*. Det er da også Anne, der i dag har fast lønarbejde, mens Arne kun har det periodisk og resten af tiden er mindre erhvervsfisker. At rollerne således er byttet om i forhold til forældrenes er ikke overraskende på denne baggrund, hvor regimetilhøret principielt set er opretholdt. Hertil kommer, at også vennerne tilhører det ensidige regime – med manden som forvalter – hvilket også fremgår af tabel 3.7.1. I fællesinterviewet er der nemlig også spurgt til dette, og som Anne siger: *".. der er ikke mange af vores venner, der har fælles økonomi"*.

Ligesom for Arne & Anne gælder det for Børge & Bente, at deres respektive forældre tilhører det ensidige fordelingsystem, men her er deres eget fordelingsystem fælles. Både Børges mor og Bentes mor var uden erhvervsarbejde, og det ensidige fordelingsystem blev da også forvaltet af faderen i begge tilfælde. Vennerne derimod er ligesom Børge & Bente, *".. sådan lidt fælles. Der er ikke rigtig nogen, hvor det kun er den ene"*, siger han.

Hos Erik & Else, som tilhører det fælles fordelingsystem, var mødrene ligeledes uden erhvervsarbejde – selv om hendes forældre havde en gård, og moderen formentlig har været medhjælpende hustru. På spørgsmålet om regimetilhør placerer Else sine forældre i det ensidige med faderen som forvalter, mens

Erik placerer sine forældre i husholdningspengesystemet. Dette på trods af at Erik om sine forældre siger, *".. (at de) har været fælles om det med at bestemme, selv om min far tjente pengene"*. Med hensyn til hvem der bestemmer hos vennerne, *"Da er det kvinderne – det er det!! Helt sikkert. 100 pct."*, siger Else efter, at Erik har slået fast: *"Alle vores venner – alle sammen har udearbejde"*.

Det ensidige system kendetegnede også forholdene hos Jettes, Mettes og Olgas forældre, men her var det i alle tilfælde moderen, eller plejemoderen – Jettes moder døde for mange år siden – der stod for forvaltningen af husholdningen. *".. det var hende, der havde bukserne på .. med alt. Det var hende, der bestemte"*, siger Jette. Og Mette siger om sine forældre: *"Jeg mener, det var min mor, der bestemte, hvad pengene skulle bruges til. .. Det var hende, der havde den økonomiske sans i hvert fald i den familie"*. Mettes moder og fader tjente *"Stort set ligeligt"*.

Også Jans og Marius' forældre syntes umiddelbart at tilhøre det samme fordelingssystem, nemlig husholdningspengesystemet. Jans fader havde en møbelfabrik, mens moderen ikke havde noget erhvervsarbejde. *".. min moder sagde, hvor mange penge, der var nødvendige at bruge .. Så fik hun de penge, der skulle til husholdningen. De havde stor tillid til hinanden"*. Om Marius' forældre også tilhører husholdningspengesystemet er imidlertid vanskeligere at sige. På den ene side siger han om at bestemme over pengene, at *"Det tror jeg, de gjorde begge to"*, selv om det var hende, der administrerede dem. Faderen arbejdede således *".. fra 7 morgen til 10 aften med timer fri ind imellem .. Han arbejdede både sommer og vinter. Jeg har aldrig set ham ligge på ryggen"*. *"Vi var 6 børn og boede på landet i Jylland. Så min moder gik hjemme, og min fader gik på arbejde"*. Men *"Nu var der ikke noget at bestemme over. Når slagter, købmand og bager var betalt, så var der meget lidt. Der var ikke noget med nogen beslutningsproces. Jeg tror de var enige"*. Herved kommer familien på en måde til at ligne det fælles system mere end husholdningspengesystemet.

Måske er disse forhold hos forældrene en væsentlig forklaring på, hvordan Jan & Jette og Marius & Mette selv praktiserer deres husholdning. Godt nok tilhører begge det fælles fordelingssystem, men hos Marius & Mette har hun, som det allerede er fremgået og ligesom sin mor, tilsyneladende en stor indflydelse over økonomien. Og det på trods af at han altså tjener mere end hun. Og hos Jan & Jette har hun stor indflydelse over det daglige, mens han tager sig af de store, økonomiske beslutninger, men altså sådan at det foregår på en udemokratisk måde.

Hvad angår disse familiers venner er forskellen, at Jan & Jettes venner rækker fra den ene yderlighed til den anden. *"Vi har venner, hvor manden laver det hele ..",* og venner, hvor *".. han virkelig er af den gode gamle årgang .."*, tillige med venner *".. der har det, ligesom vi har det",* og nogle *"hvor det er delt meget op i, at det er dine penge og det er mine penge"*. Marius & Mettes venner derimod? *"Jeg føler, de er ligesom os. Jeg tror ikke, nogen af dem har problemer",* siger hun, mens han bemærker: *"Der er heller ingen af dem, der er nærige eller udpræget dominerende, eller .."*, *"Det er ikke noget, man ser i hvert fald"*, føjer hun til.

"Hos mine forældre var det sådan, at min mor tog sig af alt, hvad der hed børn og alt, hvad der hed hus. Hun havde så også noget arbejde derudover. Men min far han var simpelthen bare en, der gik på arbejde, og så kom han hjem, og så havde han fri. Det var 100 pct. efter den gamle bog", siger Olga og fortsætter: *"Det er netop det, der er spøjst, for jeg vil sige, min far var nok den, der udadtil bestemte, men alligevel var det l'eren (det ensidige, kvindeforvaltede system), fordi det var min mor, der, han bragte pengene hjem, men det var hende, der forvaltede dem"*. Olga er da også den initiativrige, mens Ole holder mere igen og mere sjældent foreslår forandringer. Deres fordelingssystem kan da også ligeså meget siges at tilhøre det individuelle som det fælles, som det er angivet i tabel 3.6.1. Om Oles forældre, som er skilt, siger han, *"(jeg) har en tilbøjelighed til at tro, at .. det har været 5'eren (det individuelle system), hvor de hver tjente deres penge, og så, øh, ok, så var der visse ting, som min far så betalte, og så var der visse*

ting, min mor betalte, og så beholdt de så resten, sådan .. ". Om vennerne siger Olga: "Jeg vil nok sige, at vores venner, så er det mere manden, der bestemmer, end kvinden", så på spørgsmålet om Ole og Olga adskiller sig fra dem, svarer de: "Det gør vi nok", men "Helt ærligt, jeg synes ikke vi kan udtale os kvalificeret", tilføjer han.

Både Karsten og Kirsten og Lars og Lise, som tilhører det individuelle fordelingssystem, har forældre med et ensidigt system. Hos Kirsten og Lise var det moderen, der forvaltede, mens det hos Karsten var faderen. Lars derimod er usikker på, om det mest var et ensidigt fordelingssystem eller et fælles, der herskede hos forældrene.

Kirsten siger om det at bestemme: "Det har været min mor mest. Det har helt klart været min mor, der har siddet på pengekasen. Min far havde indtægten, men han gav den videre til min mor og så forvaltede hun den. Da de havde forretning, der var det min mor, der kørte hele regnskabet". Og Karsten: "Mine forældre havde bagerforretning, så både min far og mor havde en lang dag", men om det at bestemme, "Der vil jeg mene, at det var mest min far. Det har det været, fordi han elskede det der med at komme hjem og overraske, når han havde købt et eller andet. Det kunne endda være en bil", siger han. Hvad angår vennerne, siger hun, "Nogen af dem kører økonomisk på samme måde som os og andre kører mere almindeligt med fælles økonomi".

"For mit vedkommende var det også en meget traditionel kønsrolle-opdeling", siger Lise, og på spørgsmålet om forældrenes regime-tilhør tilføjer hun, "I starten ville jeg sige, at det var 2'eren (det ensidige system forvaltet af manden), men så blev det 1'eren (det ensidige system forvaltet af kvinden)". Om sine forældre siger Lars: "Som barn var den egentlig meget lig den, vi har nu", men, siger Lise, "Din mor havde alle pligterne samtidig med fuldtidsarbejde. .. Din mor var ansvarlig og var det ikke din mor, der fik mest i løn?". "Nej", svarer han, "min far lavede en masse skemaer, så vi allesammen kunne deltage". "Men ikke selv", siger Lise, "Nej, men

han var ansvarlig for, at vi fik købt ny støvsuger, da han skulle støvsuge første gang. På den måde var det anderledes", siger Lars. *"Men beslutninger omkring økonomiske forhold, der var det helt klart min far, der var meget mere toneangivende".* Ikke desto mindre siger Lars: *"Mine forældre ville jeg placere i 4'eren (det fælles system)".* Der er altså noget der tyder på, at det ikke er ligegyldigt, hvem der udtaler sig om (bedste-)forældrenes regimertilhør, hvad enten det skyldes et forskelligt kendskab til de faktiske forhold eller ønsket om at idealisere henholdsvis kritisere forholdene hos forældrene/svigerforældrene.

Hos begge (bedste-)forældrene til Peter og Pernille var moderens indkomst en slags supplement – appended income – til brug for den daglige husholdning. Pernilles moder arbejdede således som lønmodtager og havde dermed en fast indkomst, mens faderens indkomst som landmand varierede. *"Min fader betalte alle de faste udgifter, og min mor betalte alt det løse". "Det er mere din/ mine penge, end vi har",* som hun siger. Man kan derfor sige, at Pernilles forældre tilhørte husholdningspengesystemet, men at det altså var moderen selv, der tjente husholdningspengene. Peters mor bidrog ligeledes til indtjeningen med løn fra et deltidsjob, mens faderen havde fuldtidsjob og dermed hovedindkomsten. *"Det har selvfølgelig sat et præg, til gengæld tror jeg nok, de har haft et mere fællesskabsholdning til, hvordan pengene skulle bruges.. det var mere lige, omkring de økonomiske bestemmelser",* siger Peter, når han sammenligner med forholdene hos Pernilles forældre.

I Gunnars hjem var moderens indkomst også et supplement. Hun fik deltidsjob, da børnene var i 10-11-års alderen, og siden blev hun medhjælpende hustru i deres købmandsbutik. Formentlig tilhørte hans forældre da også enten det ensidige fordelings-system eller husholdningspengesystemet.

Om Peter & Pernilles venner siger hun, *"Vi kender et par 2'er familier og et par 4'er familier. Det er nok de to typer vi kender",* og hun fortsætter, der *".. er to par, hvor det er manden, der tjener*

pengene. Vi kender nogen, hvor det er helt markant, at det er manden, der har den store indflydelse. Men de er fælles om de økonomiske beslutninger, men det er helt kalrt, hvem der tjener pengene". "Vi er nok mere utraditionelle i den sammenhæng, fordi vi tjener nogenlunde det samme". Peter fortsætter: "Vi er utraditionelle, ja, og så alligevel tjener du trods alt de 150.000,- det er jo over 10.000 om måneden.. Vores indtjeningsforhold er mere atypiske end vores venners, men beslutningsprocessen om .. hvad de (pengene) skal bruges til, er nok meget ens".

At der kan være forskelle mellem parternes venner, og at sådanne forskelle kan tilskrives deres alder, viser sig for både Lars & Lise og Gunnar & Gertruds vedkommende. Som Gunnar siger: *"Jeg tror, jeg er mere huslig end de andre herrer, det er min opfattelse", "Ja, dem der kommer fra din side, de vennehold vi har der; dem jeg har, der er det lige omvendt, det er jo også piger, man går sammen med, kollegaer. Det er en anden generation, der er alligevel 8 års forskel på Gunnar og jeg",* fortsætter Gertrud. På spørgsmålet om at træffe beslutninger, svarer hun da også: *"Der har jeg nogle eksempler i hvert fald, nr. 3 (husholdningspengesystemet) den ene følger bare med. .. det er nok de lidt yngre – pigerne",* og han føjer til: *"Jeg tror mest det er nr. 4 (det fælles system) – uden jeg ved det".* Og hos Lars & Lise siger han om arbejdsdelingen: *"Jeg er 7 år yngre end Lise. Min vennekreds får børnene sent, så derfor matcher min vennekreds ikke min familiesituation".* Når Lise alligevel gør det meste af husholdningsarbejdet, er forklaringen ifølge Lars, at *".. den første beslutning er arbejdsmarkedet, hvor man er så og så meget. Så er det selvfølgelig det, der skal tilgodeses. Det er det afgørende, – hvor mange timer har du tilbage, når du ikke sover og er på arbejde".* Hos både Lars & Lise og Gunnar & Gertrud arbejder manden da også væsentligt flere timer på arbejdsmarkedet end kvinden.

Endelig siger Henrik & Helle på spørgsmålet hvem af hans forældre, der bestemmer over deres økonomi, *"Mine forældre har meget skarpt adskilt, hvad de har af penge hver især",* mens der er fælles økonomi i hendes hjem. Det er da også først og fremmest

Tabel 3.7.1.1. Familiens, forældrenes og vennernes allokeringsregimetilhør.

	Kvindens forældre ¹⁾				Mandens forældre ²⁾				Venner ³⁾						
Interview familien ¹⁾	Ensidigt system - kvinde forvalter	- mand forvalter	Hushold- nings- penge- system	Fælles system	Indivi- duelt system	Ensidigt system - kvinde forvalter	- mand forvalter	Hushold- nings- penge- system	Fælles system	Indivi- duelt system	Ensidigt system - kvinde forvalter	- mand forvalter	Hushold- ningspenge- system	Fælles system	Individuelt system
Ensidigt system - kvinde forvalter		Anne					Anne					Anne & Anne			
- mand forvalter				(Helle)						(Henrik)				(Henrik & Henriette)	
Hushold- nings- penge- system															
Fælles system	Jette ³⁾ , Mette, Olga	Bente, Else	Inge, Pernille	Helle	Gertrud ⁴⁾		Børge, Gunnar, Ivan	Erik, Gunnar Jan, Marius	Peter	Henrik, Ole	Erik & Else	Jan & Jette, Ole & Olga, Peter & Pernille	Gunnar	Børge & Bente, Gertrud, Henrik & Henriette, Jan & Jette, Marius & Mette, Peter & Pernille	Jan & Jette
Individuelt system	Kirsten Lise						Karsten, Lars		Lars					Karsten & Kirsten	Karsten & Kirsten

Tablet 3.6.1

1) Tabel 3.6.1
2) Spørgsmål 15.d i bilag 1
3) Spørgsmål 15.c i bilag 1
4) Enlig
5) Plejeforældre

hans moder, der tjener pengene, mens det omvendt hos hendes forældre er faderen, der tjener mest.

Det tyder således på, at forældrenes regimetilhør spiller en rolle for de interviewede familier. Det kommer klarest frem blandt familierne i det individuelle system, hvor fordelingssystemerne hos kvindernes forældre blev forvaltet af mødrene og hos mændenes forældre af fædrene. I det ensidige system er der tale om en gentagelse af forældrenes system blot med den forskel, at kvinden har erstattet faderens rolle som forvalter. Endelig praktiserer familierne inden for det fælles fordelingssystem gennemgående et mere moderne system end deres forældre.

Tabel 3.7.2.
Forældres husholdningsarbejde som børn i forhold til egne børns¹⁾

Tidsregime	Forældre udførte som børn <i>mere</i> end egne børn	Forældre udførte som børn <i>det samme</i> som egne børn	Forældre udførte som børn <i>mindre</i> end egne børn
Det ulige	Lars	Lise, Mette, Marius	
Det lige, specialiserede	Anne, Olga	Henrik, Henriette, Ole	Arne
Det lige, kooperative	Else, Jette, Pernille	Erik, Jan, Peter	

1) *Hvad gjorde I selv dengang som børn, hjalp I mere eller mindre til i det daglige, end jeres børn gør nu? (Sp. 13.c i bilag 1)*

Hvad angår børnenes bidrag til det huslige er der i fællesinterviewet spurgt: Hvad gjorde I selv dengang som børn, hjalp I mere eller mindre til i det daglige, end Jeres børn gør nu? Nu er der flere, der ikke har besvaret dette spørgsmål, i nogle tilfælde fordi børnene ganske enkelt er for små. For de resterende familier viser tabel 3.7.2, at manden som regel siger, at han selv gjorde ligeså meget, som hans børn gør nu – Erik, Henrik, Jan, Marius, Ole og Peter – mens kvinderne oftest siger, at de selv

lavede mere end deres børn – Anne, Else, Jette, Olga og Pernille. Der findes dog også mænd, som gjorde mere – Lars – og én som gjorde mindre – Arne – og to kvinder, der lavede lige så meget som deres børn gør nu – Lise og Mette.

For nogle ligger forklaringen på disse generationsforskelle lige for. Det gælder fx Pernille, som voksede op på en gård. For andre vil det kræve en nærmere analyse, som det ikke er muligt at foretage på det foreliggende interviewmateriale. Alene spørgsmålet om, hvilket køn barnet/børnene har og arbejdets omfang har betydning for dette (jf. Bonke, 1997). Som når Mette siger, *"Ja, jeg tror de (børnene) laver det samme, som jeg lavede, og det var ikke meget!"*. Alligevel er det tankevækkende, at piger i tidligere tiders "husmoderssamfund" lavede mere derhjemme og drengene det samme som børn i sen-moderne "dobbeltkarrieresamfund", hvis ellers dette kan udledes af denne undersøgelse.

3.8. Forklaringer på valg af fordelingssystem

Der er ingen tvivl om, at der er foregået væsentlige forandringer med hensyn til udbredelsen af forskellige fordelingssystemer. Mange forhold taler således for, at udviklingen er gået i retning af mere demokratiske regimer og regimer, hvor hver især er ansvarlig for forvaltningen af deres indkomster – det individuelle fordelingssystem. Det antydes da også af sammenhængen mellem denne undersøgelses interviewpersoners regimetilhør og deres respektive forældre. Imidlertid er de to (bedste-)forældrepar regimer ikke nødvendigvis ens, hvorfor der må en forhandling eller i hvert fald en beslutning til for at finde frem til det regime, man selv ønsker at komme til at tilhøre. Hertil kommer en række andre forhold, som kan være af betydning for valget af fordelingssystem.

Pahl (1989) nævner i den forbindelse en række forklaringer, som hun har systematiseret fra britiske og andre landes undersøgelser foretaget inden for de seneste årtier. Disse forklaringer er grupperet under fire overskrifter, nemlig ideologiske forklaringer, praktiske forklaringer, psykologiske forklaringer og genera-

tionsmæssige forklaringer, hvortil kan føjes betydningen af socio-økonomiske forhold.

Hvad angår ideologiske grunde menes der, at regimevalget er betinget af ideologiske og kulturelle forhold, såsom at det er naturligt med ligestilling, og at det ikke kan være anderledes, hvad enten det så skyldes, at det er en samfundsmæssig norm, man er underlagt, eller det er ens foretrukne måde at forvalte sin husholdning på. I det første tilfælde kan et regime opfattes som værende mere naturligt end et andet, og i det andet er det spørgsmålet, hvad der er rigtigt og retfærdigt. Disse normer og præferencer kan naturligvis være forskellige i forskellige sociale grupper og i forskellige geografiske områder, ligesom de kan ændre sig med tiden, jf. det generationsmæssige perspektiv. Her til kommer, at netop det ideologiske perspektiv, at hvad der foregår inden for familiens fire vægge, er et privat anliggende, gør det vanskeligt at vide, om generelle udsagn om ligestilling i familierne er udtryk for, hvad man bør sige, eller hvad man faktisk praktiserer.

Med begrundelser for valget af fordelingsystem menes bl.a., at et regime er mere hensigtsmæssigt at tilhøre end et andet. Det kan således være alt lige fra hensigtsmæssige åbningstider i forretninger til måden, lønnen udbetales på, der er afgørende. Den ene parts nærhed til butikker og samtidige ansvar for madlavningen gør indkøb til en nærliggende opgave for vedkommende, mens nærhed til banken og et job inden for den finansielle verden kan gøre forvaltningen af familiens penge til en oplagt opgave at påtage sig. Der kan således ligge et effektivitetshensyn eller det, at en speciel fremgangsmåde er mere hensigtsmæssig end en anden, til grund for regimevalget, eller det kan være måden, pengene tjenes på, for ikke at nævne at en vis arbejdsdeling eller et vist samarbejde er mere praktisk end et andet, som er afgørende.

Også personlige og psykologiske forhold kan medvirke til forklaringen af regimetilhøret, i og med nogle mennesker på for-

hånd er gode til at holde styr på pengene og sætte system i opgaverne, mens andre har vanskeligere ved disse ting. Nogle holder oven i købet af husholdning både penge- og tidsmæssigt og har derfor nogle umiddelbare egenskaber, som sidenhen bliver til erfaring, jf. specialiseringens dilemma. Det kan også være sådan, at man selv eller ens partner finder, at man er god til at styre husholdningen, eller at opfattelsen er, at man er mindre god eller måske direkte uegnet, hvad enten dette er reelt eller en forestilling, man har om sig selv eller sin partner.

At generationsmæssige forhold kan være af betydning for regimetilhøret, kan enten vise sig ved, at man vælger et anderledes regime end ens forældres, dvs. som en reaktion mod dette, eller ved, at man finder forældrenes regime fordelagtigt og ønskværdigt at efterleve.

Endelig kan valget af fordelingssystem forklares ved socio-økonomiske forhold, såsom aldersforskelle parterne imellem. Det kan også være indkomstforskelle og forskelle i arbejdsmarkedsstatus, som bliver afgørende for, om den ene eller anden bestemmer over forvaltningen og anvendelsen af familiens penge og tid, ligesom forskellig fortid kan spille ind. Antallet af tidligere ægteskaber, tilstedeværelsen af stedbørn, arv af økonomiske midler, tidligere ejerskab til nuværende bolig osv. er formentlig alle forhold, som er vigtige for at kunne forklare valget af fordelingssystem. En del af disse forhold er allerede taget op i denne undersøgelse, dels ved at familierne er udvalgt efter socio-økonomiske kriterier, og sammenhængen mellem disse og regimetilhøret derfor allerede er belyst, dels ved at sammenhængen mellem indkomst, indkomstfordeling mellem parterne og regimetilhøret eksplicit omend indirekte er fremgået, jf. tabellerne 3.6.1 og 3.6.4.1.

Nu er det naturligvis vanskeligt at sondre skarpt mellem disse grunde til at vælge et givet fordelingssystem, og flere af forholdene er da også forbundet med hinanden. Det gælder eksempelvis det praktiske forhold, at den ene er mest effektiv til at styre

økonomien, og det psykologiske forhold, at den ene opfattes som værende bedst til at styre husholdningen eller måske uegnet til det. For at opnå viden om familiemedlemmernes grunde er der da også tale om det problem, at deres svar på den ene side må tages for pålydende og på den anden side må fortolkes ud fra sammenhængen og anden øvrig viden om dem. Omvendt giver flere spørgsmål, der tilsyneladende dækker over det samme fænomen, mulighed for en bedre forståelse af den måde, de pågældende familiemedlemmer selv ser baggrunden for det bevidst eller ubevidst valgte fordelingssystem.

I de individuelle interview er der stillet en række spørgsmål indtelt i overensstemmelse med ovennævnte forklaringskategorier. Det vil sige, at der til hver af parterne er stillet spørgsmålet, "Når I har valgt det regime, som I har, hvad mener du så, forklaringen er?" Herefter blev vist et kort, som indeholdt svarmulighederne, ideologisk, praktisk, psykisk eller generationsmæssig, og hvor alle disse muligheder igen var opdelt i flere underkategorier, sådan som det fremgår af forspalten i tabel 3.8.1. Disse svarmuligheder svarer i store træk til de kategorier, som fremkom i Pahls (1989) undersøgelse på baggrund af åbne spørgsmål.

I Pahls undersøgelse viste det sig, at ideologiske forhold som naturligt, rigtigt og retfærdigt blev anset som værende den hyppigst forekommende grund til valget af fordelingssystem. Denne begrundelse viste sig i øvrigt at være hyppigere forekommende blandt mænd end blandt kvinder. En praktisk begrundelse, som at det valgte fordelingssystem var mest effektivt i forhold til den måde, pengene tjenes på i familien, var også udbredt, men her var det oftere kvinder end mænd, der gav den begrundelse. Det gælder også psykologiske grunde, som var den tredjemest udbredte begrundelse. Endelig forekom generationsmæssige grunde, som det at undgå forældrenes mønster eller at gøre som dem, meget sjældent som forklaring.

Tabel 3.8.1.
Begrundelser for valg af fordelingssystem¹⁾.

Begrundelser for valg af fordelingssystem	Fordelingssystemer			
	Det ensidige system, kvinden forvalter	Husholdningspengesystemet	Det fælles system	Det individuelle system
Ideologisk - synes mest naturligt - synes mest rigtigt - synes mest retfærdigt	Anne Arne	Helle Henrik	Børge og Bente, Gunnar, Jan og Jette, Mette, Peter og Pernille Jan, Marius, Ole Gunnar	Karsten og Kirsten, Lars Karsten og Kirsten, Lars Lars
Praktisk - mest effektivt/hensigtsmæssigt/det passer os - svarer til den måde, pengene tjenes på - mest praktisk/ at én/begge tager sig af det	 Arne	 Henrik	Børge og Bent, Gunnar og Gertrud, Inge og Ivan, Jan, Marius, Ole, Peter og Pernille Ole og Olga Børge og Bente, Erik, Gunnar og Gertrud, Inge og Ivan, Jan og Jette, Ole og Olga, Peter	Karsten, Lars Karsten
Psyriske grunde ²⁾ - konen bedst til at styre husholdningen, så hun gør det - manden bedst til at styre husholdningen, så han gør det - konen er uegnet til at styre husholdningen - manden er uegnet til at styre husholdningen				(Lise)
Generationsmæssige grunde - forsøger at undgå forældrenes mønster - vi gør det som vores forældre, hvorfor ikke	Arne og Anne		Børge, Ivan og (Inge), (Ole), Olga, Pernille Erik, Marius og Mette	Karsten

1) Spørgsmål 18 i bilag 1.
2) Disse grunde omtales som psykologiske grunde i teksten, da de er blevet opfattet sådan i interviewene.
()fortolkning af den pågældendes begrundelse

I nærværende undersøgelse gives ideologiske og praktiske grunde også som forklaring på valget af fordelingssystem af mange af de interviewede kvinder og mænd, hvorimod psykologiske grunde kun gives af Lise. Generationsmæssige grunde forekommer også udbredt og tilsyneladende hyppigere end i den engelske undersøgelse. Det kan måske skyldes, at ligestillingen mellem kvinder og mænd er gået hurtigere i Danmark end i England – den engelske undersøgelse er også foretaget tidligere – hvorfor et opgør med tidligere generationers måde at forvalte husholdningen på er mere oplagt i Danmark. Nu skal denne sammenligning imidlertid tages med forbehold, da formålet med nærværende, og andre kvalitative undersøgelser i almindelighed er at forstå valget af fordelingssystem og ikke disses udbredelse.

For Anne og Arne, som tilhører det ensidige fordelingssystem forvaltet af hende, giver begge udtryk for, at dette regime er valgt, fordi de forsøger at undgå forældrenes mønster. I begge hjem var det faderen, der bestemte og forvaltede et ensidigt regime, selv om Annes moder også havde erhvervsarbejde – i modsætning til Arnes moder, der ikke var på arbejdsmarkedet. Anne mener da også, at både hun og Arne skal være ansvarlige for indkomsterhvervelsen i familien, for husarbejdet og for børnene: *".. vi er fælles om at lave børnene, så skal vi da også være fælles om at opdrage dem, osv."* Arne synes derimod, at indkomsterhvervelsen først og fremmest burde være hans ansvar og ligesådan det at forsørge børnene, mens husarbejdet skulle være et fælles anliggende. *"Det er nok social arv fra mine forældre"*, som han siger, samtidig med at han mener, at *"noget af det synes man bestemt ikke, man skal gentage"*. Det kunne tyde på, at Arne på samme tid er præget af forholdene hos sine forældre med den traditionelle kønsrollefordeling og en nutidig samfundsmæssig norm om ligestilling mellem kønnene. Arne siger da også, at valget af deres fordelingssystem, som han selv opfatter som værende et fælles regime, er begrundet i, at det er mest retfærdigt. Det er dog ikke anderledes, end at han også mener, at deres regime er det mest praktiske for dem, måske fordi han i perioder er førtidspensionist med lav og usikker indkomst, mens hun har fast løn-

arbejde på en virksomhed i nærheden. Han erkender derfor, at det er bedst, at hun forvalter deres økonomi, både fordi hun altså har en permanent og større indkomst end han, og fordi hun er bedre til det. Både Arne og Anne har da også tidligere i interviewet tilkendegivet, at ansvaret for familiens økonomi er Annes, og det på trods af at de altså begge på det direkte spørgsmål om regimetilhør tilkendegiver, at de tilhører det fælles fordelingssystem. Anne siger i øvrigt om begrundelsen for valg af regime, *"Det skal bare være sådan"*, hvad enten hun så refererer til det ønskede regime eller det reelt ensidige, som hun efter alt at dømme forvalter.

Hos Børge og Bente svarer han straks på spørgsmålet om, hvorfor de har valgt det fælles fordelingssystem, at det har de, fordi *"jeg tror bl.a., at det er mest effektivt og så mest praktisk"*. For Bente er det ikke først og fremmest forklaringen, idet hun finder, at det at være fælles om det, *"det er det mest naturlige"*, altså en ideologisk forklaring. Det praktiske som en forklaring på deres regimevalg nævner Bente først senere.

Det praktiske refererer bl.a. til, at Børge er vicevært i deres bebyggelse og dermed meget hjemme, mens Bente arbejder på fuldtid på det nærliggende sygehus. Børge har derfor flere muligheder for at sørge for økonomien, herunder at gå i banken og i øvrigt foretage sig mange dagligdags ting, selv om det altså er Bente, der mest tager sig af det huslige. Efter hans egen opfattelse har han da også ansvaret for økonomien (tabel 3.6.2.2) og for indkomsterhvervelsen, *"Jeg vil ikke engang sige jeg synes, at nogen burde, for hvis hun tjener mest, så er det i orden. Men det er vel manden, hvis man endelig skal sige det. Hvis man skal sige noget"*. Hvad angår kontrollen over deres økonomi er begge i øvrigt enige om, at den har han. Børge og Bente tjener stort set det samme, men han er 20 år ældre end hun, hvilket kan være forklaringen på deres forskellige kønsrolleopfattelser; hvor hun mener at begge bør være ansvarlige for indkomsterhvervelsen, mener han, at det bør være manden. Ikke desto mindre mener Børge, at han med deres regimevalg forsøger at undgå forældre-

nes mønster, men hvad, han mener, er: *"Før var det sådan, at manden ikke tog sig særlig meget af børnene"*. Bente derimod tillægger ikke sine forældres praksis nogen betydning, hverken på den ene eller på den anden måde.

For Else & Erik er der kun oplysninger om hans begrundelse for valget af det fælles fordelingssystem. Han siger, *"Jeg tror, at det er det mest praktiske, at begge to tager sig af det"*, og *"Det er nok lidt af generationsmæssige grunde – det er ligesom noget, jeg er opdraget til. Det fungerede fint hjemme hos mine forældre"*. *".. de (har) været fælles om at bestemme, selv om min far tjente pengene"*. Nu har Eriks forældre formentlig i realiteten tilhørt husholdningspengesystemet, hvor moderens forvaltning af den daglige økonomi har været umiddelbar synlig for børnene, også fordi hun kun havde små bijob og egentlig var hjemmegående. Erik mener da også ligesom Else, at begge parter nu om stunder bør være lige ansvarlige for indkomsterhvervelsen, selv om han selv tjener dobbelt så meget som hun gør.

Alligevel er Erik og Else enige om, at Erik har ansvaret for deres egen økonomi, og at det ifølge Else også er ham, der kontrollerer deres økonomi, mens han synes, at begge gør det. Den daglige forvaltning derimod er hendes domæne, hun er dagplejemor, og større beslutninger træffes i fællesskab. Der var da også under fællesinterviewet flere ting, der pegede på, at hendes indflydelse i familien var større end svarene på spørgsmålene umiddelbart gav udtryk for. Hun fremtrådte tilbageholdende, men var utvivlsomt den mest vedholdende, når der skulle træffes beslutninger. Samtidig har de fælles lønkonto, som begge kan trække på. Dette tilsammen kan formentlig forklare, hvorfor de placerer sig under det fælles fordelingssystem. Else har i øvrigt deres venner at holde det op imod, her er det som regel kvinden, der forvalter et ensidigt fordelingssystem, mens det hos hendes forældre var faderen, der forvaltede et sådant system.

Ligesom hos Erik & Else er det også Gunnar der tjener mest i hans og Gertruds familie. Hans indkomst er næsten dobbelt så

stor som hendes, og det er da også ham, der overordnet bestyrer deres økonomi, mens hun står for den daglige husholdning, der finansieres over hendes lønkonto, som han også har adgang til. Det hænger formentlig sammen med hans arbejde som butiksbestyrer med omkring 60 timers arbejdsuge og hendes som beskæftiget på en større virksomhed med en almindelig 37 timers arbejdsuge. Både Gunnar og Gertrud har betydelige transportafstande til arbejdet. Hertil kommer, at Gunnar er knap 10 år ældre end Gertrud.

Når de alligevel tilhører det fælles fordelingssystem, hænger det bl.a. sammen med, at de begge mener, at ansvaret for økonomien er fælles, selv om han godt nok kontrollerer denne, som de begge siger. *"Jeg beder nok om, at vi skal holde lidt igen engang i mellem"*, siger han. *"Vi er fælles om beslutningerne, men han er den, der holder lidt igen"*, siger hun. Som forklaring på deres regimetilhør angiver både Gunnar og Gertrud, at det valgte regime er det mest effektive og praktiske forholdene taget i betragtning. Gunnar mener endvidere, at det fælles fordelingssystem også er det mest naturlige og retfærdige, hvilket skal forstås som en ideologisk forklaring, sådan som spørgsmålet er stillet. Og endelig finder Gunnar, at begge principielt set bør være ansvarlige for indkomsterhvervelsen. Om dette betyder, at begge bør tjene lige meget og bestemme lige meget, eller det blot er udtryk for et ønske om at leve op til en samfundsmæssig norm, fremgår ikke direkte af interviewet.

Det ideologiske bruger også Henrik og Helle som forklaring på, at de angiveligt tilhører det fælles fordelingssystem, selv om husholdningspengesystemet synes at være mere i overensstemmelse med den måde, de forvalter deres økonomi på. Omkring det ideologiske angiver hun, at det valgte regime er det mest naturlige, mens han skærper det ved at sige, at det er det mest rigtige. Eller som hun siger, altså om det de begge opfatter som et fælles fordelingssystem: *"Jeg er altid blevet opdraget til, at man hjælper hinanden"*. Han formulerer det ligesådan: *".. det er vi vel blevet opdraget til"*. Helles forældre tilhører det fælles fordelingssystem,

mens Henriks forældre tilhører det individuelle regime, hvilket måske kan være forklaringen på, at han har det afgørende ord over deres økonomi, når han nu tjener mere end dobbelt så meget, som hun gør. I modsætning til Helle, som mener at begge parter bør være ansvarlige for indkomsterhvervelsen i en familie, mener Henrik da også, at det er manden, der bør være hovedansvarlig.

For Inge og Ivan er det kendetegnende, at deres indkomster er beskedne og svingende, dels fordi han som gartner er vinterledig, dels fordi hun efter at have haft arbejde nu er begyndt at læse til pædagog. Ikke desto mindre har de fælles økonomi, som han ifølge begge parter kontrollerer. Hvad angår ansvaret for økonomien er de uenige, idet han mener, at det er hans, mens hun mener, at de er fælles om det. Større økonomiske beslutninger er de dog enige om, at de er fælles om at træffe.

Forklaringen på deres fælles fordelingssystem er ifølge ham, dels at det er mest effektivt og hensigtsmæssigt, når han i perioder alligevel er hjemme, og hun har haft skiftende tilhør til arbejdsmarkedet, dels at han vil forsøge at undgå forældrenes mønster. Ivans moder havde således erhvervsarbejde, men faderen deltog alligevel ikke i det huslige, *"Jeg kan huske, at jeg har tit været sur på min far, fordi han ikke gjorde noget, at det altid var min mor. Det synes jeg, var forkert"*, siger Ivan, som samtidig oplevede, at det var faderen, der forvaltede forældrenes økonomi. Begge bør være ansvarlige for den lige såvel som for indkomsterhvervelsen, mener Ivan, og tilsvarende mener Inge, at det at sørge for børnene også bør være et fælles anliggende. Når det alligevel ikke er tilfældet i praksis, skyldes det ifølge Inge: *".. jeg tager selv rollen. Det ville være fjollet af mig at sidde og brokke mig over det"*.

Inge forklarer deres regimetilhør med, at *"rent praktisk passer det os. Ivan forvalter økonomien, fordi det er jeg elendig til. Så derfor er det mest praktisk"*. Når de på trods heraf opfatter deres regime som fælles, er det for begge parter en reaktion mod forældrenes måde at forvalte deres økonomi på. *"Jeg vil nok sige, at jeg ville*

nødigt have det sådan, som mine forældre har haft det. At det er manden, der tjener pengene, og så får jeg udleveret nogle lomme-penge til husholdningen. Det ville jeg nødigt". Alligevel er det dog ikke forældrenes måde at gøre det på, der måske er det afgørende. "Vi gør det bare sådan, fordi jamen sådan er vi", siger Inge.

For Jette og Jan spiller det generationsmæssige af gode grunde ingen særlig rolle. *"Vores situation er lidt speciel i og med, at Jette stort set ingen forældre har haft, og min far døde, da jeg var 11 år".* Derimod spiller det ideologiske en rolle for både Jette og Jan. Begge mener, at fælles forvaltning er det mest naturlige, og han mener tillige, at det også er det mest rigtige. Som det tidligere er fremgået, mener de da også, at de begge har ansvaret for familiens økonomi, selv om Jan efter hendes opfattelse har kontrollen over den. Senere siger Jette imidlertid: *"Jeg har nok mere tjek på det (at styre husholdningen), end Jan egentlig har".* Det forhold, at Jan tjener mere end dobbelt så meget som Jette, har tilsyneladende ikke den store indflydelse på deres forvaltning af økonomien.

Ikke alene indkomsterhvervelsen bør ifølge både Jan og Jette være et fælles ansvar, også husarbejdet og det at sørge for børnene bør være det. Jan og Jette er da heller ikke kun fælles om pengene, de deles også om arbejdet, og ovenikøbet uden nævneværdig specialisering, jf. det lige, kooperative system. Hun køber dog tøjet til børnene, mens han stort set altid tager sig af gulv-vask.

Ud over det ideologiske mener Jan, at det at være fælles om forvaltningen også er det mest effektive og hensigtsmæssige. Det er også det mest praktiske, at begge tager sig af husholdningen, mener både Jette og Jan. Han siger: *"Vi har et arbejde, der skal laves, og vi bruger begge to lige meget tid".* Og hun fortsætter: *"Hvis jeg har tid til det, gør jeg det, har jeg ikke tid til det, lader jeg det ligge, og så gør Jan det".* Men *".. hvis Jan havde et karrierejob, og jeg gerne ville gå hjemme med børnene, så synes jeg, det er i orden, eller omvendt. Jeg synes ikke, man behøver at sige, at*

når han er manden, skal han tjene så og så mange penge. Og jeg som kvinde, og så skal jeg tage mig af børnene. Børnene er nu engang vores. Det er ikke samfundets børn. Vi har begge to ønsket at få de børn, så mener vi, at vi også har et fælles ansvar og også med økonomi".

For Peter og Pernille, som er næsten lige gamle, er deres fordelingssystem også begrundet i både noget praktisk og ideologisk. *"Jeg synes når man har valgt at leve to sammen, så må man også – så hører det med økonomien også til",* siger Pernille. Det er med andre ord både hensigtsmæssigt og naturligt, ikke mindst når begge parter interesserer sig for økonomien derhjemme ved at have flere konti til forskellige formål og en diverse konto, og tillige har de omhyggelige overvejelser i forbindelse med større anskaffelser og home-banking for at have styr på økonomien. Deres baggrund som handelshøjskoleuddannede fornægter sig ikke. De sidder begge i vellønnede stillinger med økonomi som speciale og med gode lønninger, hendes noget større end hans.

"Udgangspunktet er også, at vi er fælles om at lave pengene i familien, så er det også en meget naturlig konsekvens, at vi også begge er fælles om det", siger Pernille, og tilføjer, *"Jeg har nok mest været den "Ordnung muss sein"-person, du havde ikke et budget før vi flyttede sammen, vel altså",* hvortil han griner. *"Jeg havde det for mig selv, før vi flyttede sammen selv om det var meget i det små, når man bor på et kollegieværelse".* Pernilles kommer fra en gård, hvor *".. hun (moderen) havde stuehuset, og min far havde alt det andet".* Herudover havde Pernilles mor også et lønarbejde med en indkomst, som gik til alt det løse. Denne arbejdsdeling ønsker Pernille ikke gentaget, *"Jeg vil nok sige, jeg prøver at undgå mine forældres mønster".* Det generationsmæssige spiller med andre ord en rolle for Pernilles ønske til fordelingssystem, hvilket angiveligt ikke er tilfældet for Peter, som i hvert fald ikke angiver dette som begrundelse for valg af regime. Peters baggrund er da også anderledes end Pernilles, hans forældre var lønmodtagere, selv om moderen godt nok kun havde et deltidsjob, og de tilhørte da også det fælles fordelingssystem.

Det generationsmæssige er for Olga og Ole et væsentligt argument for at have valgt det fælles fordelingssystem. *"Jeg vil sige, at netop det der med ikke at efterleve nogle roller, den spiller i hvert fald ind hos mig. Den er vendt om, fordi jeg har set nogle af de ting, som mine forældre har gjort og sagt, sådan vil jeg ikke have det"*, siger Olga. Og han føjer til: *".. jeg synes, det var forkert, at min mor i princippet havde meget mere arbejde end min far i kraft af, at hun havde fuldtidsarbejde, og så derefter skulle klare tingene derhjemme. ..., det synes jeg er forkert"*. Både arbejdsdeling og forvaltningen af pengene hos forældrene er altså medvirkende til Olgas og Oles valg af fordelingssystem.

Hertil kommer det praktiske i at være fælles om husholdningen. *"Vi tjener jo stort set lige mange penge, ikke"*, siger Olga. *"Vi bidrager begge to i lige høj grad til det økonomiske, så, hvorfor skulle vi så ikke også være fælles om det andet der"*, siger Ole, og han fortsætter: *"O.k., jeg vil sige det sådan, at hvis det var, hvis jeg havde en væsentlig højere indtægt end Olga og en væsentlig højere arbejdstid vel at mærke, altså hvis Olga var hjemmegående husmor eller havde halvdagsjob, og jeg til gengæld så havde fuldtidsjob og så en væsentlig højere indtægt i kraft af det der. Ikke fordi det er kønsrollebestemt, men så vil jeg nok sige, at ok så ville mere husholdning hvile på hende"*. Under alle omstændigheder deles Ole og Olga om arbejdet – det lige, specialiserede system – og økonomien er også overordnet et fælles anliggende, selv om Ole og Olga har hver deres lønkonto og en delvis opdelt økonomi. Olga tjener da også lidt mere end Ole, hvortil kommer, at *"Det kan nok spille en rolle, at vi flyttede sammen og lærte hinanden at kende i en ret sen alder, altså jeg var ungkarl til jeg flyttede sammen med Olga, og som ungkarl så er du nødt til at lave mad selv, du er nødt til at gøre rent selv .. så var jeg vant til at gøre de ting der, der er ikke noget, der har været fremmed for mig"*.

Endelig er der også noget ideologisk i Oles og Olgas måde at forvalte deres økonomi på. *"Der er en snert af ideologi i det"*, som hun siger, og han tilføjer: *"Altså man er sådan, skal vi sige produktet af den tidsalder, man lever i, ikke"*.

Det ideologiske indgår ligeledes som forklaring på Marius og Mettes måde at forvalte deres økonomi på. *"Efter de overskrifter (kortet som vises) er det selvfølgelig ideologi",* siger Marius. Og Mette har tilsyneladende samme opfattelse *"Vi synes, det er mest naturligt. Det er ikke bevidst. Det er bare blevet sådan. .. Vi har bare altid haft det sådan. Det er ikke noget at tage stilling til. Det er: sådan har det bare været. Det er jo vores grundholdning. .. Det har aldrig været til debat".* At Marius tillige finder, at det fælles fordelingssystem er mest praktisk, ændrer ikke på betydningen af det ideologiske.

Hertil kommer det generationsmæssige. Hos både Marius og Mette har mødrene haft stor indflydelse på økonomien. I Marius tilfælde ved at hans moder forvaltede husholdningspengene, mens faderen skaffede disse gennem sit erhvervsarbejde – husholdningspengesystemet – og hos Mettes forældre ved at moderen formentlig i kraft af sit erhvervsarbejde i realiteten forvaltede økonomien – det ensidige system. *"Der ligger også det i det",* siger Marius, *"at jeg er opdraget til, at hun er meget selvstændig, eller – hun er i hvert fald ikke opdraget i en familie, hvor kvinden er underdanig".* Eller som Mette ser det: *"Vi er begge opdraget i hjem, hvor begge forældre er nogenlunde lige, så bliver man det vel også selv".* På trods af disse forskellige udlægninger, er der meget, der taler for, at Mette har en endog stor indflydelse på deres økonomi. Blandt andet har Mette som nævnt adgang til Marius' lønkonto, mens han ikke har adgang til hendes. Ikke desto mindre er forvaltningen af deres økonomi altså valgt karakteriseret som et fælles fordelingssystem. Mette er skolelærer og er gået ned i arbejdstid.

Også for Marius og Mette er der forskelle i den tid, de bruger på deres job, hvilket har betydning for indsatsen i det huslige. *"I og med vi ikke har lige mange timer, er noget mere hensigtsmæssigt end andet, og alle butikker er jo lukkede, når jeg kommer hjem fra arbejde.. men også rent håndværksmæssigt. Det er klart, at jeg er bedst til det med værktøj. I tidernes morgen var jeg udlært som smed. Jeg har også forstand på det",* siger Marius. Det er derfor

ikke muligt at praktisere hverken et kooperativt eller et specialiseret, lige tidsregime, når "*.. han aldrig (er) hjemme om dagen, så ville det på en måde være forkert, ikke*", siger Mette om deres måde at forvalte tiden på.

For Lars og Lise, som tilhører det individuelle fordelingssystem – med træk i retning af husholdningspengeregimet – er det kun ham, der fremhæver det ideologiske som forklaring på dette valg: "*Det er mest naturligt. Det falder os naturligt, og dermed synes vi også, at det er rigtigt. Jeg synes også, at det er retfærdigt*". Lise nævner ingen af disse forklaringer, men fremhæver i stedet psykiske grunde, i øvrigt som den eneste af samtlige interviewede: "*Jeg tror, at det er psykiske grunde. Det er ikke noget med, at vi er uegnede til det, men jeg gør det nok, styrer den husholdning, fordi det går jeg mest op i. Jeg vil ikke sige, at jeg er bedst til det*". Lars mener dog ikke, der er nogen styring på deres økonomi. "*Vi har det, at vi holder øje med, om der bliver, nej, der er ingen psykiske grunde til det (valget af fordelingssystem)*".

Om Lars og Lises måde at forvalte økonomien på er praktisk, er der heller ikke enighed om. "*Jeg synes selv, at den er mest hensigtsmæssig, den er i hvert fald nem. Ja, jeg kan ikke forestille mig det enklere*", siger Lars, mens Lise tilføjer: "*Rent praktisk så er det upraktisk, altså vi har gjort det på en upraktisk måde, men det er en måde, der passer os. Det passer bare til os. Det passer til vores måde at gribe tingene an på. Vi får ikke sat os ned og sagt, at nu laver vi det hele om. Det kører udmærket*", og det sidste er begge enige i.

Det hører med til forståelsen af Lars og Lises måde at forvalte økonomien på, at Lars er yngre end Lise, og at han i sin tid flyttede ind i Lises hus, som de stadig bor i.

Hvad angår generationsmæssige forhold nævner hverken Lars eller Lise dette som årsag til deres måde at forvalte økonomien på. "*Nej, der er ikke noget adopteret her nej*", siger Lars. Begge kommer fra hjem, hvor moderen havde erhvervsarbejde, og hvor

det hos Lars' forældre var faderen, der forvaltede økonomien – et ensidigt system – var det hos Lises forældre moderen, der forvaltede økonomien, ligeledes i et ensidigt fordelingssystem. For Lises vedkommende har det måske været medvirkende til, at hun har ønsket et regime – det individuelle – hvor hun også deltog i forvaltningen af økonomien.

Hos Karstens og Kirstens forældre var der ligeledes et ensidigt fordelingssystem, og igen sådan at i hans hjem var det faderen, der stod for forvaltningen af økonomien, og i hendes moderen, der gjorde det. Karsten udelukker ikke, at det kan have været medvirkende til, at de selv har valgt det individuelle fordelings-system: *".. det har ikke været en bevidst tanke, men det kan godt være, at den har ligget i baghovedet". "For mit vedkommende er det en forlængelse af min opdragelse"*, siger Kirsten.

Det er dog det ideologiske og praktiske, der har været den væsentligste grund til Karstens og Kirstens valg af fordelingssystem: *"Der er noget ideologisk i det også, sådan som vi har grebet det an. Det skyldes vel netop det der med, at vi har levet hver for sig i en del år først, så vi føler os også som selvstændige mennesker og derfor har vi organiseret det sådan"*, siger Karsten. Kirsten er enig: *"Jeg synes, at det er meget ideologisk for mig"*.

Både Karsten og Kirsten er lærere og tjener stort set det samme. De har valgt at bo i en nyere tæt-lav bebyggelse med gode forhold for børn i form af fællesfaciliteter mv., og selv om Karsten er godt 10 år ældre end Kirsten, er de formentlig den familie, der bedst svarer til, hvad man skulle forvente af et individuelt fordelingssystem med et lige, kooperativt tidssystem.

3.9. Sammenfatning

For at forstå karakteren af og indholdet i deres økonomiske beslutninger er der gennemført en række kvalitative interview af børnefamilier. Disse er udvalgt efter forskellige socio-økonomiske kriterier, som i udenlandske undersøgelser har vist sig at være af betydning for familiers måde at fordele ressourcer på.

De interviewede familier tilhører forskellige fordelingssystemer, hvilket dels fremgår af deres egne oplysninger herom, dels beror på en fortolkning af hele interviewet, som består af et fælles interview og individuelle interview. Sidstnævnte er gjort for at kunne sammenholde svarene fra de to parter og disse med svarene fra fællesinterviewet. Derigennem belyses omfanget af uenigheder og forskellige fortolkninger parterne imellem.

Det viser sig ikke overraskende, at de fleste af familierne placerer sig inden for det fælles fordelingssystem, mens kun nogle få angiver at tilhøre det individuelle fordelingssystem. Hvad angår tidssystemerne tilhører stort set lige mange det ulige system, det lige, specialiserede og det lige, kooperative system.

Det umiddelbare tegn på at tilhøre det fælles fordelingssystem er, at der angiveligt findes en fælles konto eller husholdningskasse, som begge parter har adgang til. Der skal med andre ord være tale om fælles penge og ikke om, at hver har sin bankkonto og hver sine penge. Det betyder imidlertid ikke, at begge har samme indflydelse over økonomien. I nogle familier er det manden, der har adgangen til budgetkontoen, og også ham der laver budgettet, mens det i andre familier er et fælles anliggende. Det afgørende er tilsyneladende, om han tjener mere end hende og dermed bidrager mere til de fælles udgifter. Budgetlægningen kan også foretages af banken, når indkomsten er beskeden. I den pågældende familie har parterne ikke adgang til hinandens konti på trods af, at der på mange måder er tale om et fælles fordelingssystem.

I en anden familie, hvor han er arbejdsløs dele af året og hun har fast arbejde, styrer hun økonomien inden for et ensidigt fordelingssystem.

Det individuelle fordelingssystem kan karakteriseres ved, at ingen af parterne har umiddelbar adgang til den andens indkomst, og ved at visse udgifter er det forbeholdt den ene at betale, mens andre er forbeholdt den anden. Der er tale om to parter,

der forvalter hver sin økonomi og har hver sine individuelle udgifter. Samtidig er det en måde at synliggøre, hvad der bruges på den daglige husholdning, idet bidragene hertil er forhandlede. Hvor der er store indkomstforskelle parterne imellem kan dette regime minde om husholdningspengesystemet, idet parten med den største indkomst fører penge over til den anden, som står for den daglige husholdning.

Hvad angår tidsfordelingen er den ofte lige blandt familierne i det fælles fordelingssystem, og tilsvarende for familier inden for det individuelle fordelingssystem, hvis ellers parternes arbejde på arbejdsmarkedet ikke adskiller sig væsentligt fra hinanden.

For at belyse graden af *kollektivitet* i familiernes økonomiske forhold er der i de individuelle interview stillet spørgsmål, om det, man tjener, opfattes som værende mest til fælles brug, eller om det opfattes som værende mest til eget brug.

I familierne i det fælles fordelingssystem er parterne enige om, at både deres egen og partnerens indkomst er til fælles brug, og det gælder, selv om der er forskelle i deres indkomster. Der er dog en undtagelse, nemlig i en familie hvor han tjener væsentlig mere end hun gør. Her opfatter han sin indkomst som sin egen og hendes som hendes egen, mens hun opfatter begges indkomster som værende fælles. Det er da også ham, der bestemmer over økonomien, hvilket sammen med andre forhold taler for, at denne familie mere tilhører det ensidige system forvaltet af manden end det fælles fordelingssystem.

I en af familierne inden for det individuelle fordelingssystem er der en traditionel opfattelse af mænds og kvinders økonomiske roller. Han opfatter først og fremmest sin indkomst som værende til fælles brug, og hendes mere til eget brug, mens hun opfatter begges indkomster som deres egne. Familiens fordelingssystem ligner på flere måder husholdningspengesystemet. Den anden familie inden for det individuelle fordelingssystem har som forventet en opdelt økonomi, hvor det individuelle opvejer

det kollektive i økonomien. Endelig er det ensidige fordelings-system repræsenteret ved en familie med en vis grad af kollektivitet inden for de rammer, deres økonomi tillader.

For nærmere at forstå karakteren af de forskellige fordelings-systemer er der stillet spørgsmål om, hvem der har *ansvaret* for familiens økonomi, hvem der *kontrollerer* den, hvem der står for udførelsen af daglige henholdsvis større økonomiske beslutninger, og dermed hvem der *forvalter* økonomien.

Hvad angår familierne med individuelle fordelings-systemer er der forskelle både med hensyn til ansvaret for indkomsterne og for kontrollen over og forvaltningen af disse. I den ene familie er det ham, der har en afgørende indflydelse på familiens økonomiske forhold, mens det hos den anden ser ud til at være hende, der har det afgørende ord at skulle have sagt. Det er således ikke givet, at ens indkomster betyder ens indflydelse på familiens økonomi, eller at den, der tjener mest, også har den overordnede kontrol over familiens økonomi. Det forhold, at huset oprindeligt har været hendes, og at hun fører husholdningen, kan således indflydelsesmæssigt vise sig at opveje, at hun tjener mindre end han gør.

Ikke overraskende mener flere af personerne inden for det fælles fordelings-system, at *ansvaret for indkomsterhvervelsen* er fælles. I nogle familier tillægges han dog alene ansvaret både af ham selv og af hende, hvorimod der ikke er nogle, der tillægger hende eneansvaret for familiens økonomi. Hvad angår kontrollen over familiens økonomi tillægges denne som regel manden, kun i nogle få familier tillægges den dem begge, og i så fald er det ham, der gør det.

Endelig hvad angår *indflydelsen* over det daglige henholdsvis i forbindelse med større økonomiske beslutninger, som der spørges om i fællesinterviewet, oplyser nogle, at det er kvinden, der bestemmer over det daglige, mens manden tager sig af de større beslutninger. Disse familier har med andre ord, hvad der må

betegnes som en traditionel, forvaltningsmæssig arbejdsdeling. Der er dog også familier, hvor begge bestemmer lige meget over det daglige, ligesom også større beslutninger er fælles.

Der er kun én familie, der nærmer sig det fulde fællesskab og den arbejdsmæssige lighed, idet der her er enighed om, at gennemførelsen af daglige og større beslutninger er fælles anliggender, som ikke kræver de store forhandlinger. Den overordnede kontrol med familiens penge opfatter kvinden dog som værende hans.

Det generelle billede er imidlertid, at selv om de nævnte familier angiveligt tilhører det fælles fordelingssystem, er det ikke i alle tilfælde udtryk for, at begge mener, at de deles om det overordnede ansvar for familiens indtjening, og at begge kontrollerer familiens penge. Heller ikke forvaltningen af daglige eller større beslutninger er nødvendigvis fælles anliggender. Det betyder, at der selv inden for det fælles fordelingssystem i realiteten ikke er nogen familier, hvor både ansvar, kontrol og forvaltning deles ligeligt mellem parterne.

Med hensyn til *planlægningen* og *organiseringen* af familiens daglige, finansielle affærer er der i stort set alle familier enighed mellem parterne om planlægningsomfanget, hvorimod dette varierer markant mellem familierne, også blandt familier inden for det samme fordelingssystem.

Inden for det fælles fordelingssystem er der således både familier, der planlægger større køb omhyggeligt, familier, der forsøger at gøre det, og familier, der tager det, som det kommer. Også planlægningen af det daglige forbrug varierer mellem familierne inden for det fælles fordelingssystem, men imod forventning ikke nødvendigvis på samme måde som købet af større ting. Nogle familier planlægger således det daglige forbrug omhyggeligt, men tager større køb, som de kommer, og andre planlægger sidstnævnte omhyggeligt, mens førstnævnte tages mere lemfældigt. Kun i én familie er der overensstemmelse mellem den

planlægningsmæssige indsats over for dagligdags køb og større investeringer.

Forklaringerne på disse forskelle kan naturligvis være mangeartede, lige fra at der ikke er meget at gøre godt med, til at indkomsten er så stor, at planlægning bliver et mål i sig selv.

At det imidlertid ikke kun er indkomstens størrelse, der er afgørende for planlægningens omfang og karakter, viser sig ved, at planlægningsomfanget kan variere mellem familier, hvis indkomster er lige store.

Selv om der tilsyneladende er enighed mellem manden og kvinden i stort set alle familier om i hvor høj grad, der planlægges, er det ikke ensbetydende med, at den ene ikke i højere grad end den anden tager initiativet til større køb. Lige så lidt betyder det, at den der sidder på penge-kassen, ikke har en større indflydelse på, om der skal købes eller ej.

I flere familier er det kvinden, der tager initiativet vedrørende større køb, især hvor det gælder køb af og til boligen. Ud over ideen er selve undersøgelsen af alternative købsmuligheder også en vigtig forudsætning for at træffe den endelige beslutning. I og med det ofte er kvinden, der står for dette arbejde, har hun også en stor indflydelse på udfaldet af beslutningen, selv om manden i mange tilfælde har det endelige "økonomiske" ord at skulle have sagt.

Der er med andre ord tale om komplekse beslutningsmønstre i mange af familierne inden for det fælles fordelingssystem og store forskelle med hensyn til indflydelsen og måden at planlægge på, når det drejer sig om køb af større ting.

Inden for det individuelle fordelingssystem er der stor forskel på planlægningen og organiseringen. I den ene familie er det den, der finder købet vigtigst, der er mest aktiv i forberedelserne, mens dette i den anden familie er mere uklart, hvilket kan hæn-

ge sammen med, at de i almindelighed har mindre styr på deres økonomi.

På trods af sådanne forskelle inden for og mellem fordelingssystemerne er der ikke desto mindre enighed mellem parterne i stort set alle familierne om, at de hver især har en rimelig indflydelse på større køb til familien.

For at få et indtryk af hvem, der står for forvaltningen og beslutningerne i tilfælde af *økonomiske problemer* i familien, er der i fællesinterviewet spurgt om, hvor og hvordan manden og kvinden ville spare i tilfælde af mangel på penge.

I mange familier er der uenighed om, hvilken strategi der skal anvendes, herunder hvilke udgiftstyper der skal spares på i tilfælde af en reduceret indkomst. I flere familier ville kvinden først og fremmest spare på de daglige udgifter og ferier mv., mens manden ville vælge at optage lån. I tilfælde af en permanent eller en *engangsindkomststigning* vil manden tilsvarende vælge at afvikle eventuelle lån, mens kvinden i disse familier vil bruge pengene på forskelligt slags forbrug.

Forskelligheden i prioritering parterne imellem inden for disse familier, som alle tilhører det fælles fordelingssystem, afspejler, at det netop ofte er manden, der efter begges opfattelse har det overordnede kontrol med familiens penge og derfor også styrer lån og afviklingen af samme. Der er dog også familier inden for dette regime, hvor parterne er enige i, at begge har den overordnede kontrol over familiens penge, og det samme gælder ikke overraskende for familierne inden for det individuelle fordelingsystem.

Hvad angår prioritering i tilfælde af en mindre indkomst adskiller disse familier sig således ikke fra de mere traditionelle familier under det fælles fordelingssystem, hvorimod prioriteringen ved en indkomstfremgang mere ville svare til forholdene i de øvrige familier under det fælles fordelingssystem.

Ét er hvordan man hver især ville prioritere, noget andet er, hvem der ville træffe den endelige beslutning, og om det ville have nogen betydning, om det var den ene eller den anden part, der mistede indkomst, fik indkomstfremgang eller vandt en større sum penge.

Blandt familierne tilhørende det fælles fordelingssystem er der gennemgående enighed mellem parterne om, at beslutningen om besparelser henholdvis anvendelse af en øget indkomst vil blive truffet i enighed, og det uafhængigt af hvem der tjente mere, vandt penge eller tjente mindre.

I familien, som tilhører det ensidige fordelingssystem, er situationen nemmere, idet dennes indkomst gør, at det ville være banken, der kom til at bestemme, hvordan der skulle spares. Og i tilfælde af en indkomstfremgang ville der være nok at bruge pengene på.

Et vigtigt spørgsmål for at forstå *indflydelsesfordelingen* i familierne er hvilken autonomi medlemmerne har over deres respektive indkomster og dermed i hvilket omfang, de kan bruge disse penge efter eget individuelt ønske. En sådan råderet kan naturligvis også være over dele af eller hele den andens indkomst, således at det ikke kun er ens egne erhvervede penge, man har råderet over. Det afgørende er med andre ord, hvor mange penge hver især selvstændigt bestemmer over og dermed har som eget økonomiske anliggende.

Autonomi hænger naturligt sammen med hvilket fordelingssystem, man tilhører. For familier med et ensidigt fordelingssystem har den ene part større indflydelse over husholdningen end den anden, og det er derfor også forventeligt, at den, der bestemmer, besidder en vis form for autonomi. Inden for det individuelle regime er der tale om to indflydelsesmæssigt set forskellige økonomier, som indebærer, at der i praksis er autonomi for begge parter. Og endelig vil parterne i familier tilhørende fællesfordelingssystemet alt andet lige have mindst autonomi, idet beslut-

ninger om fordelingen og anvendelsen af pengene netop er et fælles anliggende.

For nærmere at belyse udbredelsen og karakteren af autonomi er der stillet en række spørgsmål i såvel fællesinterviewet som i de individuelle interview. Spørgsmålene går på, hvor meget parterne bruger på sig selv og i hvilket omfang, dette skal sanktioneres af den anden part.

Imidlertid viser det sig vanskeligt at gøre udgifterne til ens eget og dens andens individuelle forbrug op, og det står ikke klart, om man bruger mere på sig selv, end den anden part gør. I de fleste familier er begges opfattelse dog, at kvinden bruger mere end manden. Der er kun én familie, der tilhører det individuelle fordelingssystem, hvor han bruger mere på sig selv, end hun gør. Når det imidlertid er vanskeligt at sige, hvor meget der bruges på en selv, hænger det også sammen med, at pengene tages forskellige steder fra. Ifølge fællesinterviewet tages de i nogle familier fra egen lønkonto, mens de i andre tages fra fælleskonti. For de flestes vedkommende bliver lommepenge derfor blot en del af de daglige udgifter. Hos familierne i det individuelle fordelingssystem tages pengene til eget forbrug ikke overraskende fra deres respektive lønkonto.

Hos alle disse familier er der således ikke synlige lommepenge i den forstand, at et vist beløb er afsat til eget personligt forbrug, eller blot at et sådant beløb er aftalt til formålet. Mange mener da heller ikke, de har lommepenge, når der i fællesinterviewet spørges herom.

Hvad angår *autonomi* i almindelighed, forekommer der både eksempler på, at han har større autonomi end hun har, og omvendt at hendes autonomi er størst. Det viser sig blandt andet ved, at den ene part ville købe ting, som den anden part siger nej til at købe. Ikke overraskende har familierne i det individuelle fordelingssystem meget stor autonomi, og ligesådan betyder en god økonomi, at situationer, hvor den ene vetoer den andens

køb, ikke forekommer. Omvendt, hvis der er småt med penge, viser det sig, at der godt nok er stor autonomi, men det har blot ikke nogen betydning i praksis.

Der er ingen tvivl om, at der er foregået væsentlige forandringer med hensyn til udbredelsen af forskellige fordelingssystemer. Mange forhold taler således for, at udviklingen er gået i retning af mere demokratiske regimer og regimer, hvor hver især er ansvarlig for forvaltningen af egen indkomst – det individuelle fordelingssystem. Det ses da også alene af sammenhængen mellem denne undersøgelses interviewpersoners regimetilhør og deres respektive forældres. Men hertil kommer en række andre forhold, som kan være af betydning for valget af fordelingssystem.

For familien, som tilhører det ensidige fordelingssystem forvaltet af hende, giver de begge udtryk for, at dette regime er valgt, fordi de forsøger at undgå forældrenes mønster. I begge hjem var det faderen, der bestemte og forvaltede et ensidigt regime, selv om kvindens moder også havde erhvervsarbejde, mens mandens moder ikke var på arbejdsmarkedet. Når han derfor mener, at indkomsterhvervelsen først og fremmest burde være hans ansvar og ligesådan det at forsørge børnene, mens husarbejdet skulle være et fælles anliggende, kan det skyldes, at han på samme tid er påvirket af forholdene hos sine forældre med en traditionel kønsrollefordeling og en nutidig samfundsmæssig norm om ligestilling mellem kønnene, selv om familien altså er henhørt til det ensidige fordelingssystem. I praksis er en sådan ligestilling ikke det mest praktiske, da han i perioder har en lav og usikker indkomst, mens hun har fast lønarbejde.

Også blandt familierne i det fælles fordelingssystem spiller det praktiske ofte ind ved valget af fordelingssystem. I nogle familier anser manden det således som værende både mest effektivt og mest praktisk at være fælles om husholdningen, mens kvinden først og fremmest finder, at det at være fælles om det er det mest naturlige, hvilket altså er en ideologisk forklaring. Der er dog også familier, hvor forklaringerne er byttet om, således at

han fremhæver det ideologiske og retfærdige, og hun peger på det praktiske ved det fælles fordelingssystem. Hertil kommer den generationsmæssige forklaring i en familie, hvor mødrene har haft stor indflydelse på økonomien. Hans forældre tilhørte således husholdningspengesystemet, mens hendes forældre tilhørte det ensidige system forvaltet af moderen. Selv om denne familie tilhører det fælles fordelingssystem, er der meget, der tyder på, at hun har en meget stor indflydelse på økonomien.

I en af familierne inden for det individuelle fordelingssystem er begrundelsen både praktisk og ideologisk. Det skyldes, at begge interesserer sig for økonomi og har flere konti med det formål at have styr på økonomien. Også det generationsmæssige spiller ind for kvinden i denne familie, som kommer fra en familie, hvor faderen stod for økonomien. Dette ønsker hun ikke at gentage, men som søn af en familie med et fælles fordelingssystem har han ikke dette problem.

Endelig fremhæver manden i den anden familie med det individuelle fordelingssystem det ideologiske som forklaring på familiens valg. Kvinden derimod fremhæver som den eneste af samtlige interviewede psykiske grunde, hvorved hun mener, at hun styrer husholdningen, fordi hun går mest op i det. Og dette på trods af at han ikke mener, der er styr på deres økonomi. Det hører med til forklaringen, at han er yngre end hende, og at han i sin tid flyttede ind i hendes hus, som de stadig bor i. Begge kommer i øvrigt fra hjem, hvor moderen havde erhvervsarbejde, og hvor det hos hans forældre var faderen, der forvaltede økonomien i et ensidigt system, mens det hos hendes forældre var moderen, der forvaltede økonomien, ligeledes i et ensidigt fordelingssystem. For hendes vedkommende har det måske været medvirkende til, at hun har ønsket et individuelt regime, hvor hun også deltager i forvaltningen af økonomien.

Hos den anden familie i det individuelle fordelingssystem var forældrenes system ligeledes ensidigt og igen sådan, at i hans hjem var det faderen, der stod for forvaltningen af økonomien,

og i hendes moderen, der gjorde det. Han udelukker da heller ikke, at det kan have været medvirkende til, at de selv har valgt det individuelle fordelingssystem.

Der er således en sammenhæng mellem de interviewede familiers fordelingssystem og deres forældres, tillige med at også en række andre forhold har betydning, sådan som det er fremgået af de gennemførte, kvalitative interview.

Hjemmeservice

Formålet med dette kapitel er at sammenholde holdninger til og erfaringer med husholdningsarbejde og hjemmeservice hos de 12 interviewfamilier, hvis baggrund og forvaltnings- og tidssystemer er nærmere analyseret i kapitel 3, med de erfaringer med kunder, som 3 forskellige hjemmeservicevirksomheder har opnået siden hjemmeserviceordningens begyndelse 1.1.1994. Det skal understreges, at der ikke er sammenfald mellem de tre virksomheders kunder og de interviewede familier.

Det følgende bygger således på kvalitative interview med det formål at forklare, hvorfor familier gør husholdningsarbejdet selv henholdsvis køber dele heraf af andre, herunder af hjemmeservicevirksomheder. Det er derfor ikke muligt at udtale sig om, hvorvidt de givne forklaringer er udbredte i befolkningen, men for alligevel at få en fornemmelse heraf inddrages også resultaterne fra andre – kvantitative – undersøgelser på området.

4.1. Hjemmeserviceordningen

I 1994 indførtes den danske hjemmeserviceordning som et treårig forsøg, hvorefter der blev givet tilskud til rengøring, indkøb af dagligvarer, havearbejde, vinduespudsning mv. udført af virksomheder for private forbrugere. Formålet med lov om tilskud til hjemmeservice (lov nr. 455 af 30.6. 1993) var dels at forbedre beskæftigelsen for især ikke-faglærte grupper med en højere arbejdsløshed end andre og samtidig opnå, at særligt ældre og travle familier blev aflastet. Herved ville de få mulighed for at frigøre arbejdskraft til andre formål, og alt i alt ville ordningen betyde en bedre udnyttelse af de samfundsmæssige ressourcer. Dels var formålet at konkurrere med gør det selv-arbejde og bekæmpe det sorte arbejde, som i løbet af 1980'erne var

forøget markant, ved at gøre – hvid – hjemmeservice konkurrencedygtig.

Hvad angår beskæftigelseseffekten af ordningen har det vist sig, at der i foråret 1996 var tilmeldt ca. 4.300 hjemmeservicevirksomheder, hvoraf ca. 3.400 var aktive. Aktiviteten i disse virksomheder svarede til en direkte beskæftigelseseffekt på godt 2.200 fuldtidsstillinger.

I en midtvejsevaluering af ordningen (PLS-consult, 1995) konkluderes det bl.a., at den samfundsøkonomiske effekt hidtil har været beskeden, men at der er en positiv udvikling præget af vækst i aktivitetsniveauet. Tilskuddene til erhvervet vurderes som værende af væsentlig betydning for væksten, og forbrugerne siges generelt at have en positiv indstilling til hjemmeserviceordningen, selv om der er brug for en mere dybtgående holdningsændring hos forbrugerne og en vilje til at betale en højere pris end den gældende. Det siges også, at der er en høj prisfølsomhed på markedet, og at virksomhederne må gennemføre en generel informationsindsats over for forbrugerne.

Den 1. januar 1997 blev forsøgsordningen erstattet af en ny og permanent hjemmeservice-ordning, idet der havde vist sig et behov for en forbedret administration og en mere systematisk kontrol. Hensigten var at skabe reelle og varige arbejdspladser, og udvikle et egentligt hjemmeserviceerhverv med professionelt drevne virksomheder.

Den ny ordning indebar, at den tidligere timetilskudsmodel blev ændret til en procentmodel, hvorefter prisen på produktet sammenkædes med kvaliteten, og ikke kun med det medgåede timeforbrug. Der blev herved skabt et incitament til at forøge produktiviteten. Hvor forsøgsordningen således maksimalt gav et tilskud på 85 kr. pr. times arbejde, dog maksimalt 150 pct. af det beløb forbrugeren skulle betale for ydelsen efter fradrag af eventuelle udgifter inklusive moms til materialer, kørsel og lignende, giver den nye lov om hjemmeservice (lov nr. 463 af

12.6.1996) et tilskud, som udgør 50 pct. af det fakturerede beløb – inklusive moms – for hjemmeserviceydelserne. Også transporttiden gives der nu tilskud til, hvorimod der ikke gives tilskud til materialeudgifter – bortset fra visse mindre udgifter – som derfor skal fratrækkes inden beregningen af tilskuddet. Regningen deles med andre ord i to – én del som betales af kunden, og én del som staten betaler.

4.2. Efterspørgsel efter hjemmeservice

For nærmere at undersøge de interviewede familiers brug af fremmed arbejdskraft i husholdningen og deres holdninger hertil er der i fællesinterviewet stillet en række spørgsmål omkring husholdningsservice. Først og fremmest er der spurgt, om de har nogen til at hjælpe sig med rengøringen eller andre praktiske ting, hvilket altså er en gentagelse fra omnibusundersøgelsen i 1994, hvor dog kun den ene part blev spurgt. I forlængelse heraf er spurgt, om man kunne tænke sig en sådan hjælp, i givet fald hvad en sådan beslutning ville afhænge af, og hvorfor man eventuelt ikke ønsker hjælp til arbejdet i hjemmet. Kendskab til hjemmeserviceordningen og ønsket om eventuelt at anvende denne indgår i disse spørgsmål, ligesom der i de individuelle interview i 1996 er spurgt, om en prisstigning som følge af ændret udformning af hjemmeserviceordningen vil have nogen indflydelse på efterspørgslen efter en sådan form for hjælp til husholdningsarbejdet.

Der gives ikke overraskende mange forskelligartede svar på de stillede spørgsmål, selv om det kun er Arne og Anne, der gør brug af fremmed hjælp i husholdningen, hvad de i øvrigt ikke gjorde i 1994. Det er dog ikke ensbetydende med, at der ikke er et ønske om husholdningshjælp i flere familier. Det gælder for Lars & Lise, Marius & Mette, Ole & Olga, som både i 1994 og 1996 havde et sådant ønske, mens Jan og Jette først udtrykte ønsket om hjælp i 1994, og Børge og Bente omvendt opgav deres ønske i perioden 1994-96. Det hører imidlertid med til forklaringen af dette billede, at det var Bente og Jan, der blev interviewet i 1994 – individ undersøgelse – og altså Bente,

Tabel 4.2.1.
Ønsker og holdninger til brug af husholdningshjælp

Husholdnings- hjælp, ønsker og begrundelser ¹⁾	Fordelingssystemer			
	Det ensi- dige sy- stem, kvinden forvalter	Hushold- ningspen- gesyste- met	Det fælles system	Det individuelle system
Andre udfører hus- holdningsarbejde - 1994 ²⁾ - 1996	Arne & Anne			
Ønsker andre til at udføre hushold- ningsarbejde - 1994 ²⁾ - 1996	Arne		Bente, Marius, Ole Erik, Gertrud, Jan & Jette, (Marius & Mette), Ole & Olga	Lars Lars & Lise
Hvem ville træffe beslutningen	Anne		Erik & Else, Gunnar, Jan & Jette, Olga, (Peter) & Pernille	(Lars) & Lise
Ønsker ikke andre til at udføre husholdningsarbejde 1. Kan selv klare det 2. For dyrt 3. Ikke andre ind i huset 4. Principielt imod		Henrik & Helle Henrik & Helle	Inge & Ivan Børge & Bente, Peter & Pernille Børge & Bente, Gunnar Børge & Bente, Else	Karsten & Kirsten Karsten & Kirsten
Hvem gør rent i dag	Anne	Helle	Bente, Erik & Else, Gertrud, Inge, Marius & Mette, Olga, Peter & Pernille	Kirsten, Lise
Tidssystem ³⁾ - det ulige - det lige, speciali- serede. - det lige, koope- rative	Arne & Anne	Henrik & Helle	Børge & Bente, Gunnar & Gertrud, Marius & Mette Ivan & Inge, Ole & Olga Erik & Else, Peter & Pernille	Lars & Lise Karsten & Kirsten

1) Spørgsmål 11.a i bilag 1.

2) Omnibusundersøgelse 1994.

3) Tabel 3.6.1.

4) () om navnet betyder, at der er tale om en fortolkning af den pågældendes ønsker og begrundelser.

der i sin tid ønskede hjælp og Jan, der ikke ønskede det. Om de dermed stod alene i deres familie med disse ønsker vides ikke. Der er dog ikke noget entydigt mønster blandt de interviewede i 1994, der peger i retning af, at kvinder ønsker hjælp i husholdningen og mænd ikke gør det. Hos Erik & Else og Gunnar & Gertrud er der uenighed om, hvorvidt de skal have hjælp. Således er Erik for og Else imod, mens omvendt Gunnar er imod og Gertrud er for. I begge tilfælde har uenigheden været medvirkende til, at de ikke har husholdningshjælp.

Ser vi nærmere på, hvad der ligger bag disse ønsker og beslutninger, viser der sig et broget billede. For Arne & Anne, som er den eneste familie, der har hjælp til husholdningen, hvad de altså ikke havde i 1994, er forklaringen, "*.. at her i foråret har jeg haft travlt, så kender jeg en dame, som har taget det grove en gang om ugen 2,5 time, så jeg får tid til andre ting*", siger Anne, og Arne fortsætter "*Vores gamle nabo, som er tilsluttet (hjemmeservice)-ordningen lavede det for os, da vi skulle anlægge det inde ved siden af. Men ellers skal det brænde meget på, for at vi ville ringe til hjemmeservice*". Kun hvis Arne igen får et job, ville det kunne komme på tale. Men lige nu er Arne netop stoppet og skal igen på førtidspension, og rengøringshjælpen bliver sparet væk, selv om det er Anne der mest står for rengøringen i familien, som tilhører det lige, specialiserede tidssystem og det ensidige fordelingssystem forvaltet af hende, jf. tabel 3.6.1. Det sidste kommer til udtryk i forbindelse med spørgsmålet om, hvem der ville træffe beslutningen om hjælp, "*Det er mig der bestemmer, om vi skal have hjælp*", siger hun, hvortil han tilføjer, "*Nej, det var nok mig, der bestemte hun skulle komme*", men forklaringen var ifølge Anne: "*Ja, for jeg var ved at gå i sort*". Anne er principielt set imod fremmed hushjælp, "*Jeg har altid haft holdningen, at jeg kunne holde støvet for dørene selv*", men omstændighederne kan altså gøre, at ideologien bliver overtruffet af praktiske forhold.

Hos Børge & Bente udtrykte hun i 1994 et ønske om hjælp til husholdningsarbejdet, gerne i form af hjemmeservice. I hvert fald havde hun tænkt på den mulighed. Siden er ønsket forsvundet,

og Bente siger nu: *"Nej, det kunne jeg ikke, fordi jeg ikke vil have andre ind"*. Børge fortsætter: *".. man vil ikke have nogen til at rode i skuffer, nej"*. *"Lægge ens underbukser på plads, nej, det kunne jeg ikke finde mig i"*, siger Bente. Hvad angår rengøring er det mest Bente, der står for det, ligesom det øvrige husholdningsarbejde – de tilhører det ulige tidssystem –, men *"Hvis Bente ikke gør det, så gør jeg det. Støvsuger i middagspausen"*, siger Børge, tilsyneladende for at understrege, at der ikke er brug for fremmed hushjælp i familien. Han er vicevært i bebyggelsen, hvor de bor.

At ideologien og utrygheden også nu spiller en væsentlig rolle for Bentes holdning til fremmed hjælp viser sig ved, at hun siger: *"Jeg ville ikke betale for det. Jeg synes da det ville være træls, hvis man ikke skulle gøre rent"*. Ifølge PLS-consult (1995) er det hellere selv at ville gøre rent i øvrigt den mest udbredte grund til ikke at bruge hjemmeservice. To tredjedele af forbrugerne anfører denne, mens kun hver ottende anfører prisen.

Heller ikke Else *".. vil have andre folk til at gå og rode i sine ting"*, mens Erik gerne vil have fremmed hjælp, *"For at slippe for at gøre rent"*, hvilket de nu deles om. Ifølge Else er det ikke prisen, der er afgørende, og Erik siger da også, at pengene i givet fald skulle tages fra husholdningen, men om det kunne blive aktuelt, *"Det tror jeg ikke"*, siger han, og som hun tilføjer: *"Det kan vi ikke blive enige om. Og det gør vi ikke! Og nu går jeg også hjemme, altså om dagen og har børnene at passe. Nej"*. Else er dagplejemoder, og Erik arbejder på en større virksomhed. De tilhører det fælles fordelingsystem og det lige, kooperative tidssystem.

I interviewet i 1994 mente Erik ligesom Else nu gør det, at der ikke skulle fremmede ind i hjemmet, heller ikke for at gøre rent. Om hjemmeserviceordningen mente han den gang, at den var besværlig at bruge og for dyr. I dag ville Erik og Else godt bruge hjemmeserviceordningen, hvis det nu var, hvad det altså ikke er. At prisen for hjemmeservice pr. 1. januar 1997 er steget – sådan som det i hvert fald er tilfældet hos de i denne undersøgelse interviewede firmaer – er uden betydning: *"Hvis vi ku' blive enige om,*

at vi trængte til at have én til at hjælpe os, så tror jeg, det ville være lige meget, om vi skulle betale 50 kr. i timen, eller om vi skulle give 75 kr. i timen, eller hvad det beløb sig til", men "Det bliver nok ikke aktuelt for vores vedkommende", siger Erik i det individuelle interview.

Hos Gunnar & Gertrud er det hende, der ønsker fremmed hjælp, og ham, der er imod. Hendes ønske afhænger godt nok af, om det var én, hun var tryk ved. *"Jeg ville nemlig ikke bryde mig om at få en anden ind, for jeg er ikke sikker på, at de gør det lige så godt som mig. Vi har nemlig tit snakket ude på arbejdet om det, nogle har og andre har ikke, uha, jeg kunne godt tænke mig det, men når man tænker nærmere over, så ahh, så skal jeg have en fremmed til at gå i mit hjem!".* Hertil kommer en kollega, som *".. ikke var så glad for ordningen, for hende der kom kunne ikke gøre rent, jeg tror, hun havde det et lille halvt år, men det blev så noget med, hun gjorde det selv i stedet for".*

Gunnars argument for under alle omstændigheder at være imod fremmed hjælp er økonomisk, *"Man skal spare på omkostningerne".* Det er Gertrud, der står for størstedelen af rengøringen og øvrige husholdningsarbejde, mens han til gengæld arbejder flere timer på arbejdsmarkedet, end hun gør. For Gertrud ville en prisstigning på hjemmeservice som den, der nu er kommet, ikke have nogen betydning for efterspørgslen: *".. hvis jeg havde besluttet mig for, jeg vil have én til at gøre rent, og hvis jeg finder, de kan gøre det på den måde, jeg vil have det, så var det ikke afgørende".*

Heller ikke Henrik & Helle og Ole & Olga ønsker hvem som helst inden for i hjemmet for at gøre rent. Som Helle siger: *"Jeg ville ikke have én som annoncerer i avisen".* Derimod kunne hjemmeservice måske komme på tale, selv om hun ikke rigtigt kender den. Også Olga siger, at *".. det med at sætte en annonce op i Brugsen, at man ønsker én til at gøre rent, det er nok ikke måden, jeg ville gøre det på. Det er spørgsmålet om lige at finde den rigtige person".* Om hjemmeserviceordningen siger Ole, *"Som den kører nu, så nej, .. det er svært at finde rundt i den jungle af hjemmeservi-*

cefirmaer. Hvis der nu var et eller andet centralt sted, man kunne ringe til og sige, jeg har brug for, så er jeg sikker på, at jeg måske godt kunne gøre det, altså hvor der var lidt mere kontrol på det. Som det er nu, så virker det på mig som om, gud og hver mand kan ned-sætte sig på hjemmeservice, og du har ikke nogen som helst kontrol, eller du har ikke vished for, at det du betaler for, at det er det, du faktisk får, den service du gerne vil have". Og hvem er de mennesker så? "Det vil nok også spille ind, fordi det ville jo være rengøring på et tidspunkt, hvor vi ikke er hjemme", siger Olga, men heldigvis, "jeg (tror) jeg netop måske kender én, som kunne gå ind i, én jeg kendte". Olga har haft hjælp tidligere, nemlig da Erik var bortrejst et halvt år.

I begge familier er det kvinderne, der gør mest rent, og familierne tilhører da også det specialiserede tidssystem, hvor begge parter bruger stort set lige meget tid på det huslige, men altså på forskellige opgaver. "Ole han kan da fint gøre rent. Han bruger fantastisk meget længere tid på det, end jeg gør .. alene af den grund er det måske praktisk, at det er mig, der gør det", siger Olga. Og ifølge Helle kan hun godt selv klare rengøringen uden hans hjælp. Forskellen mellem dem er, at hvor Henrik & Helle ikke ønsker fremmed hjælp, ligesom Henrik heller ikke gjorde det i 1994, ønsker Ole & Olga det, hvilket Ole også gjorde i 1994. Dengang fandt Ole imidlertid hjemmeserviceordningen besværlig at bruge. Pengene skulle i givet fald tages fra husholdningskassen, altså fælleskassen, og som Olga siger, "ja..., det ville nok være mig, der egentlig ville være den, der gik ud og fandt den".

For Inge & Ivan er der ikke noget ønske om fremmed husholdningshjælp, alene fordi deres økonomiske situation ikke tillader det. Hertil kommer, at Inge nu er studerende og derfor meget hjemme, hvad Ivan også er om vinteren, hvor han som gartner er vinterledig.

Selv om Jan & Jette tjener mere end Inge & Ivan, er økonomien også her et argument for ikke at have fremmed hushjælp, selv om de gerne ville have det. "Jo, selvfølgelig, har man råd til det, og pen-

ge ikke betød noget. Det kunne sgu da være rart, hvis der kom nogen én gang om ugen og muggede huset ud, og så kunne man gå og pusle", siger Jan. Jette fortsætter: "Vi har snakket om, at når jeg en gang fik arbejde og skulle arbejde ude, ville det være rart at komme hjem til et rent hus.. Det ku' dæleme være dejligt! Nej, det er for dyrt". "Og så regner man ud, hvis man skal give 500 kr., skal man tjene 1.500 kr. brutto", som Jan siger. På spørgsmålet om det i givet fald skulle være hjemmeservice, svarer de begge, "Næ!.. det er ikke noget, vi har snakket om". Men hvis det var, "Ville vi snakke om det, fordi vi er fælles om det". Både Jan og Jette gør da også rent, og har et lige, kooperativt tidssystem og et fælles fordelingssystem.

Om deres venner, som bruger hjemmeservice, siger Jette: "Hvis de synes, det er ok, de har råd til at bruge pengene på den, så er det i orden. Hvor vi så vil bruge pengene på noget andet". Og hvis det endelig var, ville prisen ikke spille den store rolle, heller ikke en prisstigning. "Vi ville nok lige snakke om det og sige; det var sgu træls. .. Men det er jo en tænkt situation", siger Jan.

Lige så utænkeligt ville det være, at Peter & Pernille købte hjemmeservice eller anden form for fremmed hushjælp. "Det lyder åndsvagt, men jeg kan godt lide at gøre rent. Jeg har et job med store, svære beslutninger ind imellem, så synes jeg faktisk, det er dejligt at svinge kosten og se, man kommer nogle vegne, én gang om ugen. Det mener jeg dybt seriøst, det er mental hygiejne for mig, det er virkelig afslapning, så derfor har jeg ikke særlig stor interesse i at få andre til at gøre det. .. Jeg har en bestemt måde, jeg vil have det gjort på", siger Pernille, og fortsætter: "Jeg er ikke principielt mod det (rengøringshjælp), bortset fra vi har haft indbrud her tre gange og har derfor fået alarm på huset, og skal vi have rengøringshjælp, betyder det, vi skal udlevere alarmkoden, og det er det eneste principielle, jeg har imod det". Hvad angår prisen siger hun: "Der er bare andre ting, jeg prioriterer i økonomien". Og i det individuelle interview siger Peter tilsvarende: "..det er jo på den yderste del af indkomsten, hvor du må vælge, hvad du skal bruge pengene til. Så vælger man hjemmeservice, vælger man noget andet fra". Peter & Per-

nilles indkomst er meget stor, og der er en høj grad af styring af økonomien, som forvaltes efter det fælles fordelingssystem.

Hvad angår husholdningsarbejdet deles Peter & Pernille om det, når man altså ser bort fra rengøring og vask, og en eventuel beslutning om fremmed hjælp ville også blive truffet i enighed: *"Jeg kunne ikke finde på at træffe beslutningen alene, uden vi havde talt om det"*, men *"Det er mig, der har det afgørende ord, for Peter ville få svært ved at overbevise mig om, vi skal have hushjælp, da det er mig, der laver rengøringen"*.

Heller ikke hos Marius & Mette er der fremmed hushjælp, men det har der faktisk været, før Mette gik ned i tid som skolelærer. *"Det var ikke rigtig nødvendigt, det er sjovere at arbejde mindre, og så selv gøre rent. Det var da lækkert at ha én, ikk"*. Det skal da også kun være *".. hvis naboen havde en virkelig god hjælp"*, siger Marius og fortsætter: *"Det skulle lige være sådan et tilfælde"*. *"Det er fuldstændig kvaliteten"*, det afhænger af, siger Mette, og tilføjer: *"Det er klart, at så længe vi har en kassekredit, så ville man måske hellere have den væk, inden man begynder og, hvis naboen kom og sagde: vi har en skidegod én, så tror jeg nok også, at vi fandt de penge, det tror jeg faktisk"*.

Om det ville være hjemmeservice, ville ifølge Mette afhænge af kvaliteten og af prisen: *"Den skal ikke være meget dyrere, før vi ikke ville bruge den, for så kan man få en 'sort dame', og det ville jeg gøre uden overhovedet at skamme mig over det"*. *"Jeg ville godt give 65 kr. for at få gjort rent. Meget gerne. Og jeg ville synes, det er dejligt, at det ikke var sort"*, hvortil han siger, *"Når det kommer til stykket, ville du hellere have fx 1.000 kr. mere mellem hænderne om måneden"*. *"Ja"*, indrømmer hun, *"fordi vi kører lidt stramt, ikk'.. men hvis den økonomiske situation ændrede sig bare lidt, så kunne jeg godt finde på det"*. Det er da også Mette, der står for rengøringen og for størstedelen af husholdningsarbejdet.

På trods af at Lars & Lise tilhører det individuelle fordelingssystem, er der stor lighed med Marius og Mette, hvad angår hold-

ningen til fremmed hjælp. Også Lars og Lise kunne tænke sig en sådan hjælp, og har da også tidligere haft det. *"Men inden hun kom, for jeg rundt og ryddede op. Lars har tit sagt, at jeg burde få én, der gjorde rent, fordi han har dårlig samvittighed over ikke at gøre rent. Og jeg brokker mig hver gang – højlydt – at de sviner, og jeg gør det hele. Så der er sådan set givet grønt lys fra Lars til, at vi skulle have en rengøringshjælp. Men det er ikke blevet til noget, fordi vi ikke har fået anbefalet nogen". "Det med selv at søge og afprøve, det gider vi ikke. Indtil da er det almindelig rengøring".* Lise er også villig til at bruge hjemmeserviceordningen, *"men vedkommende skulle leve op til samme kriterier, at vi fik vedkommende anbefalet som en god rengøringshjælp, som kunne gøre effektivt og ordentligt rent".* Det er ikke prisen, som er afgørende, men altså sikkerheden for kvalitet. Og pengene ville i givet fald blive taget fra det almindelige husholdningsbudget, *"afhængigt af hvem der havde kontanter i sin pung, når der skulle afregnes",* siger Lars, men det ville være Lises beslutning. *"Vi har klart behov for det og vi har økonomi til det, men vi mangler egentlig bare at få anbefalet en kvalificeret person til at gøre det. Vi gider ikke en proces igennem med at prøve fire forskellige".*

Endelig er der ikke hos Karsten & Kirsten, som også tilhører det individuelle fordelingssystem og det lige, kooperative tidssystem, noget ønske om fremmed hushjælp. Udover at de bor i en forholdsvis ny tæt-lav boligbebyggelse med overkommelige boliger, nævner Karsten og Kirsten som de eneste i denne undersøgelse ideologiske grunde hertil. *"Det bør vi selv kunne klare",* siger han, og hun tilføjer: *"Det er rimelig nærværende. Det er en del af livet, som der skal være tid til. Så det synes jeg også".*

Det viser sig med andre ord, at stort set alle argumenter fra tid og pris til holdninger om andres hushjælp er repræsenteret blandt de interviewede familier, og at der på trods af det brogede billede er en vis overensstemmelse mellem disse argumenter og familiernes regime- og tidssystemtilhør. Det er nemlig sådan, at økonomien spiller en væsentlig rolle for familien i det ensidige system, mens det er manglende kendskab og skepsis over for hjemmeserviceord-

ningen tillige med, at nogle ikke har problemer med at nå rengøringen, der afholder familier i det fælles fordelingssystem fra at købe sådan hjælp. I det individuelle system er der en ideologisk modvilje mod at fremmede tager sig af husholdningen.

4.3. Udbud af hjemmeservice

For at belyse udbuddet af hjemmeservice, dets karakter og indhold er der gennemført interview med tre hjemmeservicevirksomheder i Københavnsområdet. Den ene virksomhed er et énmandsforetagende uden ansatte, den anden en virksomhed med 7-8 ansatte, og endelig er den sidste en stor virksomhed med 80 ansatte. Der er således tale om meget forskellige virksomheder, hvilket også viser sig ved det klientel, de hver især betjener, og den måde, det foregår på. Det kan nævnes, at et stort flertal af hjemmeservicevirksomheder har ingen eller højst én ansat – ud over ejeren – (PLS-consult, 1995), men at udviklingen går mod større virksomheder.

De pågældende virksomheder er udvalgt af Brancheforeningen for Hjemmeservice-virksomheder, som de alle er medlemmer af, og formålet har været netop at inddrage sådanne forskelligartede virksomheder i undersøgelsen.

Selve interviewet er foretaget som et 1-times interview af hver virksomhedsejer. Der er anvendt en interviewguide (se bilag 2), som er udformet på baggrund af erfaringerne med personinterviewene ovenfor. Flere spørgsmål går således igen i de to interviewguider, samtidig med at "virksomhedsguiden" omfatter en række virksomhedsspecifikke oplysninger.

Interviewguiden indledes med spørgsmål om virksomheden, dens etablering, virksomhedsejerens baggrund, medarbejderne og virksomhedens økonomi. Herefter følger spørgsmål om kunderne, hvilke typer af kunder man betjener, arbejdets karakter, arbejdets kvalitet, kundernes forventninger til arbejdet og hvis arbejde – mandens eller kvindens – det erstatter. For at forstå kundernes overvejelser om køb af hjemmeservice og deres ønsker hertil er der

stillet en række spørgsmål om, hvem der etablerer kontakt til virksomheden, hvem der opstiller kravene til arbejdet, og hvordan og hvem der betaler for det. Endelig er der spurgt om forventningerne til hjemmeservice i fremtiden i lyset af, at lovgivningen på området blev ændret primo 1997.

Det skal understreges, at der ikke er noget direkte sammenfald mellem virksomhedsinterviewene og personinterviewene på den måde, at personerne er kunder hos de pågældende virksomheder. Der er tale om separate sampler til hver kvalitativ undersøgelse.

4.3.1. Virksomhederne

Baggrunden for oprettelsen af de tre virksomheder er ikke overraskende forskellig, selv om loven om hjemmeservice fra 1994 naturligvis er det fælles udgangspunkt.

Ejeren bag enkeltmandsvirksomheden, Andersen, har arbejdet som slagter på en fabrik og *".. synes, at det var en god ide at prøve lidt forskelligt. Det var sjovt lige at prøve at se, hvad det var for noget"*. Sammen med hjemmeservicevirksomheden har Andersens faglige baggrund muliggjort en vis catering, men sådan at hjemmeservicen er hovederhvervet. Om sine 2½ år i branchen siger han: *"Der har det kørt rundt i hvert fald. Jeg synes, at det har fungeret godt"*.

For den mellemstore virksomhed skyldes oprettelsen arbejdsløshed. Nielsen mistede således sit job som økonomichef i et rengøringsfirma, da chefen døde. Og *"Man kan ikke få noget at lave, når man er over 50 år. Det er så lige meget, om man har nogen sygedage og stor erfaring. Det fik jeg klart at vide, ligesom mange andre har fået"*. *"Så kom hjemmeservice, og så startede jeg simpelthen op på den"*. Der er således tale om, at Nielsen havde kendskab til branchen, selv om det var erhvervsrengøring, og med en uddannelse inden for spedition og som merkonom i regnskab var Nielsen da også på forhånd i besiddelse af relevante kvalifikationer, som sidenhen er blevet udbygget gennem AMU-kurser.

Nielsen beskæftiger 8 medarbejdere, hvoraf godt halvdelen er på deltid – hvilket sidste gælder for erhvervet som helhed (PLS-consult, 1995) – og de er allesammen kvinder, *"..det er det, kvinderne helst vil have"*. De har meget forskellige baggrunde, nogle kommer fra ledighed andre fra job, og kun én har gjort rent før. *"De (øvrige) er kastet ud i det under instruktion af mig. Men det er selvfølgelig meningen, at vi skal benytte de kurser, der er lavet inden for AMU"*.

På trods af virksomhedens størrelse er der ikke den store fortjeneste, *"Man skal virkelig holde ørerne stive for at få det til at løbe rundt. .. Jeg vil have, at det skulle være en ordentlig virksomhed, der gav noget, hvor man kunne lønne sine medarbejdere ordentligt"*.

Den tredje virksomhed er væsentlig større end de to andre. Den beskæftiger 80 medarbejdere i marken og 3-5 med administrativt arbejde. De fleste er på deltid, fordi fuldtid, *"Det er der ikke særlig mange, der kan holde til. .. Der går ikke særlig lang tid inden de har ondt i ryggen og armen eller et eller andet, så er det sådan set bedre at have nogle på deltid, der studerer"*, hvad halvdelen af medarbejderne da også gør ifølge Thomsen, som ejer virksomheden.

Thomsen har selv efter gymnasiet studeret et år og siden taget højere handelseksamen, hvorved han har erhvervet sig regnskabsmæssig viden. Nogen rengøringserfaring har Thomsen derimod ikke. Grunden til oprettelsen af firmaet er *".. at jeg kendte nogle andre, som havde gjort det, så derfor kunne det også være interessant at prøve. .. så derfor gik vi i krig med det. Så gik det jo stærkt lige pludselig"*.

Om virksomhedens økonomi siger Nielsen, *"Det skulle gerne give overskud i år. .. Det kan godt hænge sammen. Men problemet er, at hvis man ikke selv skal ud og gøre rent, så skal man virkelig have mange medarbejdere"*.

De fleste af Thomsens medarbejdere har ingen egentlig erfaring i rengøring, nogle har dog været hos ISS eller arbejdet på MacDo-

nald's og gjort rent dér. "Der er også nogle, der skriver, at de har lært det hjemmefra, men det er mest dem, der ikke bor i København, altså dem der kommer fra Jylland. Det er der ikke nogen, der er opvokset i København, der gør. De aner ikke noget om, hvad en gulvklud og en skrubbe er, overhovedet". AMU-kurser bruges ikke, "Bare det at vi overhovedet kan få fat i nogen .. så hvis vi skulle sende dem 14 dage af sted, så ..". "Vi kunne da sagtens bruge 40 medarbejdere og skaffe job til det. Vi vokser faktisk i takt med, hvor mange medarbejdere, vi kan få – og ikke hvor mange kunder vi kan få. Fordi der er kunder nok". "Det er faktisk svært at konkurrere med dagpengesystemer og HK og alle mulige andre a-kasser, som folk er medlem af". Derfor kommer studerende ind i billedet, og det er et problem, "...fordi kunderne vil helst have nogle over 50 år, som skal have gjort rent hele deres liv, og de findes bare ikke. Ikke i vores erhverv, fordi de vil slet ikke drøne rundt fra kunde til kunde og arbejde så hårdt".

Et andet problem er den store udskiftning af medarbejdere. "Den laveste prioritet af job er rengøringsjob. Hvis de får et hvilket som helst andet tilbud om job, om det så er 10, 15 eller 20 kr. mindre i timen, så er det lige meget, så tager de det frem for os", siger Thomsen. Nielsen siger tilsvarende: "...for nogen er det en station videre med rengøring, at man lige tager det en kort tid. Det har været min kæphest i mange år, selv om jeg ikke har lavet rengøring selv, det er faktisk et fag, som man ser ned på – at gøre rent for andre. Det er noget, som man helst ikke vil. Det er meget få, der siger, at de godt kan lide og er stolte af at gøre rent. Det er meget få, der er det. Det synes jeg godt, man kan være, fordi hvis man laver sit arbejde ordentligt, så er det da helt o.k."

Godt hver femte virksomhed i PLS-consult undersøgelsen anser det da også som et problem at finde den nødvendige arbejdskraft, dels fordi virksomhederne er små, dels fordi det er vanskeligt at tilbyde fast arbejde. Om dette vil ændre sig med den nye lov er vanskeligt at forudsige, men mere uddannelse og lidt større virksomheder forventes at have en positiv virkning på dette problem.

4.3.2. Kunderne

For alle tre hjemmeservicevirksomheder er der flest faste kunder, som køber 2-3 timers rengøring om ugen. Thomsen har dog også mange kunder i den nordlige del af Københavns omegn. *"Og det er rimeligt taknemmelige kunder og nemme at arbejde med. For det første skal de have mange timer, så derfor er medarbejderne glade. .. Og kunderne har penge nok i hvert fald"*. Hertil kommer andre kunder, som skal have løst nogle særlige opgaver, hvilket ifølge Andersen er mest udbredt om sommeren, hvor der kommer en del udendørs arbejde. Sidstnævnte *"fast efter aftale"*-kunder er dog ofte de samme. Helt løse kunder er der ikke mange af i nogen af virksomhederne.

Der er heller ikke særlig stor udskiftning. *"Jeg er lige ved at sige, at fra jeg startede, der har jeg 70-80 pct. af dem endnu"*, siger Andersen. Og lige sådan hos Nielsen, som også først og fremmest har en fast kundekreds.

Det gælder også for Thomsen: *"Vi har næsten kun faste kunder. Vi laver kontrakter med dem, hvor de har en måneds opsigelse. Vi yder så den ekstra service at tage éngangskunder ved siden af, men de betaler en væsentlig højere pris, fordi man så simpelthen skal lave nærmest en .. hver gang. Det andet kører bare"*. Ikke desto mindre finder Thomsen, at udskiftningen af kunderne er for stor, hvilket hænger sammen med introduktionen af nye medarbejdere, som følger med at have mange unge, oven i købet studerende ansat.

Der er to kundegrupper, nemlig unge familier med børn, hvor begge parter har fuldtidsarbejde, og pensionister. Om de sidste siger Andersen, *"Det er jo problemet for dem, fordi der i mange kommuner bliver skåret ned, og så siger de, at det kan de ikke klare sig med, og hvis de har råd til at betale for det, vil de godt det"*, eller *".. for de ældre, måske også det, som hjemmehjælpen ikke må lave. Det kan være at vaske køkken ned, men det er også rengøring men ikke dagligdags"*.

Nielsen formulerer det således: *".. de (ældre) bliver spidset af med 1 time eller 1½ fra kommunen. Utroligt. .. Jeg havde aldrig forestillet mig hvordan". "Jeg har selvfølgelig også unge familier, hvor de er udearbejdende begge to og har børn".*

For Thomsen er kundegruppen mere ensartet. *"Der er mange, der tror, at hjemmeservice er for ældre, men det er så få ældre kunder, vi har, og mange gange er det ikke besværet værd, så vi siger faktisk kunden op, fordi de ringer hver dag, fordi de har glemt, hvornår medarbejderen kommer og det ene og det andet. Med det dækningsbidrag der er på det her, der kan det mange gange ikke svare sig at have de ældre".* Hovedparten af Thomsens kunder er da også mellem 30 og 55-60 år gamle. *".. det er unge karrieremennesker, som vil slappe af, når de kommer hjem. De vil bruge penge på luksus, som det er at have andre til at gøre det".* Pedersen (1995) viser da også, at 30-40 pct. af husholdninger med mere end 70 timers arbejdsuge ønsker at erstatte husholdningsarbejde med køb af serviceydelser fra markedet.

Thomsen har også i sin virksomhed en hel del ungarle fra de nordlige forstæder til København som kunder.

4.3.3. Opgaverne

De nævnte ungarle får strøget og gjort rent. *"Sådan noget har vi væsentlig mange af ude i Gentofte, hvor de måske har 4 timer, og der bliver strøget 1 time. De går nok mere i skjorte derude",* siger Thomsen.

Ellers er det mest almindelige at få gjort rent, hvorimod indkøb, madlavning og havearbejde er væsentlig sjældnere, formentlig fordi sidstnævnte aktiviteter kræver planlægning og/eller har fritids/hobby karakter. Rengøring, *"Det er også det, der er det hårde af det. Hvis folk skal vælge, hvad de 2-3 timer skal bruges til, så skal det være det hårde med at skure gulve osv.",* som Thomsen formulerer det, og Nielsen siger: *"De fleste siger, at de vil gerne have gjort almindeligt rent. Så siger vi, om de vil have støvet tingene af. Nej, nogle vil have en speciel ting, men det er meget få. Så vil de måske*

*have støvet af med en våd klud i stedet for en tør klud, men der er småvariationer i det". Men når det først kører, foregår det som regel ifølge Thomsen ved at *".. De skriver en seddel til mig og siger, at det vil de gerne have lavet i dag. Eller de skriver, om jeg ikke kan gøre sådan i stedet for – uanset hvor meget tid det tager"*. Mange steder er der en såkaldt logbog, som kunderne og firmaet kan skrive beskeder i og som i tilfælde af problemer kan bruges som dokumentation for på- og aftaler.*

Ifølge Thomsen er det karakteristisk, at *"Hvis de har hjemmeservice, så gør de ikke noget selv, overhovedet. Hvis der så er sygdom, og vi ikke kan finde en afløser, så vil de hellere vente 14 dage med at gøre rent. Når de først har hjemmeservice, så er der ikke nogen, der gider at gøre noget. Det er i hvert fald meget få"*. Oprydningen står folk dog altid selv for. *".. hvis der er fuldstændig rodet, og medarbejderen skal flytte hver ting for at støve af, så får de bare udført mindre. Jo mere klart der er, jo bedre kan det blive udført"*.

På spørgsmålet om børnene bidrager til oprydningen og rengøringen i familierne svarer Nielsen, *"Det kan jeg roligt sige, at det eneste sted hvor jeg har oplevet, at de har bidraget til rengøringen, det er .. Det var en lille dreng. De havde sagt til ham, at vi kom og støvsugede op, hvis han ikke ryddede op. Ellers er der absolut ingen af børnene, der rydder op"*. Men det betyder ikke, at hjemmeservicen tager sig af det, *"Jeg vil sige det på den måde, at det er næsten altid aftalen med folk, at hvis der er ryddet op inde på børneværelserne, så gør vi rent. Hvis der ikke er det, så tager vi kun karmen fx, hvis den er fri. Børneværelser ser altid herrens ud. Det bliver normalt aldrig ret meget andet end støvsugning. .. De ved, at de kommer til at betale for det, hvis vi skal gå og rydde op"*.

Der er også den slags kunder, der *".. er mere eller mindre rengøringsfanatiske, som faktisk har gjort rent, når vi kommer, og så skal vi også lige være der 4 timer. Medarbejderen ville have gået for sig selv, fordi det er svært at rende rundt og se ud, som om man laver noget, men kunderne vil virkelig have det, og der er sterilt i forvejen. Det er sværest for medarbejderen"*, siger Nielsen.

4.3.4. Indgåelse og ophævelse af aftale

Nye kunder fås både gennem annoncering og ved anbefaling fra andre kunder, hvor sidstnævnte især var vigtig i begyndelsen af ordningen. *"..kunderne, der anbefaler venner og bekendte, arbejds-kolleger og alt muligt. Dem havde jeg faktisk mange af til at begynde med. Jeg havde faktisk mange anbefalinger til at starte med",* siger Nielsen og fortsætter: *"Nu er det nok 90 pct., jeg får gennem an-noncer".* Thomsen uddeler en brochure, og *"det er den, som vi ho-vedsagelig har alle vores kunder på".* Andre steder er synligheden på markedet slået igennem i takt med, at virksomheden er blevet kendt af flere og flere. Som Andersen siger, *"Jeg har kørt med en annonce i lokalavisen, og den gav så mange, så jeg har ikke kørt med det i 1½-2 år".*

Det er som regel kvinden, der kontakter hjemmeservicevirksomheden, siger Nielsen, og hvis det er manden, *".. så er det et fåtal af tilfælde, hvor manden også er med til selve samtalen, hvor jeg er ude og tale med kunden første gang. Det er meget, meget lidt. Og manden er der, det ved jeg, han er bare ikke med til samtalen".* Andersen siger tilsvarende: *"Det er måske konen, der ringer mange gange og siger, at hun vil gerne have, at jeg lige kommer og kigger og om jeg har tid".* Andersen tilføjer *".. der er flere, hvor manden rin-ger",* og hvor det også er ham, der forhandles med. Andersen nævner bl.a. et tilfælde, hvor manden sendte bud: *"Jeg tror, at det var på mandens initiativ. Det var ham, jeg snakkede med... hun sad bare henne, og det var ham, der gik rundt og viste mig, at det og det ville han have lavet. .. Men da jeg skulle have pengene, så kunne jeg se, at det var hende, der havde lagt pengene og havde skrevet til mig".* Ikke desto mindre er det almindeligt *".. at de har siddet og snakket indbyrdes og har sagt, at nu ringer de og vil have lavet det og det".* *".. så giver jeg dem en tid og siger, at det og det kan gøres på den og den tid. Og så holder jeg mig inden for den tid hver gang".* Med hensyn til hvem der vurderer arbejdet sidenhen, siger Niel-sen, *"Mon ikke, at det er konen? Det har jeg ikke noget indtryk af".*

Også Nielsen tager ud til kunderne for at indgå en aftale. *"Når en ny kunde ringer, så siger jeg til dem, at jeg gerne vil komme ud og*

besøge dem, og det gør jeg så". Det er som regel konen, der ringer, men "Enkelte gange er det manden, .. men så viser det sig, når vi kommer derud, så er det normalt konen, vi taler med". På spørgsmålet om hun er suveræn i den henseende, svarer Nielsen, "Nej, jeg ved ikke, om hun er suveræn, men selvfølgelig har folk talt om det forinden. Det er ikke sådan, at det er hende, der siger, at nu skal vi have det. Men jeg er helt sikker på, at det er hende, der har givet stødet til det". "Det er helt stensikkert kvinden i de fleste tilfælde, der tager initiativet". "Min mand gider sgu ikke gøre rent", som min sidste kunde gav som begrundelse for at ringe. "Jeg må indrømme, at jeg synes, at det er meget, meget få steder, højst et eller to steder, hvor manden går op i rengøringen". "Det jeg måler det på er, hvem der ringer til mig, hvis der er et eller andet problem. Lige i øjeblikket kan jeg kun komme i tanke om én. Nu har vi heldigvis ikke mange reklamationer".

Nielsen gør i øvrigt meget ud af finde ud af kundernes ønsker. *".. der er det min formeste dyd at lytte til, hvad kunden vil have lavet, fordi det skal jeg opfange rigtigt, ellers er det en utilfreds kunde". "Vi har også nogle skemaer nu inden for hjemmeservice, dem bruger jeg faktisk meget, fordi det får folk til at gå lidt mere op i helt præcis, hvad vi skal lave". Herefter bliver der lavet en kontrakt, som bl.a. indeholder oplysninger om tidspunkt for arbejdets udførelse, antallet af timer, betalingen, og at der er 4 ugers opsigelse, ligesom det gælder for andre hjemmeservicevirksomheder. "Forøvrigt ringer jeg til dem efter første gang, efter vi har været der, og spørger, om de er tilfredse og, om der er noget, som vi skal lave om på". Det er som regel konen, der her udtrykker, om det er tilfredsstillende gjort.*

Det er da også hendes arbejde, der ofte skal gøres af hjemmeservicen. *"Ja, det er det. Selv om jeg ved også, at nogle af de yngre familier, der er det jo begge to, der laver noget derhjemme, så der er det også lidt hans aflastning. Men jeg vil nok sige, at jeg tror først og fremmest, at det er kvindens aflastning". I en familie, hvor hun skulle på orlov, havde de ikke længere penge til hjemmeservice, "Manden ærgrede sig, fordi så skulle han til at lave noget derhjem-*

me". Men da hun lovede at gøre det, når hun alligevel gik hjemme, blev han *".. jublende lykkelig"*.

I Thomsens virksomhed indgås en aftale principielt set over telefonen, når kunden, som regel kvinden, henvender sig. *"Vi aftaler alt herfra både med kontrakt og timer, og hvad der skal gøres af det ene og det andet, og så sender vi medarbejderen derud"*, siger Thomsen, og fortsætter, *"Nogen siger, at de bare skal have to timer, færdig. Og så er der ikke så meget at snakke om"*, hvis der altså ikke tages fejl af prisen. Thomsen fortæller således om en kvinde, der ringede på baggrund af en gammel brochure og bad om 3 timers rengøring om ugen. Men da prisen i mellemtiden var steget, skulle hun lige snakke med manden om det. Det blev så til 2 timer. Men oftest laves *"...det der hedder en prøverengøring, hvor vi har en åben kontrakt, hvor de starter med at betale "cool cash" og så en højere pris. Så finder de ud af, hvor mange timer de skal bruge til det, som de gerne vil have udført"*. *"Hvis vi bare er det mindste i tvivl, og kunden ikke selv har en fuldstændig klar ide. Kunderne glemmer mange gange at tænke på, at når de selv gør rent, så går man også rundt og rydder op og går i gang med helt andre ting.. Men når vi kommer, så bliver der kun gjort rent. Så derfor er det meget mere effektivt og man kan nå meget mere"*. Men det kræver som allerede nævnt, at der skal være ryddet rimeligt op. *"Der har måske været 2-3 kunder i vores tid med hjemmeservice, som vi har fyret, fordi der enten var for ulækkert eller for rodet, hvor vi simpelt hen ikke kunne få en medhjælper derhen"*.

Den måde Nielsens virksomhed drives på gør imidlertid, at beslutningstagningen i familierne omkring hjemmeservice er svært at udtale sig om, for *"Så præcist og specifikt kender vi ikke vore kunder"*. Men klager? *"Nej, vi får aldrig nogen klager, hvor det er en mand, der ringer ind. Det er helt sikkert. Nej, aldrig nogen sinde"*. *"Kvaliteten tror jeg stadigvæk ikke på, at mændene blander sig i"*.

Hvad angår kundernes ønsker til en hjemmeservicearbejder bliver det ofte understreget, at *".. de skal være danske og kunne tale dansk og se danske ud, så skal de være piger"*, siger Thomsen. Og Nielsen

havde også i starten nogle kunder, der sagde, at de ikke ville have indvandrere. *"Jeg hører det også engang imellem endnu. Så derfor er jeg kørt videre med det"*. Nielsen kræver derfor, når han søger medarbejdere, at *".. de skal kunne læse, skrive og tale dansk, fordi kunderne skriver nogle gange beskeder til dem, og det skal de kunne læse"*.

Nielsen har også oplevet anden form for diskrimination. *"I sin tid, da jeg startede op, havde jeg et par gange diskussioner med nogle kunder, om mænd kunne gøre rent. Det blev de overraskede over, at det kunne de faktisk godt. .. Ikke alene var jeg en ældre mand, men jeg kunne sandelig også gøre rent. Det er modsat normalt, hvor kvinder bliver diskrimineret, men det bliver mænd inden for dette område"*. Nielsen beskæftiger i øvrigt kun kvinder.

Men at kunderne må acceptere, at de ikke kan få en kvinde over 50, der har gjort rent hele deres liv, er nødvendigt. *"Vi bliver nødt til at vænne kunderne til det, fordi vi kan ikke trylle. Vi ved, hvor gode de er, når de starter, og det må vi fortælle kunderne. I de fleste tilfælde bliver de også glade for det"*, siger Thomsen. Den største grund til at kunderne holder op er da også udskiftningen. *"De føler, at de bruger for megen tid på at sætte dem ind i deres situation og hvad der lige præcis skal laves hos dem"*. Men kunderne kommer nu ofte igen, hævder Thomsen, nemlig når de har opdaget, *"at nu har vi ødelagt det sorte marked. Eller også har de prøvet andre hjemmeservicefirmaer og fundet ud af, at de ikke kan gøre det et hak bedre end os"*.

Men stadig væk, *".. hvis der er nogen, der ikke passer sammen i kemi, så bliver jeg nødt til at skifte vedkommende ud"*, siger Nielsen.

I de fleste tilfælde er der imidlertid ikke noget problem, især ikke hos unge familier. De er nemlig som regel ikke hjemme, når rengøringen finder sted. Der udleveres som regel en nøgle, så hjemmeservicearbejderen kan komme ind, og det er der tilsyneladende ingen problemer i. Firmaerne er forsikrede, og det ved kunderne på forhånd, siger Andersen.

Heller ikke klager er der mange af i de tre firmaer. Oven i købet siger Thomsen: *"De eneste klager vi får, det er faktisk når vi sender fakturaer ud. .. Det er kun fordi, de ikke har råd til at betale regningen, så begynder de at brokke sig og prøver at trække i land. Men der er aldrig nogen, der ringer og klager lige efter, at medarbejderen har været i deres hjem".*

4.3.5. Betalingen

Der er hos alle tre firmaer faste priser på hjemmeservicen, og der er aldrig nogen, der har forsøgt at prutte om prisen. Som Andersen siger: *"Det har jeg aldrig. Det ved de, når jeg kommer, så er det 76 kr.". Også Nielsens kunder accepterer prisen, og "Det, der varierer, er i virkeligheden, at så må man renoncere på noget af det, så skal det bare være det og det". "Jeg synes, at folk er rimelig reelle med tider og sådan noget", og også realistiske, "Det synes jeg faktisk, de er".*

Hos Thomsen betales også en fast pris for folk på kontrakt. Engangsopgaver koster lidt mere, og en hovedrengøring endnu mere. Det er der faste takster for. Og selv om Thomsen har flere med mange timer, har prisen været den samme *".. indtil videre"*.

Heller ikke akkord er der tale om, *"Nej, sådan gør jeg ikke"*. Og Nielsen siger, *"Prisen kan ikke forhandles nedad. Det, der er kommet i det nye, er, at man gerne vil have os til at arbejde på akkord. Jeg er modstander af det"*. Endelig siger Thomsen til spørgsmålet om akkord: *"Vi kører stadig på tid, men man kan stadig bruge den nye ordning, altså bare sige, at det koster x antal kroner. Det er klart, at hvis medarbejderen kan nå denne time her hurtigere, så er de selvfølgelig velkommen til at gå videre. Men indtil videre har vi stadig valgt og kører stadig på, at folk betaler for x antal timer, og så får de for det"*.

Ifølge Thomsen er det som regel manden, der foretager betalingen for hjemmeservicen. *"Fordi så ringer han og skal betale over sin computer eller sender check eller et eller andet.. De gider ikke gå på posthuset"*. Men om det er hans konto eller en fælles konto, der

anvendes, har Thomsen af gode grunde ingen fornemmelse af. Thomsen mener dog ikke, at det er hendes egen konto pengene tages fra, "*.. hvis hun skulle betale, så tror jeg, at hun hellere selv ville gøre det. Det er i hvert fald min fornemmelse*". Heller ikke Nielsen tror på, at hun betaler ud af egen lomme. "*Så meget har de forhandlet, så de er enige om, at det er en fælles udgift, de har, i lighed med licens eller hvad det nu kan være. Der er de så enige om det, så det er en fælles udgift for dem. Det er ikke noget hun tager ud af sit budget*". Men det er hende, der ordner betalingen? "*Ja, det har det været i 95 pct. her. .. Det er normalt også i 95 pct. af tilfældene konen, der underskriver checken*". Det samme siger Andersen om de checks, han modtager.

4.3.6. Hjemmeservice eller sort arbejde

Der er formentlig ingen tvivl om, at indførelsen af hjemmeserviceordningen er gået ud over det sorte arbejde. "*Der er flere, der har fået gjort det. Det ved jeg, for det har de jo sagt. Ja, det var fordi, man kunne få det lovligt til den rimelige, billige penge, som det var før den 1.1.1997. Det kostede ikke ret meget mere, altså de par kroner betød ikke noget. Og så var det legalt, og der var ikke nogen problemer i det. Man kunne tillade sig at brokke sig over rengøringen også. .. Og så ud med dem og finde sig et andet, hvis det endelig var*", siger Nielsen.

De priser, forbrugerne er villige til at betale, ligger da også i almindelighed tættere på de sorte end på de hvide priser uden tilskud (Pedersen, 1995).

Hos Thomsen er der mange, der før har fået gjort rent sort – i almindelighed er det 30-40 pct. af hjemmeservicekunderne (PLS-consult, 1995) – men som har skiftet: "*Fordi så har hun brækket benet eller er død eller et eller andet. Eller kan ikke mere*". "*Det at finde en sort, det er altså kompliceret. Og så får man et forhold til hende, og så kan man ikke sige det op med det samme, når man ikke vil mere*". Fordelen ved hjemmeservicen er: "*Her har man ingen personlighed, så hvis man ikke har råd mere, så. Man kan starte med hjemmeservice og hvis man om et par måneder siger, at det er for*

dyrt, at man ikke får nok for pengene, så ringer de bare og siger, at nu vil de gerne stoppe. Så har de ingen forpligtelser over for andre". Men der er da også nogle, der ikke vælger sort af moralske grunde, "De siger, at nu findes hjemmeservice, så derfor gør de det ikke sort. Det er svært at undskylde at gøre det sort nu, hvis det bliver opdaget".

Endelig siger Andersen: *"Et par steder har det været, hvor de har sagt, at nu havde de droppet vedkommende, som arbejdede sort". Mange kunder er da også helt nye i den forstand, at de ikke tidligere har haft andre til at gøre rent og lignende. "Jeg vil tro, at 2/3 af kunderne er kunder, som aldrig har haft det (hjemmeservice) før. Men fordi det er blevet organiseret, og der er så mange firmaer – og muligheden er bare lige at tage telefonen og så arrangere rengøring",* siger Thomsen.

4.4. Virksomhedernes fremtid

Med lovændringen af 1. januar 1997 skete som nævnt en omlægning af hjemmeserviceordningen. Fra at have været baseret på en timetilskudsmodel blev ordningen ændret til en procentmodel med det formål at belønne øget produktivitet i virksomhederne. Tilskuddet gives fortsat til kunden, men udbetales til hjemmeservice-virksomheden. Den nye ordning indebærer, at kunden af virksomheden får udleveret et service-girokort, hvorpå bl.a. kundens CPR-nummer skal angives. Herefter kan kunden enten indbetale beløbet på et posthus eller i et pengeinstitut, hvorved CPR-nummeret ikke behøver at komme til virksomhedens kundskab, eller kunden kan lade virksomheden forestå betalingen via girokortet. I sidstnævnte tilfælde bliver CPR-nummeret nødvendigvis tilgængeligt for virksomheden, men til gengæld kan kunden betale kontant ligesom under den gamle ordning.

Ifølge de interviewede virksomheder opfattes betalingen ikke desto mindre som et problem. Hvor der tidligere lå penge eller en check hos kunden den sidste dag i måneden, skal kunden eller virksomheden nu sende en giro af sted, og det giver i nogle firmaer et likviditetsproblem sammenlignet med tidligere, samtidig med

at mange kunder ikke synes om at oplyse deres CPR-nummer på giroen.

En del kunder er da også faldet fra, og der har været en generel usikkerhed om, hvad der ville ske med hjemmeservicen fremover. Det gælder også blandt de tre interviewede firmaer.

Andersen siger: *"Jeg var bange for, at nogle af de faste kunder ville falde fra, men der var ikke noget. Så ved jeg ikke, om dem, som jeg kalder faste, sommer-faste, om de så ringer igen", men "nogen af dem skal nok ringe igen, det tror jeg. Det er mit umiddelbare skøn".*

"Jeg må indrømme, at jeg ville hellere have haft den gamle ordning. Fordi jeg er stensikker på, at der havde været flere, der havde benyttet sig af den. For mit eget firmas vedkommende så er jeg optimist. Jeg kan se, at det går godt nok. Jeg kan i den forbindelse sige, at fra den 1.1., som egentlig er en skillelinie for os, der har jeg mistet 4-5 kunder". "Dem jeg har mistet nu her, dem har jeg fået ind igen i nye", siger Nielsen, som vurderer: "Jeg tror nok mest, at det er børnefamilierne, der vil benytte sig af det fremover, fordi det kan godt knibe for de ældre nogen gange, hvis de kun har folkepensionen at betale med".

Thomsens vurdering er: *"Dem der er hoppet fra, det er fordi de psykologisk ikke, altså de der 200 kr. de skulle betale mere om måneden måske, dem kan de dårligt nok købe ind for i ISO (et supermarked)". "Vi har sat prisen så meget ekstra op, så vi kan miste 30 pct. og tjene det samme. Vi har indtil videre mistet 17 pct., så indtil videre har vi tjent på det". "I allerhøjest udfald så får vi færre kunder og tjener det samme, så det er jo dejligt". For at være på den sikre side omkring lovændringen opsagde Thomsen alle medarbejdere og skar ned alle steder for at helgardere sig.*

Det er da også gennemgående, at prisstigningen har haft betydning: *"Folk forventer mere nu.. det har jeg også hørt fra andre, at nu forventer kunderne, at nu skal de have lavet mere",* siger Nielsen.

Alle tre firmaer mener nu, at deres virksomheder er tilstrækkeligt konsoliderede. Og både Nielsen og Thomsen ønsker fremover at udvide. *“Det skal vokse hele tiden – lidt, fordi ellers går det i stå. Men lige så meget som det har vokset, fra da vi startede, så vild en eksplosion vil det ikke blive. Der er for mange på markedet nu”,* siger Thomsen, der dog tilføjer: *“.. der er rigelig grovækst i hjemmeside”*. Og tilsvarende siger Nielsen, *“.. Jeg satser på at blive større nu”,* men *“.. Jeg vil tage det stille, kontrolleret og roligt. Jeg vil have styr på det selv”*.

Om udvidelse siger Andersen, *“Det har jeg tit tænkt på – meget. .. Ja, men jeg gider ikke at sidde med det der regnskab – og så bliver det selvfølgelig dyrt, hvis jeg skal have ekstra. Så skal man have arbejdet til dem hele tiden”*. Hvis Andersen kunne finde et par gode stabile medarbejdere, så kunne en udvidelse komme på tale, i og med at den tidligere deling af medarbejdere med andre hjemmesidevirksomheder ikke længere er mulig. I modsætning til den gamle ordning, hvor man kunne lade andre virksomheder udføre arbejdet og selv fakturere det, indebærer den nye ordning nemlig, at brugen af underleverandører er forbudt, dels af hensyn til kunderne, som skal vide, hvem der kommer, og for at sikre medarbejderne ordnede forhold, dels af hensyn til kontrollen med ordningen. For Andersen var den gamle ordning mere fleksibel, *“Der havde vi altid en aftale, at så lavede jeg noget for hende, og så lavede hun noget for mig, og så betalte vi hinanden en vis sum”*.

Hvad angår kvalifikationer har Andersen som tidligere slagter været på kurser inden for rengøring og hygiejne. Nu vil han gerne på kurser om havearbejde, fordi det er noget af det, han laver om sommeren.

For Nielsen er det et ønske, at alle nye medarbejdere fik et kursus i rengøring: *“Alle kan gøre rent, siger de, det kan de altså ikke”*. Det er både standarden, men *“også noget mere psykologisk, hvor de ikke rigtig har nogen ide om, hvordan det bliver opfattet hos dem, der bor der!”*. Som Nielsen siger til sine medarbejdere: *“I skal altid gøre det, der er aftalt plus en ting mere, der er tydelig for kunderne, så*

bliver de nemlig glade". "Hvis de laver deres arbejde ordentligt, så er der arbejde. Hvis de ikke laver det ordentligt, så er der ikke noget arbejde. Så enkelt er det". Fremtidige personalemøder skal rette op på disse problemer. "Og der skal vi også have planlagt et kursusforløb for dem".

AMU-kurser har Nielsen prøvet, den ene holdt op ret hurtig efter, og den anden, som skulle på kursus, holdt op forinden, hvad enten det så havde noget med kurserne at gøre eller ej. Under alle omstændigheder ville Nielsen gerne kunne sige, at medarbejderne havde været på kursus. Det gælder også Thomsen *".. Jeg ville da gerne have alle vores medarbejdere sendt på et AMU-kursus"*, men de kunne godt være lidt mere intensive efter Thomsens opfattelse. *"Jeg tror måske, at der er 10 pct. af dem, hvor niveauet (på AMU-kurset) ligger for dem. Men for resten går det simpelthen for langsomt"*. At mange af Thomsens medarbejdere er studerende er naturligvis en medvirkende forklaring på dette. Når det kommer til stykket ville Thomsen da også *".. hellere have fuldtidsarbejdere"* og også gerne lidt ældre medarbejdere. *"Så ville alle være glade"*.

Om fremtiden generelt siger Andersen: *"Jeg tror, at folk måske også er ved at få øjnene op for det der. Mange skulle også først kende systemet – og stadigvæk er der folk, som ikke kender det"*. Og Nielsen mener, *"... at der kommer en positiv udvikling i det igen. Nu når det har sat sig her"*.

Thomsen er også positiv over for fremtiden, selv om der vil ske forandringer: *".. Jeg tror, at det vil blive langt mere professionelt, også fordi der bliver stillet større og større krav"*. *"Jeg ved, at der er nogle store nogle, der kommer ind på markedet nu. .. Så kører de i hold på 3 i bilen. Og så laver de det netop på den måde, at der skal laves det og det, og det koster sådan og sådan"*.

For alle tre virksomhedsejere er der ingen tvivl om, at hjemmeservice er kommet for at blive, og at familiernes eget arbejde i hjemmet vil blive udført "professionelt" – altså mod penge.

4.5. Sammenfatning

Ved at sammenholde de interviewede familiers holdninger til og erfaringer med husholdningsarbejde og hjemmeservice med udvalgte hjemmeservicevirksomheders kundeerfaringer er et vigtigt område for økonomiske beslutninger i familier belyst. Tillige giver det et billede af markedet for hjemmeservice.

Det fremgår således, at der i flere familier inden for det fælles fordelingsystem er et ønske om hjælp i husholdningen, og at dette ønske tilsyneladende lige så ofte kommer fra kvinden som fra manden. At dette ønske ikke omsættes til handling, er der flere forklaringen på.

I flere familier fremhæver kvinden, at hun ikke ønsker fremmede ind i hjemmet, og i en enkelt familie giver manden samme begrundelse på trods af, at han også deltager i rengøringen og dermed kunne slippe for dette. I en anden familie, hvor de deles om rengøringen ønsker manden imidlertid fremmed hjælp, mens kvinden er imod det. Og i en tredje familie er han imod det af økonomiske grunde, men forklaringen kan dog også være, at hun tager sig af det huslige arbejde, mens han arbejder væsentlig mere end hende på arbejdsmarkedet. Hun er da også for en sådan hjælp, men ligesom i mange andre familier er det et krav, at det skal være en person, man er tryk ved.

I to familier mener manden, at hjemmeserviceordningen er uoverskuelig og besværlig at bruge, hvad enten det så er forklaringen på, at familien gør husholdningsarbejdet selv, eller der også er andre forklaringer herpå. Og i en familie er argumentet fra kvinden, som tager sig af rengøringen, at hun godt kan lide det, som afveksling til et krævende job. I denne familie er indkomsterne meget store, og hendes er oven i købet større end hans.

Endelig er der en familie med en god indkomst, hvor der, indtil hun gik ned i tid, var fremmed hushjælp. Herefter ophørte dette, både fordi økonomien blev strammere, og fordi hun, som står for rengøringen, hellere ville bruge pengene på noget andet.

Tilsvarende vil rengøringshjælpen i familien, der tilhører det ensidige fordelingssystem, forvaltet af kvinden, blive skåret væk, når han igen skal på førtidspension. Og dette vil finde sted på trods af, at hun står for rengøringen, mens han tager sig af andre praktiske ting i husholdningen.

Den nævnte kvinde inden for det ensidige fordelingssystem er i øvrigt principielt set imod rengøringshjælp, men omstændighederne kan altså gøre, at ideologien må vige for praktiske forhold. Anderledes er det for én af familierne inden for det individuelle fordelingssystem. Her er den ideologiske modstand stærk nok til at forhindre andres hjælp til husholdningsarbejdet, hvilket kan hængesammen med, at familien bor i et større bofællesskab med boliger af rimelig størrelse.

I den anden familie inden for det individuelle fordelingssystem er begrundelsen for ikke at bruge fremmed hushjælp blot, at man ikke har fået sat det i værk. Familien har således tidligere haft hjælp, og kvinden bebrejder nu manden, at hun gør det hele, mens han siger, at de bare kan få hjælp, da der er råd til det. Men hun ønsker ikke at skulle prøve flere forskellige for at finde den rigtige hushjælp.

Det ser således ud til, at prisen ikke er den eneste afgørende barriere for familiernes køb af hjemmeservice. Også kendskabet til og en større fortrolighed med dette marked er vigtig, for at familierne vil efterspørge en sådan service.

Set fra udbyders side er problemerne med hjemmeservice nogle af de samme, som angives af familierne. Det skal helst være den samme hjælp, der kommer hver gang, dels for at sikre tryghed, dels for ikke at skulle sætte en ny ind i arbejdet. Herudover nævnes, at kvinder over 50 år, som altid har gjort rent, foretrækkes, og at de skal kunne tale og skrive dansk for at forstå beskedene, som lægges til dem. At der kommer fremmede ind i kundernes hjem er tilsyneladende ikke noget problem, da firmaerne er forsikrede, og priserne er heller ikke den store hindring. Dette

skal naturligvis tages med det forbehold, at de omtalte kunder allerede har taget beslutningen om fremmed hjælp og alene dermed adskiller sig fra de fleste af de tidligere nævnte familier.

Hvad angår firmaernes oplevelser af kundernes beslutning om køb af hjemmeservice er der enighed om, at denne som regel tages fælles, men at det nok er kvinden, der tager initiativet for at blive aflastet med rengøringen, som er den opgave hjemmeservicen hyppigst løser. Mere sikkert er det, at det oftest er kvinden, der ringer og bestiller hjemmeservice, selv om der kan være undtagelser, når det gælder unge familier, hvor manden også deltager i det huslige arbejde.

Når der er indgået en aftale om hjemmeservice gør familien ikke længere selv rent, bortset fra i nogle få såkaldt fanatiske familier, hvor der er gjort rent, når rengøringsmedarbejderen kommer. Hvis børnene ikke har ryddet deres værelse er forholdsordren dog som regel, at der ikke skal gøres rent dér, hvem der så end gør det siden hen.

De interviewede firmaer, som alle har forskellige baggrunde, giver en positiv vurdering af erhvervets fremtid. Lovændringen betød godt nok umiddelbart, at nogle familier opsagde aftalerne, men nye er kommet til, og firmaerne er tilstrækkeligt velkonsoliderede til, at de tør satse på udvidelser og udvikling af medarbejdernes kvalifikationer, så rengøringsjob kan få en højere status. At hjemmeservice er kommet for at blive, er ingen af firmaerne i tvivl om.

Decision making in Families

- an empirical analysis

In order to investigate the financial decisions of modern families an empirical analysis of 12 Danish families has been carried out by The Danish National Institute of Social Research. The families are selected strategically according to education, occupation, labour supply, housing conditions etc., as those criteria have proven to influence how a family distributes its financial resources. (Pahl, 1989; Volger, 1989; Dobbeltsteen & Kooreman, 1996).

The Interview

First, a joint interview took place with both of the adults and the child(ren). Subsequently both of the adults were interviewed individually. This method was applied, as it is viable to get an impression on how the presence of the other spouse affects possible sensitive information.

As the questions in the individual interviews are the same for both spouses it is possible to compare the answers and thereby improve the interpretation not only of the individual answers but also of the answers given in the joint interview.

The Interview Guide

Pre-coded, semi-structured interview was implemented as a result of a compromise between an open interview, where the interpretation and systematization take place subsequently to the interview, and a closed interview, where the framework for the interview has been decided prior to the interviewing, thus affecting the formulation of the questions and the categories of answers. Some questions were illuminated quite well in other surveys and therefore there seemed to be no problems with the reliability and validity of the questions. Other questions seemed

more unpredictable, and it was not possible to obtain information on those questions from other surveys.

In the interview with both spouses questions were posed concerning possible socioeconomic changes in the family since 1994. In 1994 the family in question participated in a survey and thus pieces of information on socioeconomic relations were already available. Furthermore, the questions concerned present income relations and differences in income between the spouses and an evaluation of their financial situation in general.

The interview guide embraced further questions, e.g. on the use of the incomes of the family including the structure of the employment in relation to division of categories of expenses etc. Those questions were posed with the purpose of illuminating the organisation of the household money, including who contributes financially to the various categories of expenses.

Subsequently to illuminating the income relations and the organisation of the incomes of the family a number of questions was posed concerning the decision-making structure of the family in relation to employment of their income. The answers involved information such as access to bank accounts, influence on the use of these accounts, responsibility for the accounts and the background for this practice and finally arguments for choosing this decisions-making structure. In this connection there is a distinction between regular (high frequency) expenses and irregular (low frequency) expenses for e.g. purchasing expensive goods.

The interview guide additionally involved questions on planning, organisation and administration of the family's economy. The questions once again distinguish between daily purchases and bigger irregular purchases/investments. The division of responsibility in relation to securing of income, execution of household work and care taking of the children were individual questions. Both spouses were also asked who undertakes the re-

sponsibility for these relations - the man or the woman - in order to illuminate attitudes towards the gender issue.

To explain the decision making structure and strategies of choice further, the respondents were asked about their behaviour and strategy in case of a factual or hypothetical lack of money or increase of wealth, in case of improvement of income obtained through a lump sum or through a permanent increase in the monthly income. In all cases it concerned "stated preferences", where the respondent had the possibility of choosing between several strategies. The question was also posed about who decides in these situations, the man or the woman.

The interview guide also involved questions concerning who makes the household decisions, how the child maintenance contribution is used, whether the family wants household service and if such a service is employed then how it is financed. In this connection the respondents were asked about the present division of labour in relation to household work and the reasons for and attitudes towards a possible division of labour between the spouses.

In few cases the older children answered the questions themselves concerning income and their influence and share of the household money, otherwise the questions were posed to and answered by their parents.

In order to understand the family's division of labour and the decisions on how to use the money the spouses were asked about the practice on these relations with their respective parents and with friends and acquaintances, respectively. Henceforth both spouses were asked to place themselves on a scale representing various allocation regimes and subsequently, they should place their parents and friends on the same scale.

The individual interview is considerably shorter than the interview where both spouses participate. Furthermore, the spouses

are asked the same questions and they could freely choose, who to be interviewed first. Both spouses could not be present during the individual interview. As an introduction the respondent was questioned about the amount of money used on personal consumption and about the character of this consumption. The respondent was also asked about the consumption of the spouse including his/her knowledge about the respondent's own consumption. These questions were followed up by a number of questions on autonomy in relation to the consumption expenses and the amount of influence on other financial issues.

Attitudes towards the amount of money spent on children were also discussed as well as whether possible income from overtime and/or extra work was for individual or common use.

The gender issue was also discussed in the individual interview as the respondent was questioned who should be responsible for providing the income for the family, the household work and care taking of the children. Furthermore, the respondent must explain the attitudes stated in the interview.

At the end of the joint interview both respondents place themselves within a certain household regime. In the individual interview each respondent explains this choice partly by choosing between a number of stated answers for a "closed" question and partly by giving an open verbal explanation of the choice. Finally, the respondent was asked whether the price for home service as a consequence of the subsidy scheme will influence the use of this scheme.

The stated order of questions in the interview guide is not necessarily according to the analysis, as some questions aim to explain other questions and one single question may involve several purposes. The important thing for the use of questions is therefore the specific situation illuminated as well as the structure of the answers is decisive in this qualitative analysis.

Critique of method

The applied semi-structured interview involves the possibility of testing a number of more “closed” questions correspondingly with the answers given were verbal. The structure of the interview also proved efficient as the specific and factual introductory financial questions apparently intensified the attention on the interview and functioned as a good introduction to the more difficult questions on decisions, responsibility, control and administration.

Subversively, the semi structured interview involved no detailed questions on the families' specific pattern of consumption as is the case in ordinary consumption surveys. Therefore, it is not possible to conclude that if the respondent belongs to a certain allocation regime it entails a certain pattern of consumption, or conversely if the wish for a certain pattern of consumption influences the choice and elaboration of a certain allocation regime. A future quantitative survey would illuminate the crucial coherence between income pattern, decision pattern and consumption pattern.

Bilag 1

Spørge-guide - husholdningsinterview

Fælles-interview

1. Ændringer i familien siden 1994:

- a. Er der sket væsentlige ændringer i jeres familie siden 1994?
(skiftet job, avanceret, arbejdsløshed, sygdom, orlov, o.lign.; omnibus-undersøgelsen)
- b. Har I fået flere børn/har børn forladt familien? Ja () Nej ()
- c. Hvornår flyttede I sammen? _____ år
- d. Har I været gift/samlevende før?
M	Ja ()	Nej ()
K	Ja ()	Nej ()
- e. Har I børn fra tidligere ægteskab/samliv?
M	Ja ()	Nej () (>h)
K	Ja ()	Nej () (>h)
- f. Hvor bor disse børn?
- hos jer	()
- hos tidligere ægtefælle	()
- g. Betaler I til disse børn?
Ja ()	Nej ()
- h. Hvornår fik I jeres nuværende bolig? _____ år

2. Indkomst og indkomstforhold:

- a. Er jeres indkomst og indkomstforhold stort set den samme som i 1994?
Ja () (>c)	
Nej ()	- bedre ()
- dårligere ()
- b. Hvad er forklaringen på ændrede indkomstforhold?
- arbejdsløshed/arbejde	M ()	K ()
- ny stilling	M ()	K ()
- skiftet job	M ()	K ()
- andet		
- c. Hvem tjener pengene (i dag)?
M ()	K ()
- hvor meget tjener I hver især, *brutto*?
(ekskl. pensionsbidrag/incl. pensionsbidrag)
M	_____ kr./mdr.
K	_____ kr./mdr.
Børn	_____ kr./mdr.

d. Hvor kommer pengene fra (lidt større beløb)

- løn
- bijob
- overarbejde
- indkomst fra selvstændig virksomhed
- transfereringer/offentlig
(ekskl. orlovsydelse - børnecheck)
- orlovsydelse
- renteindtægter
- andet

M	K
()	()
()	()
()	()
()	()
()	()
()	()
()	()
()	()

e. Hvor meget er der tilbage efter skat -
begges *netto*-indkomster

M _____ kr.
K _____ kr.

f. Er jeres indkomst permanent/fast?

M	Ja ()	Nej ()
K	Ja ()	Nej ()

g. Hvordan vurderer I jeres økonomiske
situation generelt?

- meget god
- god
- tilfredsstillende
- dårlig
- meget dårlig

K	M
()	()
()	()
()	()
()	()
()	()

h. Er situationen blevet bedre end sidste år?

M	Ja ()	Nej ()
K	Ja ()	Nej ()

3. Hvordan anvendes pengene:

a. Hvor store *faste udgifter* har I om måneden?

_____ kr.

b. Hvad omfatter de faste udgifter?

c. Hvordan betales de faste udgifter?

- budgetkonto/økonomikonto/PBS
- anden måde

Ja () Nej ()

d. Bruger I nogenlunde det samme på *husholdning*
måned efter måned?

Ja () Nej ()

e. Hvor meget bruger I på *husholdning - løbende udgifter*
til mad, øl, vin, dagligvarer mv. - om måneden/ugen?

_____ kr.

f. Fører I husholdningsregnskab?

- hvordan

- g. Er der en fælles husholdningskasse (én som I kan tage penge fra, når I skal købe ind mv.)? Ja () Nej ()(>I)
- h. Hvis ja, hvad bruges den til - alle løbende udgifter, eller kun nogle eller evt. til flere typer udgifter?
- i. Når I ikke har en fælles husholdningskasse, hvordan ordner I det så?
- j. Har I (voksne) hver især *lommepenge*, som er jeres egne til eget individuelt forbrug? M Ja () Nej ()(>KI)
K Ja () Nej ()(>KI)
- k. Hvis I har lommepenge, M K
- hvor store er lommepengene _____kr. _____kr.
- hvor tages de fra ()
- egen løn/indkomst ()
- husholdningskassen ()
- andet ()
- og hvad dækker de (tøj, tobak, mv.)?
- kl. Hvis ikke lommepenge, hvor tager I så pengene fra til jeres *individuelle* forbrug (tøj, tobak, kosmetik, mv.)?
- l. Har der været *udgifter til større ting* i løbet af det sidste år Ja () Nej ()
- til hvad?
- m. Hvad har I til overs, når de faste udgifter, de løbende husholdningsudgifter og jeres individuelle (lommepenge) forbrug er betalt?
- beløbet bruges til ()
- andet ()

4. Hvordan fordeles pengene, og hvem betaler til hvad?

a.	Hvordan fordeles pengene sig på		M	K
	- faste fælles udgifter/budgetkonto,	_____kr.	()	<,>= ()
	- husholdning/husholdningskassen,	_____kr.	()	<,>= ()
	- individuelle udgifter (transport, tøj, fritid),	_____kr.	()	<,>= ()
	- heraf lommepenge	_____kr.	()	<,>= ()
b.	Har I fælles løn-/bankkonto?		Ja ()	Nej ()
	- eller én hver især?		M ()	K ()
	- hvis én hver især - har I adgang til hinandens?		M ()	K ()

5. Hvem beslutter, hvordan pengene skal bruges?

- a. Hvad angår jeres faste udgifter, har I en budgetkonto? (jf. sp.3c)
Ja	()
Nej	(>f)
- b. Har I begge adgang til budgetkontoen?
Ja	()	Nej	()	
- hvem har adgang?	M	()	K	()
- hvem bruger denne adgang/hvem sørger for budgetkontoen?	M	()	K	()
- hvem laver budgettet?	M	()	K	()
- c. Hvornår besluttede I, at I ville have en (fælles) *budgetkonto*, og hvem fik ideen og tog beslutningen - begge to, eller én af Jer?
	M	K
- ideen	()	()
- beslutningen	()	()
- d. Hvem bestemmer, hvad der skal gå ind over budgetkontoen (eksempelvis fritidsudgifter osv.)?
M	K	Begge
()	()	()
- e. Hvad går ind over denne konto?
- alle faste udgifter (jf. ovenfor, 3b),
 - eller
- f. I har ingen budgetkonto - den måde jeres *faste udgifter* så betales på, hvem har besluttet den?
M	()	K	()
- hvorfor?			
- g. Har I en *husholdningskasse*? (jf. sp.3f)
Ja	()	(>i)	Nej	()
- h. Den måde jeres *løbende husholdningsudgifter* betales på, når I ikke har en husholdningskasse
- hvem har besluttet den?, hvorfor?
 - hvorfor? _____ (>n)
M	()	K	()
- i. Hvis I har eller har haft en *husholdningskasse*, hvem fik ideen og tog beslutningen om den - begge to, eller én af Jer?
M	K	Begge	
- ideen	()	()	()
- beslutningen	()	()	()
- j. Hvor hyppigt lægges der penge i kassen?
- regelmæssigt ()
 - uregelmæssigt ()
- k. Har I begge adgang til husholdningskassen, eller er det kun en af Jer?
Ja	()	Nej	()	
- Bruger I begge husholdningskassen	Ja	()	Nej	()
- l. Hvem bestemmer, hvad husholdningskassen skal bruges til?
M	()	K	()	
- og kan man låne af den?	M	()	K	()
- m. Hvad hvis pengene i husholdningskassen slipper op, hvor tages de så fra?
- n. Hvem beslutter *køb af større ting*?
- o. Hvordan foregår beslutninger om større indkøb?

6. Planlægning og organisering/forvaltning

a. *Planlægning og organisering af finansielle affærer.*

1. Daglige spørgsmål:	M	K
- tager det som det kommer	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- forsøger at planlægge	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- planlægger omhyggeligt	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
2. Større, uregelmæssige køb/investeringer	M	K
- tager det som det kommer	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- forsøger at planlægge	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- planlægger omhyggeligt	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()

Hvilke køb/investeringer kan det være?

- b. Hvem organiserer og forvalter/står for
- daglige indkøb mv.	M ()	K ()
- større køb/investeringer	M ()	K ()
- c. Forklar hvordan denne organisering og forvaltning foregår i familien?
Er det til diskussion? Er det samme mønster hver gang? Osv.

7. Ansvarsfordeling

- a. Hvem i familien *er* ultimativ ansvarlig - manden, kvinde, begge for hver af følgende forhold:
- sikring af, at husholdningen har en tilstrækkelig indkomst	M	K	Begge
- sørge for, at husholdningsarbejdet er gjort ordentligt?	()	()	()
- se efter/sørge for børn?	()	()	()
- b. Holdning til kønsroller - hvem *bør* være ansvarlig for
- sikring af, at husholdningen har en tilstrækkelig indkomst	()	()	()
- sørge for at husholdningsarbejdet er gjort ordentligt?	()	()	()
- ser efter børn?	()	()	()

8. Adfærd og strategi ved mangel på penge

- a. Har husholdningen indenfor det sidste år manglet penge? () Ja () Nej
- Eller været bagud med at betale regninger/faste udgifter? () Ja () Nej (>c)
- Hvorfor (arbejdsløshed,)?

b. Har I været bagud med betalinger?

c. Hvad blev der gjort/hvad ville I gøre for at få tingene til at hænge sammen?

d. Valgte I/ville I vælge én eller flere af disse måder at spare på (Vis kort A)

K

M

- at tage lån (bank, venner, familie ...)	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- økonomisk hjælp fra andre	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- ikke at betale afdrag/lave henstand	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- at flytte	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- at sælge bil, etc.	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- at opspare mindre	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- at skære ned på daglige udgifter (mad mv.)	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- at spare på energi og varme	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- at indskrænke det sociale liv	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- at opgive ferie	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- færre tøj køb	Ja () Nej ()	Ja () Nej ()
- e. Er det først og fremmest *husholdningskassen*, der har måttet/ skulle stå for?
- Eller er det først og fremmest budgetkontoen?	Ja ()	Nej ()
- Eller er det lommepengene/det individuelle/personlige forbrug, det er gået ud over?	Ja ()	Nej ()
- f. Hvem bestemmer/ville bestemme, hvor pengene skulle tages fra?
- begge	Ja ()	Nej ()
- den ene part mere end den anden	M ()	K ()
- den, hvis indkomst er faldet?	Ja ()	Nej ()

9. Adfærd og strategi ved flere penge

- a. Hvilken indflydelse ville det have, hvis I *vandt* 100.000 kr.?
 Ville I betale jeres gæld, købe ny bil, udvide det almindelige forbrug eller hvad?
- b. Ville det gå til *fællesforbrug* eller deles ud til *individuel forbrug*?
- c. Hvem ville bestemme det?
- fællesbeslutning	Ja ()	Nej ()
- den ene mere end den anden	M ()	K ()
- d. Hvad ville det indebære for jeres forbrug, hvis jeres løn/indkomst *steg* 3.000 kr. om måneden efter skat?
- Ville I forøge jeres almindelige, daglige fælles forbrug? (husholdningskassen)	Ja ()	Nej ()
- Ville I lade det gå til individuelt forbrug - helt eller delvist (tøj, underholdning mv.)	Ja ()	Nej ()
- Ville I foretage større køb, evt. på afbetaling og indover budgetkonto	Ja ()	Nej ()
- Ville I afvikle gæld?	Ja ()	Nej ()
- Ville I spare op?	Ja ()	Nej ()
- til hvad?		

10. Børnechecken

- a. I får en børnecheck hver tredje måned
- hvor stor er den?		_____kr.
- sættes den ind på en	- særlig konto?	
	- lønkonto'en?	
	- budgetkonto'en?	
	- i husholdningskassen?	
	- andet?	
- hvem bruges den på/hvad bruges den til?	Barnet ()	_____
	Voksne ()	_____
	Fælles ()	_____
- hvem bestemmer, hvad den bruges til?	M ()	K () Barn ()

11. Husholdningsservice, hjælp

a. Har I nogen til at hjælpe Jer med rengøring eller andre praktiske ting i dag?

Ja ()

- Hjemmeservice ()

- Rengøringshjælp ()

- Ung pige ()

- Andet

Nej () Kunne I tænke jer hjælp?

ja ()

- Hvad ville det afhænge af, om I besluttede Jer for det?

- Hvor skulle pengene tages fra?

- Hvem ville træffe beslutningen om sådan hjælp

- Hvem ville hjælpen afhjælpe?

M ()

K ()

Begge ()

Begge ()

Kender I Hjemmeserviceordningen?

Ja ()

Nej ()

- Ville I bruge denne

Ja ()

Nej ()

nej ()

Hvorfor kunne I ikke tænke Jer hjemmeservice eller anden hjælp

- Kan selv klare det

- For dyrt

- Ikke andre ind i huset

- Principielt mod det

()

()

()

()

a1. Gør jeres venner brug af hjemmeserviceordningen?

Ja ()

Nej ()

- hvis ja,

- hvad er deres erfaring?

b. Hvem gør i dag det huslige/hvordan fordeler I det?

(Vis kort B)

	MM	M	Lige	K	MK
1. rengøring	()	()	()	()	()
2. vask	()	()	()	()	()
3. oprydning	()	()	()	()	()
4. madlavning	()	()	()	()	()
5. opvask, afrydning	()	()	()	()	()
7. henter og bringer børn	()	()	()	()	()
8. læser lektier med dem	()	()	()	()	()
9. går til skole/institutionsmøder	()	()	()	()	()
10. køber tøj til dem	()	()	()	()	()
11. indkøb generelt	()	()	()	()	()
12. kontakt til offentlige kontorer mv.	()	()	()	()	()
13. reparation og vedligeholdelse af hus	()	()	()	()	()
14. reparation og vedligeholdelse af bil og andet	()	()	()	()	()
15. andet	()	()	()	()	()

c. Hvor mange timer bruges der tilsammen pr. uge til disse gøremål, som jeg har nævnt her?

- hverdag

___ M

___ Børn

___ Andre

- lørdag

___ M

___ Børn

___ Andre

- søndag

___ M

___ Børn

___ Andre

- d. Hvorfor er det sådan, omfang og arbejdsdeling?
- e. Er det en god ordning, eller skulle arbejdsdelingen være anderledes?
- f. Hvad skal der til for at ændre jeres nuværende arbejdsdeling?

12. Børnene

(Hvis barnet er tilstede spørges det)

- a. Har du/I erhvervsarbejde? () Ja () Nej (>c)
 - og hvad tjener du ved det om ugen? _____kr. 1.barn
 _____kr. 2.barn
- b. Beholder du/I selv pengene? () Ja () Nej
- c. Får du/I lommepenge? () Ja () Nej (>d)
 - hvis ja, hvor mange om ugen _____kr. 1.barn
 _____kr. 2.barn
- d. Har du (barnet) tilstrækkeligt med lommepenge? () Ja () Nej
- Hvor meget er du med til at bestemme,
 - når der dagligt købes ind?
 - når I køber større ting?

13. (Bedste-)forældrene

Diskussion af jeres (bedste-)forældres arbejdsdeling og måde at bestemme over pengene på?

a.	Hvordan er arbejdsdelingen i jeres gamle hjem?	M	Ligelig	K
	- i kvindens	()	()	()
	- det huslige	()	()	()
	- erhvervsarbejdet	()	()	()
	- i mandens	()	()	()
	- det huslige	()	()	()
	- erhvervsarbejdet	()	()	()
b.	Hvem tjener pengene, og hvem bestemmer over dem	M	Begge	K
	- i kvindens familie Tjener	()	()	()
	Bestemmer	()	()	()
	- i mandens familie? Tjener	()	()	()
	Bestemmer	()	()	()
c.	Hvad gjorde I selv dengang som børn, hjælp I mere eller mindre til i det daglige, end jeres børn gør nu?	Mere	Do	Mindre
	- manden	()	()	()
	- kvinden	()	()	()

14. Venner og bekendte

a.	Hvordan er arbejdsdelingen hos jeres venner? - ligesom jeres	Ja ()	Nej ()	Varierer ()
b.	Forklar lidt nærmere om det typiske, eller give nogle eksempler	M	Begge	K
	- hvem bestemmer over pengene	()	()	()
	- hvem tjener dem	()	()	()
	- hvem forvalter husholdningens beslutninger	()	()	()
	- hvem foretager indkøb	()	()	()
	- og hvem gør husholdningsarbejdet?	()	()	()
c.	Snakker I af og til om, hvordan jeres venner ordner det økonomiske og det praktiske arbejde?	Ja ()	Nej ()	
	- er I enig i den måde, de gør det på?	Ja ()	Nej ()	

15. Regime-tilhør

(Vis kort C)

a.	Hvis jeg nu nævner forskellige måder at fordele penge på, hvilken én af følgende måder synes I, at I tilhører?	M	K	
	1. En familie, hvor kvinden forvalter stort set hele familiens indkomst	()	()	
	2. En familie, hvor manden forvalter stort set hele familiens indkomst	()	()	
	3. En familie, hvor hver især bidrager til husholdningskassen, og beholder resten til egen disposition	()	()	
	4. En familie, hvor det hele deles, og beslutninger træffes fælles	()	()	
	5. En familie, hvor I har hver sit, og betalingen af fælles-udgifter affholdes af hver især efter nærmere aftale.	()	()	
b.	Og hvem synes I bestemmer mest			
	1. Over det daglige	()	()	
	2. I forbindelse med større beslutninger af økonomisk karakter	()	()	
c.	Hvordan ville I placere jeres venner i forhold til ovennævnte måder at fordele penge på, og træffe beslutninger på?			
	- de fordeler pengene lige som I gør	Ja ()	Nej ()	
		Regime-nr. a1-a5		_____
	- måden de bestemmer på, er lige som jeres	Ja ()	Nej ()	
		Regime-nr. b1-b2		_____
d.	Hvordan ville I placere jeres forældre i forhold til ovennævnte måder at fordele penge på, og træffe beslutninger på?			
	- i kvindens familie			
	- fordeles pengene ligesom hos os	Ja ()	Nej ()	
		Regime-nr. a1-a5		_____
	- og måden de bestemmer på, er lige som hos jer	Ja ()	Nej ()	
		Regime-nr. b1-b2		_____
	- i mandens familie			
	- fordeles pengene ligesom hos os	Ja ()	Nej ()	
		Regime-nr. a1-a5		_____
	- og måden de bestemmer på, er lige som hos jer	Ja ()	Nej ()	
		Regime-nr. b1-b2		_____

Individuelle interview

16. Individuelt forbrug

- a. Hvor meget har du til dig selv (individuelt forbrug) om måneden? _____ kr.
- b. Hvad går disse penge til - transport, tøj, fritid, osv.?
- c. Har din mand/kone lige så meget til sig selv, som du har? Ja () Nej ()
- d. Ved din mand/kone, hvor meget du har til dig selv? Ja () Nej ()
- e. Når du køber noget til dig selv, bestemmer du det så selv?
- skal din kone/mand sige god for det? Ja () Nej ()
- hvad hvis din kone/mand siger nej, køber du så alligevel? Ja () Nej ()
- f. Føler du, at du har rimelig indflydelse på de daglige køb
- kan du bestemme selv? Ja () Nej ()
- g. Føler du, at du har rimelig indflydelse på større fælles
køb til familien? Ja () Nej ()
- h. Hvem har den overordnede kontrol med familiens penge? M () K ()
- i. Hvem har det overordnede ansvar for familiens indtjening M () K ()
- j. Hvem tager initiativet til invitation af familie og venner
- og hvem står for det praktiske M () K ()
- k. Vedrørende udgifterne til jeres børn
- er I enige i størrelsen af disse udgifter Ja () Nej ()
- er I enige i størrelsen af deres lommepenge Ja () Nej ()
- er I enige i deres forbrug Ja () Nej ()
- l. Du sagde tidligere (sp. 2d), at du/din kone/mand har bijob/overarbejde.
Pengene du tjener der, er det dine egne, til eget forbrug,
eller er det til hele familiens forbrug?
- | | Individuelt
forbrug | Fælles
forbrug |
|-------------------------------|------------------------|-------------------|
| - dit bijob | () | () |
| - dit overarbejde | () | () |
| - din kones/mands bijob | () | () |
| - din kones/mands overarbejde | () | () |
- m. Føler du, at hvad du tjener:
- mest er til fælles brug/til husholdningen ()
- mest til eget brug ()
- n. Føler du, at hvad din kone/mand tjener:
- mest er til fælles brug/ til husholdningen ()
- mest til eget brug ()

17. Kønsroller

- a. Hvem burde være hovedansvarlig for

- indkomsterhvervelsen i jeres familie

- husarbejdet

- at se efter/sørge for børnene

M

K

Begge

()

()

()

()

()

()

()

()

()
- b. Hvorfor burde det efter din opfattelse være sådan

(mindst konfliktskabende)?
- c. Hvad skal der til for at ændre på dette?

18. Regimevalget

Når I har valgt det regime (vis kort C), som I har, hvad mener du så, forklaringen er?
(Vis kort D)

- Ideologisk

- synes mest naturligt

- synes mest rigtigt

- synes mest retfærdigt

()

()

()
- Praktisk

- mest effektivt/hensigtsmæssigt/det passer os

- svarer til den måde pengene tjenes på

- mest praktisk/at én/begge tager sig af det

()

()

()
- Psykiske grunde

- konen bedst til at styre husholdningen, så hun gør det

- manden bedst til at styre husholdningen, så han gør det

- konen er uegnet til at styre husholdningen

- manden er uegnet til at styre husholdningen

()

()

()

()
- Generationsmæssige grunde

- forsøger at undgå forældrenes mønster

- vi gør det som vores forældre, hvorfor ikke

()

()

19. Hjemmeservice

Hjemmeserviceordningen ændres pr. 1.1.97 fra at være et tilskud, som nedsætter prisen, til måske at blive et fradrag i skatten.

Får det nogen indflydelse på jeres brug af/ønsker om at bruge hjemmeserviceordningen

- at den bliver lidt dyrere?

Ja ()

Nej ()
- at tilskuddet ændres til et fradrag?

Ja ()

Nej ()

Bilag 2

Spørgeguide - virksomhedsinterview

Virksomheden

1. Virksomheden

- a. Hvornår er virksomheden etableret? _____ år
- b. Hvad var baggrunden for etableringen?
- c. Hvilken baggrund har ud selv?
- d. Hvor mange medarbejdere er der i virksomheden? _____
heraf - rengøringspersonale _____
- administrativt personale _____
heraf på _____
- heltid _____
- deltid _____
- e. Hvilken baggrund har rengøringspersonalet?
- f. Hvordan er virksomhedens økonomi?

Kunderne

2. Kundetyper

- a. Hvilke kunder har virksomheden?
- børnefamilier _____ to indkomster _____ enlige _____
- ikke-børnefamilier _____ 1½ indkomst _____ pensionister _____
- b. Har I mest faste kunder, eller er der også flere løse? Hvor stor er udskiftningen af kunder?

3. Arbejdets karakter

- a. Hvilke opgaver løser I typisk?
- b. Løser I - almindelige opgaver - rengøring, indkøb, osv. ja () nej ()
- uregelmæssige opgaver - hovedrengøring, osv. ja () nej ()
- c. Løser I forskellige opgaver hos forskellige slags familier?

Virksomheden

7. Virksomheden i fremtiden

- a. Hvad vil lovændringen pr 1.1.97 betyde for virksomheden?
- b. Er virksomhedens økonomi tilstrækkelig konsolideret?
 - vil I udvide?
 - vil I opretholde virksomhedens størrelse
- c. Har I de tilstrækkelige kvalifikationer, eller ønskes bedre kvalifikationer? (kurser, efteruddannelse osv.)
- d. Vurdering af positive og negative udviklingstendenser
 - i jeres virksomhed
 - for hjemmeserviceerhvervet som sådan

Litteratur

Andersen, D. et al. (1996)

Orlov - evaluering af orlovsordningerne. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 96:11.

Becker, G. (1981)

A Treatise on the Family. Cambridge: Harvard University Press.

Birds' Eye (1983)

Housekeeping Monitor 1983. Public Relations Department. London: Birds' Eye Ltd.

Blood, R. & Wolfe, D (1960)

Husbands and Wives: The Dynamics of Married Living. New York: Free Press.

Blumstein, P. & P. Schwartz (1983)

American Couples. New York: William Morrow and Co.

Bonke, J. (1992)

Diskrimination - lønforskelle mellem kvinder og mænd. *Nationaløkonomisk Tidsskrift.* 130, 1.

Bonke, J. (1995a)

Faktotum - husholdningernes produktion. Ph.D.-afhandling. Økonomisk Institut. Københavns Universitet.

Bonke, J. (1995b)

Arbejde, tid og køn - i udvalgte lande. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:4.

Bonke, J. (1996)

Economic influences on food choice - non-convenience versus convenience food consumption, i: Meiselman, H. & Macfie,

H.J.H. (red.) Food choice acceptance and consumption.
London: Blackie Academic & Professional.

Bonke, J. (1997)

Equality, Specialization and Well-being in Household Production. Under publicering.

Bourguignon, F. & Chiappori, P.-A. (1994)

The collective approach to household behaviour, i: Blundell, R., Preston, I. & Walker, I. (Red.) *The measurement of household welfare*. Cambridge: Cambridge University Press.

Browning, M. et al. (1994)

Income and Outcomes: A Structural Model of Intrahousehold Allocation. *Journal of Political Economy*. 102:6, pp.1067-1096.

Dobbeltsteen, S. & P.Kooreman (1996)

Financial Management, Bargaining and Efficiency within the Household: an Empirical Analysis. Paper præsenteret på "Intra-Household and Intra-Family Interactions". København. Maj 1996.

Doss, C.R. (1996)

Testing among Models of Intrahousehold Resource Allocation. *World Development*. 24:10, pp. 1597-1609.

Dwyer, D., & Bruce, J. (1988)

A Home Divided: Women and Income in the Third World. Palo Alto: Stanford University Press.

Econ Analyse A/S (1995)

Tusen blomster - lønn, skatt og sysselsetting i ni industrilande, i: Efterspørgsels- og beskæftigelsespotentialer i forbrugsservice. Bilag 7 Velstand og Velfærd. København: Erhvervsministeriet.

Edgell, S. (1980)

Middle Class Couples. London: Allen and Unwin.

Edwards, M. (1981)

Financial arrangements within Families. *Social Security Journal*. December, 1-16.

Ellingsæter, A.L. (1997)

Forældreskab og økonomisk forsørgelse: Fra mandsnorm til ligedeling, i: J. Bonke (red.): Dilemmaet arbejdsliv-familieliv i Norden. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 97:5.

Family Finances Group (1983)

Marriages and Money: Forms of Financial Arrangement within the Family. Surrey: University of Surrey.

Giddens, A. (1990)

The Consequences of Modernity. Cambridge: Polity Press.

Graham, H. (1985)

Caring for the Family. The Report on a Study of the Organization of Health Resources and Responsibilities in 102 Families with Pre-school Children. Brighton: Open University.

Gray, A. (1979)

The working class family as an Economic Unit, i: Harris, C. (ed.) *The Sociology of the Family*. Sociological Review Monograph. Keele: University of Keele.

Homer, M. et al. (1985)

The burden of dependency, i: Johnson, N.: *Marital Violence*. London: Routledge and Kegan P.

Hunt, P. (1980)

Gender and Class Consciousness. London: MacMillan.

Ingerslev, O. & L. Pedersen (1996)

Marginalisering 1990-1994. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 96:19.

Kjær Jensen, M. (1991)

Kvalitative metoder i anvendt samfundsforskning. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 91:1.

Land, H. (1969)

Large families in London. London: Bell.

Land, H. (1977)

Inequalities in large families: more of the same or different? i: Chester, R. & Peel, J. (eds.): *Equalities and Inequalities in Family Life*. London: Academic Press.

Land, H. (1983)

Poverty and Gender: the distribution of resources within the family, i: Brown, M. *The structure of Disadvantage*. London: Heinemann.

Langberg, K. (1994)

Tiden, kønnet og politikken, i: Andersen, J. & Torpe, L. (red.): *Demokrati og politisk kultur*. Herning: Systime.

Leira, A. (1992)

Welfare States and Working Mothers. The Scandinavian Experience. Cambridge: Cambridge University Press.

Lindvall, J (1989)

Expensive Time and Busy Money. Linköping: Linköping Universitet.

Luxton (1980)

More than a Labour of Love. Toronto: Women's Press.

MacLeod, K.D. (1977)

The family economy and the standard of living. Report to the J. Rowntree Memorial Trust.

Middleton, C. (1981)

Peasants, Patriarchy, and the Feudal Mode of Production in England: a Marxist appraisal. *The Sociological Review* 29, p. 137-154.

Morris, L. (1984)

Redundancy and patterns of household finance. *Sociological Review*. 33. 3.

Morris, L. (1990)

The Workings of the Household. A US-UK Comparison. Cambridge: Polity Press.

Nygaard Christoffersen, M. (1993)

Familiens ændring - en statistisk belysning af familieforholdene. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:2.

Nygaard Christoffersen, M. (1996)

Opvækst med arbejdsløshed. En undersøgelse af to generationer født 1966 og 1973. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 96:14.

Oakley, A. (1974)

The Sociology of Housework. Oxford: Robertson M.

Ostrander S. A. (1984)

Women of the Upper Class. Philadelphia: Temple University Press.

Pahl, J. (1980)

Patterns of money management within marriage. *Journal of Social Policy*. 9,3.

Pahl, J. (1983)

The allocation of money and the structure of inequality within marriage. *Sociological Review*. 13.2.

Pahl, J. (1984)

The Allocation of Money within the Household, i: Freeman, M.D.A. (ed.) *State, Law, and the Family. Critical Perspectives*. London: Tavistock Publications Sweet and Maxwell.

Pahl, J. (1988)

Making ends meet. Earnings, Sharing, Spending: Married Couples and Their Money, i: Walker R. & Parker, G. (eds.) *Money Matters. Income, wealth and financial welfare*. London: Sage publications.

Pahl, J. (1989)

Money and Marriage. London: Macmillan Education Ltd.

Pahl, J. (1994)

Money, Power and Access to Resources within Marriage. Convegno Internazionale. Mutamenti della famiglia nei paesi occidentali. Changes in Family Patterns in Western Countries. Bologna 6-8 ottobre 1994.

Parker, G. (1987)

Making ends meet: Women, Credit and Debt, i: Glendinning, K. & Millar, J. (eds.): *Women and Poverty*. Brighton: Wheatsheaf Books.

Parson, T. & Bales, R.F. (1955)

Family Socialization and Interaction Process. New York: The Free Press.

Pedersen, P. J. & Smith, N. (1995)

Taxed and Non-taxed Labour Supply: Wages, Taxes, and Costs of Work, i: Mogensen, G.V. (red.): *Work Incentives in the*

Danish Welfare State. København: The Rockwool Foundation Research Unit og Aarhus University Press.

Pedersen, L. (1995)

Den latente efterspørgsel efter forbrugsservice. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:7.

PLS-consult (1995)

Erhvervsfremme Styrelsen. Midtvejsstatus for Hjemmeserviceordningen. København.

Rowntree, G. (1954)

The Finances of Founding a Family. *Scottish Journal of Political Economy.* 1,3. pp. 210-232.

Rubin, L. (1976)

Worlds of Pain. New York: Basic Books.

Sainsbury, D. (Red.) (1994)

Gendered Welfare States. London: Sage Publications.

Sen, A. (1984)

"Resources, Values and Development". Oxford: Basil Blackwell. Citat p. 374-5

Stamp, P. (1985)

Balance of financial power in marriage. *Sociological Review.* 33,3

Strober, M.H. (1977)

Wives' Labor Force Behavior and Family Consumption Patterns. *American Economic Association.* 67,1.

Vogler, C. (1989)

Labour Market Change and Patterns of Financial Allocation within Households. The Economic and Social Research

Money in the Household, i: Anderson, M, Bechhofer, F. and Gershuny, J. (eds.): The Social and Political Economy of the Household. Oxford: Oxford University Press.

Whitehead, A. (1981)

I am hungry mum: the politics of domestic budgeting, i: Young, K. et al.: On marriage and the market. London: CSE Books.

Wilson, G. (1987)

Money in the Family. Aldershot: Avebury Ltd.

Woodward et al. (1954)

The Dock Worker. Liverpool: University of Liverpool. Social Science Research Series.

Zweig, F. (1961)

The worker in an affluent society. London: Heinemann Educational Books.

Willmott, P. & Young, M. (1973)

The Symmetrical Family: A Study of Work and Leisure in the London Region. London: Routledge.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1996

96:1

Rønnow, B.: Tillægssydelser i velfærdsservicen. 1996. 94 s. ISBN 87-7487-526-4. Kr. 150,00.

96:2

Bengtsson, S. & Rønnow, B.: Marked som styringsredskab – nogle erfaringer fra hollandsk og svensk ældreservice. 1996. 136 s. ISBN 87-7487-527-2. Kr. 175,00.

96:3

Inger Koch-Nielsen: Family Obligations in Denmark. 1996. 40 s. ISBN 87-7487-524-8.

96:4

Hansen, E.J.: The First Generation in the Welfare State. 1996. 44 s. ISBN 87-7487-528-0.

96:5

Christensen, E.: Daginstitutionen som forebyggende tilbud til truede børn – en undersøgelse af 769 daginstitutioner. 1996. 144 s. ISBN 87-7487-530-2. Kr. 125,00.

96:6

Gregersen, O. & Holek, L.: Arbejdsmarkedsuddannelserne – en vidensopsamling. 1996. 175 s. ISBN 87-7487-531-0. Kr. 140,00.

96:7

Kvist, J. & Sinfield, A.: Comparing Tax Routes to Welfare in Denmark and the United Kingdom. 1996. 51 s. ISBN 87-7487-532-9.

96:8

Juul, S.: Sårbarhedsskabende træk i det moderne samfund. Et essay. 1996. 164 s. ISBN 87-7487-533-7. Kr. 140,00.

96:9

Langager, K.: Ledige på kursus. Effekter af specialarbejderkurser vurderet ved et eksperiment. 1996. 191 s. ISBN 87-7487-534-5. Kr. 190,00.

96:10

Pedersen, L.: Orlov, ledighed og beskæftigelse. 1996. 109 s. ISBN 87-7487-535-3. Kr. 110,00.

96:11

Andersen, D., Appeldorn, A. & Weise, H.: Orlov – evaluering af orlovsordningerne. 1996. 221 s. ISBN 87-7487-536-1. Kr. 200,00.

96:12

Holt, H. & Thaulow, I. (eds.): Reconciling Work and Family Life. An International Perspective on the Role of Companies. 1996. 256 s. ISBN 87-7487-538-8. Kr. 200,00.

96:13

Bengtsson, S.: Welfare – con o senza stato. I servizi sociali a Padova e ad Århus. Un'analisi comparata. 1996. 68 s. ISBN 87-7487-541-8.

96:14

Christoffersen, M.: Opvækst med arbejdsløshed. En forløbsundersøgelse af to generationer født 1966 og 1973. 1996. 203 s. ISBN 87-7487-544-2. Kr. 200,00.

96:15

Toft Rasmussen, E. & Koch-Nielsen, I.: Den tredje sektor under forandring. 1996. 180 s. ISBN 87-7487-545-0. Kr. 150,00.

96:16

Christensen, E.: Definition, Measuring and Prevalence of Child Neglect. A Study of Children Aged 0-1 year. 1996. 31 s. ISBN 87-7487-546-9.

96:17

Holt, H. & Thaulow, I.: Erfaringer fra et udviklingsprojekt om familievenlige arbejdspladser. 1996. 188 s. ISBN 87-7487-547-7. Kr. 120,00.

96:18

Bunnage, D.: De unge ældre i 1990'erne. 1996. 71 s. ISBN 87-7487-548-5. Kr. 80,00.

96:19

Ingerslev, O. & Pedersen, L.: Marginalisering 1990-1994. 1996. 95 s. ISBN 87-7487-549-3. Kr. 95,00.

96:20

Høgelund, J.: Orlovsordninger i Norden. København: Nordisk Ministerråd. Arbejdsmarked. TemaNord 1996:612. 1996. 162 s. ISBN 92-9120-956-2. Kr. 50,00 ekskl. moms. Købes hos Svensk-Norsk Bogimport, Esplanaden 8 B, 1236 København K. Tlf. 33 14 26 66. Fax 33 14 35 88.

96:21

Bonke, J.: Nordisk arbejdsmarkedsforskning 1993-95. København: Nordisk Ministerråd. Arbejdsmarked og arbejdsmiljø. Nord 1996:40. 1996. 176 s. ISBN 92-9120-984-8. Kr. 134,00 ekskl. moms. Købes hos Svensk-Norsk Bogimport, Esplanaden 8 B, 1236 København K. Tlf. 33 14 26 66. Fax 33 14 35 88.

96:22

Bruun-Vierø, I.M.: Annual Report 1995. Catalogue of Projects 1996. 1996. 44 s. ISBN 87-7487-550-7.

96:23

Nygaard Christoffersen, M.: Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5-årige børns opvækst hos fædre og mødre. 1996. 152 s. ISBN 87-7487-551-5. Kr. 160,00.

97:1

Bengtsson, S.: Handicap og funktionshæmning i halvfemserne. 1997. 196 s. ISBN 87-7487-552-3. Kr. 140,00.

97:2

Gregersen, O.: Virksomhedernes brug af arbejdsmarkedsuddannelserne. 1997. 242 s. ISBN 87-7487-553-1. Kr. 175,00.

97:3

Andersen, D.: Uddannelsesvalg efter 9. klasse. Delprojekt under forskningsprogrammet UDDANNELSE TIL ALLE. 1997. 205 s. ISBN 87-7487-555-8. Kr. 135,00.

97:4

Gruber, T. & Villadsen, K.: Kvalitet i det frivillige sociale arbejde. 1997. 166 s. ISBN 87-7487-556-6. Kr. 130,00.

97:5

Bonke, J. (red.): Dilemmaet arbejdsliv – familieliv i Norden. 1997. 256 s. ISBN 87-7487-557-4. Kr. 140,00.

97:6

Hestbæk, A-D: Når børn og unge anbringes. En undersøgelse af kommunernes praksis i anbringelsessager. 1997. 304. s. ISBN 87-7487-558-2. Kr. 210,00.

97:7

Brogaard, S. & Weise, H.: Evaluering af Lov om kommunal aktivring. Kommuneundersøgelsen. 1997. 110 s. ISBN 87-7487-559-0. Kr. 100,00.

97:8

Hansen, H.: Elements of Social Security in 6 European Countries. A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Germany, Great Britain, The Netherlands. 1997. 140 s. ISBN 87-7487-560-4.

97:9

Zeuner, L. (red.): Social integration. 1997. 226 s. ISBN 87-7487-561-2. Kr. 170,00.

97:10

Kjær Jensen, M., Kirkegaard, O. & Varming, M.: Sociale boformer. Boformer for psykisk syge, alkohol- og stofmisbrugere samt socialt udstødte og hjemløse. SBI-rapport 281. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1997. ISBN 87-563-0959-7 (under udgivelse).

97:11

Fridberg, T. (red.): Hvem løser opgaverne i fremtidens velfærdssamfund? 1997. 236 s. ISBN 87-7487-564-7. Kr. 170,00.

97:12

Bunnage, D.: Young Elderly in Denmark in the Mid-1990's. 1997. 39 s. ISBN 87-7487-565-5.

97:13

Pedersen, L. (red.): Er der veje til fuld beskæftigelse? 1997. 304 s.
ISBN 87-7487-566-3. Kr. 200,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.

Tema-nummer af Social Forskning:

Det sociale ansvar. September '96. 68 s.

Borgerne om velfærdssamfundet. Særnummer. August '96. 66 s.
Kr. 50,00.

Børn. Familie. Samfund. Marts '97. 98 s.

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@smsfi.dk.

